

1ROBERTCOHEN

Egiptul Faraonilor

Colecția Civilizații Dispărute este coordonată de

Lydia Constanța Ciucă

PRIETENII CĂRȚII CP 58 – 47 BUCUREȘTI ISBN 973 – 573066 –

9

LA ÎNCEPUT, A FOST O ȚARĂ CU FARAONII ȘI ZEII SĂI

Scăldată de Nil. Țara faraonilor se bucură acum. ca și în trecut, de binefacerile zeu-**Lui**-Soare: Ra. spre care privește în fiecare dimineață Marele Sfinx de la Gizeh. și care pierе în fiecare seară – astru întunecat – pentru a duce lumină în împărăția morților. Asemenea strămoșilor săi. felahul Egiptului modern, mai ales. primește de la Nil toate roadele pământului. **Urcându**-se în feluca lui. el schițează același gest pe care-**l** făceau egiptenii și acum cinci mii de ani și strigă:

„Hela! Hela! Înălțăm rugă Profetului; rugăm Nilul care vindecă bolnavii: ne rugăm lui Allah. care ne ușurează munca. O mare timonier, călăuzește-ne către liman! Hela! Hela!:

Piatra de calcar, de cuarțit. de granit, de marmură, de gresie, de brechie... Piatra nepieritoare, ea rămâne martorul cel mai de seamă al Egiptului Antic al faraonilor, în vremuri străvechi, egiptenii construiau pentru o existență infinită în timp: veșnicia zeilor și posteritatea faraonilor, fiii zeilor. Se înțelege, așadar, de ce

CIVILIZAȚII DISPĂRUTE

vestigiile antice, întâlnite acum în Egipt, aparțin templelor și mormintelor, în mod obișnuit, casele, fortărețele și palatele se construiau din cărămidă nearsă: nu a rămas aproape nimic din orașele Egiptului străvechi.

Putem cunoaște deci mai bine ce a reprezentat viața și domnia unui faraon, activitatea unor mari dregători, religia lor, obiceiurile lor funerare, decât viața omului din popor, cu bucuriile și necazurile sale. Din fericire, ne-a rămas o carte imensă, cu milioane de hieroglife acoperind zidurile templelor și monumentelor funerare, la care se adaugă câteva papirusuri, neatinse de urgia timpului scurs; avem deci o istorie vie a civilizației străvechiului Egipt al faraonilor. După prezentarea geografiei Egiptului, a etapelor descoperirii sale, a

amplorii civilizației sale, vom depăna istoria Egiptului, nu numai pentru descrierea, în ordine cronologică, a diferitelor epoci și a evenimentelor care le marchează; cât pentru a înfățișa, pe baza acestor evenimente, viața, moravurile și spiritul marilor faraoni care au creat Egiptul.

Vom prezenta religia, piramidele, templele, sărbătorile, mumiile, mormintele, *Cartea morților*, ca încheiere a descrierii civilizației Egiptului antic.

„O, voi zei de la vest de Memfis, și voi, zei care stăpâniți pământul sacru, Osiris, Isis și voi. spirite superioare care vă aflați la vest de Onkhtaoris, hărăziți-mi viață îndelungată, ca să pot sluji *ka*-ul vostru (conștiința voastră, îngerii voștri păzitori). De-aș putea avea parte de un mormânt bogat, după o bătrânețe frumos petrecută, astfel încât să pot contempla vestul orașului Memfis, asemenea preacinstului scrib, și asemenea vouă!:

PARTEA ÎNTÂI

SĂ DESCOPERIM EGIPTUL!

DEȘERTUL LIBIEI

EGIPTUL FARAONILOR

Ca să crească apele atingând vârful muntelui.

Ca să încolțească iarba pe coline și grâul în vale.

Ca pământul și apele să rodească mereu...

1

Iată că zeii din cer și cei de pe pământ însoțesc jilțul tău. Horus. Îndreptându-se spre sala în care el va fi de îndată proclamat domn și stăpân al lor...

Sufletul tău se veselește, o. Stăpâne al zeilor. Se desfată din plin:

Acum Egiptul și Țara Roșie gustă blânda dulceață a păcii”.

Aceste rânduri sunt extrase din *Imnul de slavă adresat lui Osiris*. În *Cartea morților*. Se reia tema. repetată de mii de ori la apel izvor de viață. care: datorită inundației anuale, face să rodească pământul Egiptului și astfel Iarba poate încolți pe coline și grâul, în vale”.

Egiptenii, popor cât se poate de religios, atribuiau aceste fenomene zeilor, reprezentanți ai forțelor naturii.

1

EGIPTUL, DAR AL NILULUI

ochii egipteni foloseau mai multe denumiri pentru țara lor. Cea mai frecventă este. fără îndoială, *Kemet*, care înseamnă „pământul

negru: opus „pământului roșu”. deșertic (*desheref*). În textele egiptene mai figurează termenii *ia meri*, având sensul de „pământ iubit” și *ta nutri*, cu înțelesul de „pământ al nater-ilor”, adică pământ al zeilor.

Nu se știe prea bine de ce grecii foloseau, încă de pe timpul lui Homer, termenul de *Aegyptos*, din care noi am făcut *Egipt*. Anumiți autori afirmă că termenul provine, deformat, din *Ha-Ka-Ptah*, numele templului lui Ptah, din Memfis. Evreii din Biblie dădeau Egiptului numele de *Misraim*, care a dat *Misr*. În arabă.

Entitatea politică a regatului egiptean este deseori specificată în textele egiptene: „Cele Două Țări” sau „Cele Două Teritorii”. Faraonul, simbol al unității Egiptului, înfăptuită la începutul mileniului II! Î.H... este numit „rege al celor Două Țări”.

Regatul de Nord cuprindea delta, întinzându-se în triunghi, de la orașul Memfis până la țărmurile măloase ale Mediteranei. Simbolul lui era papirusul¹: regele din Nord purta o coroană roșie și avea drept emblemă albina. Regatul de Sud reprezenta întreaga vale a Nilului, de la Memfis la hotarele cu Nubia²; regele din Sud purta o coroană albă și avea drept simbol papura. Hieroglifa care redă „Cele Două Țări” este o monogramă care unește papura cu papirusul.

Delta Nilului

Egiptul nu este decât o oază întinsă, având o lungime de 2000 km. El nu există decât datorită Nilului, care-i oferă apa și mâlul roditor. Egiptul supraviețuiește prin truda celor ce lucrează pământul și chibzuiesc distribuirea apei. Această oază sahariană, flancată de două deserturi aride, însumează 35.000 km² de suprafață cultivabilă – echivalând cu suprafața Belgiei – pe o întindere a cărei lungime reprezintă, aproximativ, de două ori Franța.

„Egiptul, dar al Nilului”, scria celebrul istoric grec Herodot, în secolul V î.Hr. Datorită acestui mare călător, care a străbătut îndelung țara faraonilor, dispunem de câteva documente prețioase, cu privire la civilizația egipteană, chiar dacă interpretările sale sunt uneori îndoielnice, iar Egiptul din vremea sa amintea de Regatul de Sus doar prin impunătoarele vestigii ale Marilor Piramide.

„De la țărmul mării până la Heliopolis, Egiptul este întins, bine irigat și cu mâl roditor¹ scrie Herodot în notele sale.

La vreo 30 km în aval de Memfis, înainte de a pătrunde în Delta, Nilul se ramifică în patru brațe. Două dintre ele se îndreptau spre est; primul braț, canalul Ity, alimenta cu apă orașul Heliopolis, prins între

marginile deșertului, înainte de a se vărsa în lacul Timsah, unde mișunau crocodilii, de unde provine numele său egiptean, *Mesh*. Al doilea braț, cel mai răsăritean, „gura pelusiacă: „se despărțea de brațul precedent, vărsându-se în Mediterana, la Pelusa¹⁾ (de unde și numele său), ale cărei ruine se află, actualmente, la răsărit de canalul de Suez. La vărsare, acest braț se numea **și-Hor** (lacul lui Horus) și marca granița cu Palestina (nu mai există acum).

Dintre celelalte două brațe ale Nilului, cele mai importante, unul se îndrepta spre vest, trecând în apropiere de marele oraș Sais: este „Nilul de vest” sau „gura canopică; ¹⁾, ce se varsă în mare la Rosette²⁾: celălalt braț, scrie Herodot „curge în linie dreaptă, de la partea de sus a Egiptului până la vârful deltei, pe care o împarte, la mijlocul ei, înainte de a se vărsa în mare”. Este „Nilul cel Mare: „care se vărsa, pe vremea aceea în lacul Burlos, pe țărmul Mediteranei. Înainte de Busiris se desprindea un braț – care este actualmente Nilul cel Mare – și se vărsa în mare la Damiette³⁾. Țărmurile care despart marea de deltă, care fusese odinioară un golf de mare, astupat, cu timpul, de aluviuni, nu sunt prea primitoare. Egiptenii instalaseră acolo câteva posturi de strajă, pentru a stăvili năvălirea piraților prin gurile fluviului. Niciun oraș important nu era situat pe țărmurile Mediteranei. Primul oraș întâlnit. Behedet, se afla la 25 km de țărmuri.

Orașele Egiptului de Jos

Orașele cele mai importante ale Egiptului de Jos au fost Buto, Busiris, Heliopolis. Sais și Tanis. Buto, după numele zeiței Uto, se mai numea și **PerUad-jet** (locuința lui *Uadjet*). În epoca predinastică era unul dintre orașele importante, menționat de legendele referitoare la luptele dintre Seth și Osiris. Buto era capitala

1) de la Canope. oraș antic din Egiptul de Jos. În delta Nilului.

2) oraș situat pe brațul vestic al Nilului (în arabă *Rasid*).

3) oraș în Egipt, aproape de Mediterana.

cele de-a XIX-a nome (provincie) a Egiptului de Jos.

Busiris (*Bus-Osiris*). numit și *Djadu* (stâlp al lui Osiris), capitala celei de-a IX-a nome din Egiptul de Jos, a fost cel mai vechi sanctuar al lui Osiris, zeul care a luat locul lui Andih, reprezentat pe blazonul provinciei printr-un păstor al cărui cap era împodobit cu două pene și o panglică ce-i atârna pe spate.

Heliopolis (*Iun* sau *On*, în egipteană), capitala celei de-a XIII-a nome din Egiptul de Jos, era orașul Soarelui (*Helios*, în greacă), iar Ra,

Zeul-Soare. era neferul, zeul templului ce-i era consacrat. „Locuitorii orașului Heliopolis trec drept cei mai învățați dintre egipteni”, scria Herodot. În orașul acesta a fost constituită, pentru întâia oară, o Eneadă sacră (cei nouă zei primordialii).

I Sais sau Site, orașul zeiței Neith, capitala celei de-a V-a *nome* a Egiptului de Jos, nu va căpăta o importanță efectivă decât mult mai târziu, începând cu dinastia a XX-a, culminând cu dinastia XXVI-a, când Sais devine capitala țării. O inscripție, gravată pe pereții templului consacrat lui Neith, „fecioara cosmică”, preciza: „Eu sunt ceea ce este, ceea ce va fi, ceea ce a fost. Nimeni nu a ridicat vâlul care mă acoperă. Rodul pe care l-am plăsmuit este soarele”.

I Tanis (*Djanet*, în egipteană), capitala celei de-a XIV-a *nome* din Egiptul de Jos, era consacrată cultului lui Seth. Pierre Montet a descoperit recent morminte intacte, aparținând regilor din dinastiile a XXI-a și a XXI l-a. Marele Ramses al II-lea, a cărui familie era originară din acest oraș, l-a înconjurat cu ziduri de apărare solide și l-a împodobit cu numeroase statui.

Egiptul de Sus

„Când creșterea apelor Nilului ajunge la punctul culminant, Nilul nu acoperă numai delta, el năpădește și o parte a teritoriului libian, uneori chiar arabic, apele sale revărsându-se peste maluri cale de vreo două zile”.

scria Herodot.

„Pornind de la Heliopolis înspre partea de sus a țării, Egiptul se prezintă ca un teritoriu îngust, mărginit de o parte de lanțul muntos al Arabiei, de la miazănoapte la miazăzi; și, de cealaltă parte, înspre Libia, de un munte de piatră acoperit de nisip, pe care s-au ridicat Piramidele. O câmpie desparte acești munți, în locurile cu cea mai mică lățime mi s-a părut că măsura cam două sute de stadii¹ și nimic mai mult, de la lanțul muntos al Arabiei la cel al Libiei”.

Egiptul de Sus se întinde pe aproximativ o mie de kilometri, de la Heliopolis la prima cataractă a Nilului. Această câmpie fluvială, de o lățime variabilă, înglobează majoritatea „comorilor arheologice ale Egiptului antic, incluzând orașele Abydos, Thinis, Assuan. Heracleopolis, Hermopolis, Hierakonpolis, Memfis și

Teba”.

Tradiția situa mormântul lui Osiris la Abydos (*Abdu*. În egipteană), capitala celei de-a VIII-a *nome* a Egiptului de Sus. Abydos a

fost considerat din vremuri străvechi un oraș sfânt unde au fost îngropați primii regi egipteni, la începutul mileniului III î.Hr. Oraș al zeului

1) o stadie greacă echivala cu aproximativ 180 m. două sute de stadii echivalau cu 36 km.

funerar Khentamentiu („primul dintre Occidentali”), el a devenit, odată cu dinastia a XI-a, orașul consacrat cultului lui Osiris, unde se celebrau, în fiecare an. marile „mistere” ale patimilor lui Osiris”, cu ocazia sărbătorilor de Khoiak (sfârșitul lunii decembrie).

Thinis sau This (Ten/, în egipteană), situat undeva pe malul drept al Nilului, în fața orașului Abydos (această așezare nu a putut fi identificată), a fost prima capitală a faraonilor care au domnit în Egiptul unificat (dinastiile thinite).

Assuan (Sunu, în egipteană), la extremitatea sudică a Egiptului, situat pe Nil. aproape de prima cataractă și lângă Abu (Elefantina), orașul elefanților, animale care au dispărut din Egipt înaintea perioadei istorice. Fortăreața de la Elefantina apăra granița de sud a Egiptului împotriva invaziilor nubiene.

Heracleopolis, capitala celei de-a XX-a nome a Egiptului de Sus, în egipteană *Kenem-nesut* „orașul copilului-rege” (sau *Hakheninsu* sau *Akhenas*), situat la intrarea în depresiunea Fayum, care începe la vest de Nil și perpendicular pe el. Capitală a Egiptului, pe vremea dinastiilor a IX-a și a X-a, orașul și-a recăpătat însemnătatea sub dinastia a XIX-a. Divinitatea sa tutelară era Heri-Chefet, iar numele grec Heracleopolis se explică prin identificarea eroului grec Herakles (Hercule al romanilor) cu divinitatea egipteană a lunii. Konsu, preamărită în templul său.

Hermopolis, capitala celei de-a XV-a nome a Egiptului de Sus, este unul din orașele străvechi ale Egiptului.

1) ritual religios, în Grecia și Roma antică, la care participau doar cei inițiați.

Numele său egiptean *Khmunu* (orașul celor „Opt”) amintește de constituirea Ogdoadei, a grupului de opt zei primordiali, care va rivaliza cu Eneada, grupul celor nouă zei primordiali, de la Heliopolis și Memfis. Divinitatea sa tutelară era Thot. i Hierakonpolis (*Nekhon*, în egipteană), capitala federativă a Egiptului în epoca predinastică, avea drept zeu tutelar șoimul (de unde numele său grec, de „oraș al șoimului”), care a fost identificat cu Horus. La foarte mare apropiere se

afla orașul sfânt al vulturului El Kab (*Nekhbe*) care a fost capitala faraonilor legendari, regele-Scorpion și regele Narmer. Memfis, al cărui nume egiptean *Men Nefer* înseamnă „statornică este frumusețea”, a fost unul dintre cele mai importante orașe ale Egiptului antic, importanța sa datorându-se, în primul rând, poziției sale geografice, punct de joncțiune a Egiptului de Jos cu Egiptul de Sus. Marele templu din Memfis (*Ha-Ka-Ptah*) era consacrat zeului Ptah. pe care preoții din Memfis l-au considerat zeul creator al Eneadei. În legenda lui Horus și Seth se spune: „S-au împăcat, frații aceștia, nu se mai războiesc. S-au unit într-un *Ha-Ka-Ptah*, cumpăna celor Două Teritorii, în locul unde cele două țări sunt în concordanță”. Aproape de Memfis, ale cărui pietre au fost folosite pentru construirea orașului Cairo, se află vestitul platou de la Gizeh. unde regii dinastiei a VI-a și-au înălțat Piramidele. Teba a fost orașul cel mai mare, cel mai frumos, cel mai celebru al Egiptului antic, situat la 700 km. la sud, de Cairo. „Orașul cu o sută de porți” fusese alcătuit din alipirea unor târguri ca Opef-Suef (*Karnak*). *Opet-Isud*

(Luxor) *Uaset* și *Uaset de vest* pe malul apusean al Nilului. Oraș al zeului Amon (*No Amon* sau *Naut-Amon*, în egipteană), Teba a fost capitala Egiptului, în epoca în care au domnit regii dinastiei a XI-a până la dinastia a XXII-a. Pe țărmul occidental, adăpostite de lanțul muntos libian, se află mormintele marilor faraoni tebani, în vestita Vale a Regilor, parte a vastei necropole tebane. Pustiită de asirieni, apoi de Rolemeu Latyr, Teba a fost distrusă de un cutremur în anul 27 d.Hr.

Nilul, apa vieții

„Iat-o. apa vieții care se află în cer, iat-o, apa vieții care este în pământ. Cerul se aprinde pentru tine, pământul se înfioară pentru tine, când se naște zeul. Cele două coline se despică, zeul se arată, zeul se revarsă în ea...”

Egiptenii au compus numeroase imnuri, cum este cel citat, extras din *Textele Piramidelor*, în cinstea Nilului, izvor de viață. Ei nu știau de unde venea fluviul pe care-l credeau izvorât din oceanul original, care duce cu sine pământul (*Nun*). Ei dădeau mai multe nume Nilului, precum și diferitelor sale aspecte din cursul anului; vreo douăzeci de termeni au fost reținuți pentru a desemna diferitele sale înfățișări și fiecare *nomă* preciza partea anumită a fluviului care o străbătea printr-un nume specific. Iteuânsemna „fluviul”, *luma*, „marea... *Hapiera* denumit în momentul inundației. Hapi era duhul

Nilului.

esența sa dinamică; revărsarea era deci „apariția lui Hapi”.

Egiptenii nu cunoșteau, așadar, izvoarele Nilului care-și are obârșia în lacul Victoria (*Nilul Victoria*). Străbate lacurile Kioga și Albert: denumit acum *Nilul Alb*, parcurge nord-vestul Ugandei, tot Sudanul, înainte de a pătrunde în Egipt.

Regimul său este cel al ploilor ecuatoriale care-l alimentează în tot cursul anului.

Creșterea apelor sale se datorează, pe de o parte, ploilor tropicale, pe de altă parte, musonilor¹ și topirii zăpezilor din munții Abisiniei.

Puțin înainte de Khartoum, Nilul primește *Nilul Albastru*, provenind din Etiopia, unde izvorăște din lacul Tana și care, în timpul creșterii apelor, rostogolește nămolul roșu, mărul roditor al Egiptului.

Fluviul-zeu

Necunoscând mecanismele ploilor ecuatoriale și tropicale, care cad din belșug, din luna mai până în septembrie, pe cursul superior al fluviului, egiptenii erau, firește, uimiți de umflarea bruscă a apelor, din luna iunie până în octombrie, care dădea viață țării lor, în mijlocul uscăciunii neiertătoare a verii și a prafului deșertic. Expresia... Egiptul, dar al Nilului” era pe deplin justificată.

1) vânt periodic stabil, caracteristic pentru părțile sudice ale Asiei, care bate șase luni dinspre continent spre ocean (iarna) și șase luni dinspre ocean spre continent (vara).

Numai zeii puteau crea astfel de minuni, să facă să țâșnească apa din focul solar și să răsară pământul din apă. Această constatare a călăuzit, de altfel, religia egiptenilor.

„Hapi, părinte al zeilor...; hrană, aliment, mijloc de trai al Egiptului, care-l însuflețește pe fiecare cu /ca-ul său (îngerul său păzitor, conștiința sa vie), belșugul aflându-se pe drumul său, hrana, în mâna sa, el. a cărui sosire umple oamenii de bucurie. Tu ești Unicul, cel creat de sine însuși, fără ca să i se cunoască esența. Dar, în zilele în care îți părăsești bârlogul, fiecare este nespus de bucuros. Tu ești stăpânul peștilor; tu ai cereale din belșug...”¹

„Venirea lui Hapi”.

„Nilul Alb – scrie Pierre Montet într-o carte remarcabilă, *Egiptul etern* (Fayard, 1970) – umflat de ploile ecuatoriale, împreună cu Nilul Albastru, căruia topirea zăpezilor Etiopiei i-a mărit debitul, ajung în

același timp la Khartoum, prăvălind rămășițele, reziduurile, care timp de câteva zile, vor colora apele în verde. Creșterea apelor este perceptibilă la Assuan către 8 iunie, la Cairo, de la 17 la 20 iunie, și două zile mai târziu, în deltă. Nilului Verde îi succedă Nilul Roșu. Fluviul a umplut vechea sa albie și începe să se reverse peste câmpie. Valurile produse de umflarea apelor Nilului ating Memfisul în fiecare an, la aceeași dată, pe 19 iulie, conform calendarului iulian, ceea ce corespunde cu actualul 15 iunie. Se înțelege de ce a fost aleasă această dată drept prima zi a anului egiptean. Cu ea începe primul dintre cele trei anotimpuri ale anticului Egipt, cel al inundației sau *akhit*, care durează patru luni. Trebuie subliniat faptul că în perioada în care crește Nilul se produce un eveniment astronomic remarcabil, pe care-l puteau observa și studia preoții-savanți ai faraonului care determinau calendarul. Steaua pe care Egiptenii o numeau *Sopdit* și pe care noi o numim Sirius apare la răsărit exact înainte de răsăritul soarelui după ce fusese acoperită multe luni de zile. Firește, cele două fenomene au fost asociate. Inundația a fost atribuită lacrimilor lui Isis. Steaua *Sop-dit*. manifestarea acestei zeițe, a devenit sfânta protectoare a anului. Prima zi a anului egiptean a fost determinată cu precizie de ziua în care apărea Sirius.

La creșterea apelor, Nilul are un volum neregulat. O creștere de șaisprezece coți, adică aproximativ șase metri, reprezenta cifra ideală. Uneori inundația capătă proporțiile unei catastrofe, înecând orașe și sate, alteori este insuficientă și un mare număr de câmpuri rămân neirigate. În ambele cazuri înseamnă sărăcie, câteodată, foamete. Anii cu „vaci grase” sunt urmați de anii cu „vaci slabe”:

Când inundația întârzie și luna iunie, uscată și toridă, face să crape pământul și ucide vitele însetate, atunci vegetația începe să fie pârjolită și rugăciunile se înalță către zeul Hapi. O mare neliniște cuprinde suflarea.

„Când te implorăm ca să avem inundația anuală, se adună cei puternici și cei slabi. Fiecare om este chemat să lucreze, după posibilitățile sale. Nimeni nu rămâne în urma vecinului său. Nimeni nu mai are dorința de a se îmbrăca. Copiii marilor dregători nu poartă podoabe și cântecele nu se mai aud noaptea” (Imn Nilului).

Inundația: belșugul anului

Vara, în timpul inundației, Egiptul seamănă cu o mare întinsă, în mijlocul căreia răsar orașe și sate, temple și palmieri, vârful trestiiilor și

șoselele pe diguri.

Nilul „prea sfânt”, „care are grijă de țară” **s**-a răspândit în vale și a năpădit câmpurile.

„Solul câmpiei a dispărut, scrie filosoful Seneca. terenurile vălurile sunt acoperite, târgurile apar la suprafața apei ca niște insulițe, în această mare interioară nu există altă cale de comunicație, în afara bărcii...”

„Este un spectacol demn de toată admirația, felul în care se prezintă – anual, în mod regulat, pe un cer senin, fără vreun indiciu prevestitor, fără motiv vizibil, ca o putere supranaturală – apele unui mare fluviu, până atunci limpezi și curate, schimbându-și brusc culoarea, la vremea exactă a solstițiului de vară. transformându-se, văzând cu ochii, într-un fluviu de culoarea sângelui: în același timp, apele se umflă și cresc treptat, până la echinocțiul de toamnă, până când acoperă toată suprafața regiunii; apoi. Într-un interval de asemenea bine precizat, ele descresc, se retrag încetul cu încetul și reintră în matca lor, pe vremea când alte fluvii încep să se reverse”.

Aceste ape ale verii, purtând din belșug mărul roditor, aduc prosperitatea în Egipt. Datorită lor, de-a lungul anului, apar toate roadele bune ale pământului: flori, fructe, legume și cereale.

Grâul este semănat în noiembrie, când apele Nilului se retrag treptat după inundație, lăsând pământul gras și umed. numai bun pentru a fi arat. Al doilea anotimp, al revărsării, per/f, este cel al înfloririi narciselor și violetelor. Se culeg, după aceea, curmalele și fructele sebestierului1 (cordia).

În decembrie, arborii nu mai au frunze, așa cum se întâmplă în mod obișnuit în toate țările din emisfera nordică, dar plantele, cerealele, florile răsar peste tot. În timpul iernii europene, Egiptul se bucură de o climă primăvărată, fapt de care **s**-au minunat nespun grecii.

Egiptul este mereu verde în ianuarie se seamănă semințe, cum sunt bobul sau inul. Grădinile sunt înmiresmate: florile portocalului și ale rodiului răspândesc un miros plăcut, în Egiptul de Sus, spicele de grâu se coc.

În Egiptul de Jos, se recoltează trestia de zahăr, lucerna și siminichia2* (sena).

1) arbore care crește în Egipt, din fructele căruia se pregătește un ceai.

2) arbust mic. din familia leguminoaselor, cu flori galbene, ale căror frunze și fructe uscate se întrebuințează ca purgativ și ca diuretic (Cassia).

În februarie, Egiptul este mereu verde. Se seamănă orezul în timp ce se recoltează orzul. Pentru țărani nu există zi de repaus, în grădinile de zarzavat au crescut castraveții și varza.

În curând se face primăvară, al treilea – și ultimul – anotimp, al recoltelor sau *chemu*. După primul seceriș, arbuștii înfloresc pretutindeni.

Luna aprilie este luna trandafirilor urcători, prezenți în grădinile egiptenilor, atât la cei bogați, cât și la cei săraci.

Urmează semănatul grâului de vară. Lucerna se cosește din nou. În mai se culege grâul de iarnă. Salcâmul și henne¹ înfloresc. Fructele timpurii se culeg și ele: smochinele, cei dintâi struguri, curmalele, roșcovele.

În luna iunie este rândul Egiptului de Sus să recolteze trestia de zahăr. Când revine anotimpul inundației, luna iulie înseamnă plantatul orezului, culesul inului și al bumbacului, în august se cosește lucerna a treia oară. Iasomia, de-a lungul drumurilor sau în grădini, nuferii pe întinderile de apă răspândesc parfumul lor, aruncând o pată de culoare aibă pe verdele peisajului.

Palmierii și umbrarele viței de vie dau din belșug fructe coapte. Se culeg portocalele, lămâile, măslinile, orezul, cătina. Vine luna septembrie și, curând, după culesul viilor și semănat reîncepe un ciclu de douăsprezece luni.

Apar satele

Țăranul are nevoie permanent de apă, în tot cursul anului; pentru aceasta trebuie să construiască diguri, să sape canale de irigație și să le întrețină cu grijă. Se relatează că s-a dat o pedeapsă aspră unui om care a neglijat consolidarea digului său și care, din vina sa, a lăsat apa să acopere câmpul vecinilor săi.

Această cerință de a stăpâni inundația, de a drena canale, de a construi diguri, de a apăra satele a determinat caracterul sedentar – pe care l-au dobândit curând – al triburilor nomade din epoca preistorică egipteană. Pe aceste meleaguri oamenii au fost obligați, de nevoie, să se stabilească, grupându-se laolaltă în sate.

1) specie de arbust din Orientul Mijlociu, ale cărui frunze dau o vopsea galbenă sau roșie.

DESCOPERIREA

Începând cu Herodot numeroși călători au străbătut Egiptul – greci, romani și arabi, europeni – iar relatările lor au confirmat atracția pe care au exercitat-o asupra lor farmecele orientului și misterele lui tulburătoare.

Primii călători europeni

Trebuie să aveți de știință că zisele depozite se numesc «depozite faraonice». Și au fost durate din porunca Măriei Sale Faraonul. Ia o vreme când Iosif. Fiul lui Iacob, era guvernatorul întregului regat al Egiptului, cu vrerea regelui aceluia...”

Iată cum își explica existența Piramidelor, Ogier VIII, care plecase din provincia sa natală, Champagne, în pelerinaj spre locurile sfinte, și poposise câțva timp în Egipt, în luna noiembrie a anului 1395.

Alte date și documente:

În 1646, John Greaves publica la Oxford *Pyrami-dographia*.

În 1681, Bossuet menționa în *Discours sur l'Histoire universelle*:

„Egiptul nu mai văzuse alte edificii grandioase în afara turnului Babel, când a făurit piramidele, care, datorită formei și proporțiilor armonioase, se impun în toată splendoarea lor, înfruntând Timpul și barbarii. Bunul gust al egiptenilor i-a îndemnat încă de pe atunci să prețuiască trănicia și simetria pură”.

În 1735 apărea *Description de l'Égypte* a fostului consul general în Egipt (1692 – 1708), Benoît de Maillet. În 1737, un danez, Frederic Louis Norden publica *Voyage d'Égypte et de Nubie*.

Claude-Étienne Savary a întreprins o călătorie în Egipt în 1777 și a adresat fratelui regelui Franței, o suită de scrisori pline de savoare, *Lettres sur l'Égypte*, editate la Paris în 1785; Savary notează, în afara monumentelor și. evident, a piramidelor viața de fiecare zi din vremea aceea, surprinzând, între altele, frumusețea fetelor cu pielea oacheșă, cu fața arsă de soare, care se scăldau în Nil.

Volney, care a vizitat Egiptul și Siria, între 1783 și 1785, a scris câteva rânduri, mult prea aspre și nedrepte, pe care egiptologia actuală le contestă în întregime:

„Lumea e indignată de extravaganța despoților care au dispus executarea acestor lucrări barbare; sentimentul acesta se ivește adesea când se cercetează cu luare aminte monumentele Egiptului: tot labirintul acela, templele, piramidele cu structura lor masivă, atestă mai puțin geniul unui popor bogat și iubitor al artelor cât servitutea

unei națiuni hărțuite de capriciul stăpânilor săi”.

Toate aceste mărturii, culese la întâmplare din literatura egiptologică foarte vastă, ne pregătesc pentru marea descoperire franceză din 1798, care urma să facă larg cunoscut Egiptul modern: expediția lui Napoleon Bonaparte în Egipt.

Bonaparte, egipteanul

„Parisul mă apasă ca o manta de plumb! Numai în Orient, unde trăiesc șase sute de milioane de oameni, numai acolo se pot întemeia imperii vaste și realiza mari revoluții!”

Așa gândea Napoleon Bonaparte, revenind din glorioasa campanie din Italia. Viitorul împărat al francezilor voia să pășească pe urmele lui Alexandru cel Mare. În afara Egiptului, el viza India cea fantastică și se gândea la posibilitatea de a substitui influenței engleze – preponderentă în Orient – influența franceză.

O flotă importantă, o adevărată *armada*, condusă de un general de 29 ani, se pregătea de drum. Cu aprobarea Directoratului, părăsind portul Toulon în 19 mai 1798: 328 vase, 38.000 oameni, 175 oameni de știință și artiști.

În al VI-lea an al calendarului republican, pe 13 messidor (1 iulie 1798). În zorii zilei, **s**-a auzit strigătul omului de pază, aflat la postul de observație, pe gabie:

— Pământ!

Se zărea țărnul Egiptului – fir galben îngust, străjuind albastrul intens al mării. Bonaparte debarcă pe 2 iulie. După un marș istovitor prin deșertul arid, soldații francezi gustă în sfârșit răcoarea apelor Nilului. Pe 21 iulie, în vestita bătălie a Piramidelor, ei au luptat împotriva celor 6.000 de mameluci și 20.000 de arabi; ziua aceea a fost însemnată de cuvintele istorice rostite de tânărul general:

— Soldați, de pe vârful acestor Piramide, patruzeci de secole vă privesc cu admirație!

Bonaparte a sosit la Cairo pe 24 iulie și **s**-a instalat în palatul lui Elfi Bey. Dar pe 1 august, amiralul Nelson și flota engleză de pe Mediterana. care-**i** urmărirea de luni de zile, au localizat flota franceză și au nimicit-o, în largul mării, în vecinătatea coastei de la Abukir. Bonaparte era acum prizonierul cuceririi sale. El a fost constrâns să rămână un an în Egipt, cârmuind țara, războindu-se cu armatele turce până în Siria. Alarmat, datorită bunăvoinței englezilor, de știrile sosite din Franța, tulburat de situația din Europa, el hotărăște să se

înapoieze. El își lasă armata și se îmbarcă noaptea, pe 5 fructidor¹ al anului VII (22 august 1799) la bordul

1) a douăsprezecea lună a calendarului republican (18 – 19 august – 17, 18 septembrie)

fregatei *Muiron*, însoțit de câțiva oameni credincioși.

Expediția franceză pe țărmurile Nilului s-a soldat cu un eșec: armata este nevoită să se predea englezilor, în iunie 1801. În schimb, uriașul succes pe care-l dobândesc francezii pe plan științific și arheologic compensează din plin înfrângerea militară.

În august 1798, Bonaparte întemeiază la Cairo *Institut d’Egypte* – un înalt for de cercetări științifice, care întrunește savanții Monge, Fourier, Berthollet, și desenatorii Denon și Redoute. poetul Parseval, și alții. Rezultatele primelor lucrări au fost publicate în *Decade égyptienne*, organ creat de un tipograf din Valencia, cetățeanul Aurel, care participase, ca voluntar, la expediție.

Canalul de Suez al faraonilor într-o zi, inginerul Lepere i-a vorbit lui Bonaparte despre canalul de Suez, construit de faraoni pentru a stabili o comunicație între marea Roșie și Mediterana. Început de Sesostris, continuat de succesorii săi, canalul pornea de la limba de pământ egipteană care înainta în marea Roșie și, în loc să se îndrepte direct spre nord și Mediterana, ca actualul canal, el o lua înspre vest. Întâlnind un braț al Nilului.

În ciuda lucrărilor de dragare, duse la bun sfârșit de împăratul roman Traian și după cucerirea arabă, canalul se înnisipase încetul cu încetul.

În 24 decembrie 1798. Bonaparte a plecat la

Ra purtat de vaca cerească Zeul Hapi Mormântul lui Ramses al IV-lea (Teba, Valea Regilor)

Suez, însoțit de Monge, Berthollet, Lepere, Venture și Costaz. Generalul Caffarelli și un pluton din regimentul 7 de husari formau escorta. Ajungând la Suez. În fața mării Roșii, generalul Bonaparte plănuiește să reconstruiască acest canal, legând îndepărtata Indie și China cu Mediterana.

În cursul acestei expediții, pe 28 decembrie, Bonaparte pleacă, împreună cu Venture și doi arabi la „izvoarele lui Moise”, locul unde se găsea apă, unde veniseră evreii să-și potolească setea, după trecerea anevoioasă a mării Roșii. La înapoiere, în micul golf plat, pe care îl parcurseseră cu piciorul, cei patru oameni au fost pe punctul de a fi

luați de fluxul năvalnic al mării, destul de puternică pe aceste țărmuri joase. Revenind la tabăra de bază, Bonaparte l-a ironizat în mod fin pe cetățeanul Berthollet. un sceptic care nu credea câtuși de puțin în „poveștile Bibliei”.

„Dacă ai fi fost în locul meu, în mijlocul vadului, ai fi înțeles cum au putut evreii să treacă marea Roșie cu piciorul, și să-ți explici de ce armata faraonului a dispărut, acoperită de valuri”, i-ar fi spus atunci Bonaparte.

Piatra de la Rosette în 15 iulie 1799 circula un zvon în Cairo: o descoperire ciudată se semnalase în mica localitate Rosette, situată la gura Nilului occidental, pe coasta Mediteranei. Lucrătorii de la terasamente, care lucrau la construcția unui mic fort, găsiseră un fragment de bazalt negru, lung de un metru și lat de aproximativ 70 centimetri, pe care îl înmănaseră căpitanului Bouchard. un ofițer de geniu de 27 ani.

Savanții convocați la Institut în 19 iulie au ascultat declarația următoare:

„Cetățeanul Lancret, membru al Institutului, aduce la cunoștință că cetățeanul Bouchard. ofițer de geniu, a descoperit în orașul Rosette niște inscripții, a căror studiere poate fi deosebit de interesantă. Piatra neagră pe care sunt gravate inscripțiile este împărțită în trei benzi orizontale: cea mai de jos prezintă mai multe rânduri cu litere grecești, care au fost gravate pe timpul domniei lui Rolemeu Filopator; a doua inscripție este scrisă cu caractere de literă necunoscute, iar a treia, cu caractere hieroglifice”.

Limba necunoscută era demotica, vorbită în Egipt în epoca greco-romană. Un preot de origine greacă, membru al expediției franceze, Raphael de Monachis, a descoperit, în primele copii ale textelor înscrise pe „piatră” numele lui Zeus și Rolemeu. El a descifrat stela pe care era menționat un decret dat în 196 î.Hr., de către preoții egipteni, în cinstea lui Rolemeu V Epifan.

Mândrie a savanților f râncezi din Egipt, piatra de la Rosette a fost luată de englezi, odată cu capitularea din vara anului 1801. Ea figurează actualmente la British Museum, fiind una din piesele cele mai valoroase. Franța posedă doar un mare număr de mulaje.

Le Courier de l'Égypte. ziarul corpului expediționar, relatează descoperirea, în numărul din 29 fructi-dor, anul VII (15 septembrie 1799), anunțând că în curând ea va fi folosită la citirea hieroglifelor. Cu

tot acest anunț promițător, vor trece încă douăzeci și cinci de ani până când Champollion va fi în măsură să descifreze scrierea vechilor egipteni. Se povestește că prin**tr**-o coincidență neobișnuită, articolul din *Courrier de l'Égypte* a fost citit și în casa părintească a lui Champollion.

Prima investigație importantă asupra Egiptului antic în Egipt, savanții francezi studiază, cercetează, măsoară Piramidele, explorează templele, fac schițe, acumulând obiecte și statui, teaurizând bunuri de preț, de care vor beneficia... englezii.

Dintre savanții francezi se cuvine să reținem două nume: Edmee-François Jomard și Dominique Vivant Denon.

Tânărul politehnician Jomard, de 21 ani, preia, în noiembrie 1798, conducerea echipei căreia i se încredințase cercetarea orașului Memfis și studierea Piramidelor sale. El a rămas până la capăt alături de corpul expediționar francez și a studiat îndelung marile Piramide. Cifrele descoperite l-au fascinat și a adoptat, implicit, interpretările fanteziste. Nu a fost, de altfel, singurul care **s**-a angajat pe această cale riscantă.

Denon, conservator-director al unei colecții de pietre antice, sub domnia lui Ludovic al XV-lea, autor de desene și de romane ușoare, de un erotism rafinat, i-a solicitat lui Bonaparte aprobarea de a participa la expediția din Egipt. El **s**-a înapoiat împreună cu tânărul general în august 1799 și l-a urmat pe Napoleon pe toate câmpurile de luptă din Europa, adunând cu grijă sau luând pradă, ici și colo: obiecte de artă care au sporit colecțiile franceze, îmbogăț**indu**-le.

El a făcut parte din expediția din Egiptul de Sus a generalului Desaix. În nelipsitul său carnet de schițe, el a desenat zilnic temple, sate, peisaje, chiar scurte încăierări cu mamelucii lui Murad Bey și a copiat nenumărate inscripții hieroglifice. Colecția sa de desene avea să constituie baza documentară a descrierii Egiptului (*Description de l'Égypte*). În 1802 el publică, la Paris, o lucrare consacrată călătoriei întreprinse în Egiptul de Sus și Egiptul de Jos.

Lucrările savanților francezi, aflați pe țărmurile Nilului, au folosit la întocmirea unei monumentale descrieri a Egiptului sau „Culegere de observații și de cercetări făcute în Egipt, în cursul expediției armatei franceze”. Prima ediție, publicată la Paris din dispoziția împăratului Napoleon I, a apărut între 1809 și 1828. Ea cuprindea zece volume de texte in-folio și douăsprezece volume de

planșe. Fourier scrisese prefața; Berthollet coordonase elaborarea lucrării; Conte i-a urmat, preluând misiunea, apoi au succedat Lancret și Jomard.

Dar Egiptul din descrierea lui Jomard nu era convingător. Nenumăratele texte culese rămâneau mute, nedescifrate. Tălmăcirea hieroglifelor, această mică revoluție, o datorăm lui Jean-François Champollion, născut în 1790, cu opt ani înainte de expediția în Egipt.

EGIPTUL VORBEȘTE

poate încercările de a pătrunde tainele hieroglifelor, pe care Vivant Denon le copiasse cu multă atenție, se dovediseră zadarnice. Descifrarea scrierii vechilor egipteni necesita material adecvat – piatra de la Rosette apoi obeliscul de la Philae **s**-au descoperit la momentul oportun – dar în mod special impunea participarea unui creier receptiv, cu minte ageră și competență lingvistică aproape enciclopedică. Tânărul Champollion întrunea toate însușirile cerute.

„Voi citi hieroglifele” a spus băiatul

Joseph Fourier, marele matematician și fizician, membru al expediției franceze în Egipt, a îndeplinit succesiv funcțiile de secretar, la Institutul din Cairo, reprezentant al Franței pe lângă guvernul egiptean, ministru al Justiției, apoi prefect al departamentului Isere. La Grenoble, în cursul unei inspecții școlare el remarcă un elev, căruia îi arată curând colecția sa, adusă din Egipt. Fascinat de hieroglife, băiatul a întrebat: „Se pot citi toate astea?” Fourier i-a mărturisit că nu. Atunci băiatul declară cu toată seriozitatea:

— Am să le citesc eu, peste câțiva ani, când voi fi mare!

Și, în adevăr, Jean-François Champollion. născut în 23 decembrie 1790, la Figeac, în Guyenne”, a fost cel dintâi care a deslușit scrierea vechilor egipteni.

În liceu, numai Egiptul și limbile orientale îi stârnesc interesul. Stăpânind cu rară măiestrie latina și greaca, el începe, la doisprezece ani, să studieze ebraica, apoi caldeeană, siriană, etiopiană, arabă și copta, însuflețit de dorința de a descoperi raporturi între egipteană veche și chineza veche, el se inițiază și în acest domeniu. El studiază, de asemenea, texte persane vechi, în zend, pahlavi și parsi. La șaisprezece ani el reia ideea conform căreia limba coptă nu reprezintă decât o formă târzie a limbii vorbite în vechiul Egipt, pe care o regăsim, ca atare, în scrierea hieroglifică.

Champollion conturează prima hartă a imperiului faraonilor. La

1 septembrie 1807. el citește, la academia din Grenoble, introducerea lucrării sale consacrate Egiptului sub domnia faraonilor. Asistența este cucerită de erudiția sa și îl alege, în unanimitate, membru al academiei.

„Dacă academia vă primește printre membrii săi, deși sunteți atât de tânăr, este datorită roadelor activității dumneavoastră. Dar ea contează mai mult pe ceea ce sunteți în măsură să îndepliniți. Ea este convinsă că îi veți îndreptăți speranțele și că vă veți aminti, atunci când lucrările dumneavoastră vă vor aduce celebritatea, că ea a fost prima care v-a încurajat”, a spus președintele, entuziasmat.

La șaptesprezece ani, Champollion este la Paris, unde asistă la cursurile de la Collège de France și de la Școala de limbi orientale. Studiază foarte mult la Biblioteca națională, aplecat asupra manuscriselor, lucrând la întocmirea unui dicționar al limbii copte. Ajunge la o cunoaștere desăvârșită a acestei limbi, încât până și însemnările personale sunt scrise în coptă! „Vorbesc cu mine în coptă: „notează Champollion.

Victorie asupra hieroglifelor

Descifrarea hieroglifelor nu constituia unicul țel al vieții acestui „împătimit de Egipt; el era și un politician înfocat, prins în vârtoarea epocii sale.

Republican convins, urându-i pe Burboni, el scriesatire și împotriva lui Napoleon, pe care nu-l vede cu ochi buni.

În 1815, împăratul francezilor, la întoarcerea sa din insula Elba, s-a prezentat în fața orașului Grenoble. l s-au deschis larg porțile orașului, lumea l-a aclamat, s-a strigat: „Trăiască Napoleon!” Primarul orașului a fost solicitat să-l prezinte pe Champollion împăratului.

Acel Bonaparte, care râvnise cândva să cucerească Egiptul, este fascinat de tânărul savant și stă de vorbă cu el câteva ceasuri, împăratul exilat, care pornește din nou să supună Europa – pentru 100 de zile – este tulburat de convorbirea cu Champollion: i-a evocat deșertul, piramidele tinereții sale, Egiptul, această țară măreață pe care dorise să o ofere Franței. El promite tânărului profesor tot sprijinul său, în vederea tipăririi lucrărilor sale la Paris, și într-o clipă de exaltare, împăratul hotărăște să acorde limbii copte statutul de limbă oficială a Egiptului, în momentul în care autoritatea franceză va fi restabilită acolo.

În ciuda convingerilor sale politice, Champollion este captivat de învingătorul Piramidelor și îl urmează la Paris.

Căderea definitivă a lui Napoleon atrage după sine retragerea lui Champollion la Figeac; el profită de acest răgaz, consacrându-se studiului hieroglifelor, în sfârșit, în 1822, a sosit clipa victoriei depline. Pe 17 septembrie, el citește în public *Scrisoarea adresată domnului Dacier*, secretar pe viață al Academiei de inscripții, în care el dezvăluie cheia enigmei: hieroglifele nu reprezentau nici simboluri, nici litere; ele erau semne care aminteau sunete.

Foarte curând, el descifrează, cu dovezi justificative, șaptezeci și nouă de nume regale. Alcătuiește primul tabel alfabetic, apoi elaborează o gramatică, în 1824. Champollion publică o lucrare rezumativă despre sistemul scrierii hieroglifice. Cutreieră Europa, în căutarea textelor egiptene și a inscripțiilor. Citește tot, înțelege tot. În 1826 este numit conservator al secției de antichități egiptene, la Luvru, în decursul unui an el redactează catalogul acestui nou departament.

Pășind pe urmele faraonilor

Din iulie 1828 până în decembrie 1829 – face expediția în Egipt... încununarea strădaniilor sale... visul lui de totdeauna, realizat, în sfârșit, când pășește pe pământul faraonilor...

El părăsește portul Toulon, conducând o echipă formată din câțiva francezi și toscani: naturaliști, desenatori, pictori și medici.

„Am ajuns în 18 august pe teritoriul Egiptului, după care tânjeam de mult. Până acum această țară m-a tratat ca o mamă afectuoasă și voi avea grijă să-mi păstrez sănătatea și energia cu care am venit”.

El cercetează toate siturile, începând cu delta și sfârșind cu a doua cataractă, copiază tot ce vede, roagă să i se deseneze tot ce descoperă. Indigenii, cu care discută în limba lor, dau năvală să-l vadă, pe cel care „știe să citească scrisul pietrelor străvechi”.

Este o expediție fascinantă. Champollion cunoaște, chiar înainte de a le fi văzut, toate pietrele, toate monumentele, atât de mult citise despre ele – povestiri, descrieri – atât de mult studiasse desenele lui Denon din marea *Descriere*, în urma expediției din 1798.

El își amintește că pe 25 mai 1799 soldații generalului Desaix se opriseră la Denderah, în fața unuia dintre cele mai mari și mai frumoase temple egiptene. Se povestea că generalul, subjugat de măreția acestui imperiu dispărut, a uitat că avea datoria să-i urmărească pe mameluci, iar Vivant Denon, cu creionul și carnetul de schițe, era copleșit de sobra frumusețe a acestor ruine, dorind să

cuprindă și să exprime cât mai bine splendoarea lor.

Champollion ajunge noaptea, la Denderah. Debarcă imediat și pornește, cu membrii expediției, în căutarea templului. Unul din savanții care-l însoțeau descrie acest moment:

„Intrăm, la întâmplare **într**-un boschet de palmieri, luminați de lună. Un spectacol feeric! apoi ne înfundăm în ierburi înalte, în tufișuri și măracini. Să ne întoarcem? Nu, nu vrem asta. Să înaintăm, dar cum? Nu știm drumul”.

Mica trupă mășăluiește încă vreo două ore.

„Lată, în sfârșit, templul, scăldat de lumină: suntem cuprinși de o admirație nețărmurită”.

Pe drum, cântaserăm ca să ne treacă nerăbdarea, dar acum, în fața acestor Propilee, peste care se revărsa o lumină cerească, ce emoție ne-a copleșit deodată! O tăcere absolută stăpânește locul: dincolo de galeria susținută de coloane imense, umbre grele creează o vrajă supranaturală – afară clarul de lună este orbitor: contrast straniu și fermecător.

„În incintă, aprindem focul cu ierburi uscate. Noi încântări, o nouă explozie de entuziasm; suntem cuprinși de delir. Parcă am avea febră, suntem ca nebuni. Cădem în extaz... *Porticul de la Denderah*, situl magic, vrăjit, devenise o realitate”.

Acest monument remarcabil data din epoca Egiptului de Jos și nu fusese terminat decât sub imperiul roman. Champollion constată imediat că.

„Fără a avea intenția de a jigni comisia, scrie el, basoreliefurile de la Denderah sunt groaznice: nici nu se putea altfel: ele aparțin unei epoci decadente. Sculptura devenise deja o artă decadentă, în timp ce arhitectura (mai stabilă, fiind supusă unor reguli mai stricte) rămăsese demnă de zeii Egiptului și de admirația posterității”.

Prima catedră de egiptologie

Jean-François Champollion a realizat, în urma acestei călătorii fantastice, lucrări deosebit de valoroase, și anume: „Scrisori scrise din Egipt și Nubia”, „Monumente ale Egiptului și ale Nubiei” în patru volume, manuscrisul „Notelor descriptive”, care vor fi publicate postum, ca și „Gramatica egipteană”, și „Dicționarul egiptean”.

În Franța îl așteptau onorurile oficiale: este numit membru ai Academiei de inscripții pe 7 mai 1830, apoi profesor la Collège de France, pe 12 martie 1831, unde i **s**-a creat anume o catedră de

egiptologie. Din nefericire, suferă un atac de apoplexie de Crăciun, în 1831: moare în 4 martie 1832, înainte de a fi avut răgazul necesar pentru a-și desăvârși opera.

Champollion avusese o sănătate șubredă toată viața; călătoria în Egipt îl epuizase. De multe ori fusese ridicat, leșinat, de pe mormintele din Valea Regilor, unde voia să lucreze singur, pentru „a asculta glasul strămoșilor. Cu toate acestea, era preocupat de sănătatea colaboratorilor săi, cărora le purta de grijă:

„Când lumea va ști că trupul le este permanent acoperit de o sudoare abundentă, care le curge în ochi și cade pe hârtia udă deja, din cauza umidității calde a acestei atmosfere care fierbe ca o autoclavă, va admira, fără îndoială, curajul tinerilor acestora care înfruntă văpaia trei sau patru ore pe zi, lăsând lucrul numai când sunt istoviți, la capătul puterilor, și picioarele nu-i mai țin”, spune Champollion.

Problema descifrării

Până la Champollion, călătorii contemplaseră, deci. fără a le înțelege, misterioasele hieroglife care acopereau obiectele și monumentele egiptene, scriitură necunoscută a unei limbi milenare. Ce puteau însemna șirurile de desene? Oameni, animale, obiecte de toate felurile... reveneau, la intervale regulate, pe benzi sau pe coloane, fără grai, enigmatice, ca marele Sfinx de la Gizeh.

Și dacă bărbatul așezat sau în picioare, ochiul fardat, șoimul, peștii, șarpele, ulciorul acoperit, barca pe Nil... dacă toate acestea erau reale și reprezentau ceva, un cuvânt, poate? Nu. nu există suficiente hieroglife pentru toate cuvintele, în cazul acesta, de ce nu ar putea reprezenta o literă, ca în alfabetul nostru? Nici această ipoteză nu e valabilă: sunt prea multe, peste 700 de hieroglife. Dar dacă aceste semne conturate clar și precis, care **s**-au modificat extrem de puțin în cursul mileniilor, nu corespund nici literelor, nici cuvintelor, ce sunt ele oare? Chiar în Egipt această întrebare nu-și afla răspunsul. Lumea nu știa, iar folosirea hieroglifelor încetase către secolul IV **d**.Hr. Ultima inscripție cunoscută data din 24 august 394 **d**.Hr. și fusese descoperită în insula Philae.

Vechii greci, apoi creștinii care au trăit în Egipt ne-au transmis câteva texte în care ei menționează sistemul de scriere al vechilor egipteni: dar, departe de a călăuzi cercetările, explicațiile lor nu au făcut decât să *creeze* confuzii, încurcând direcțiile de investigație.

Athanase Kircher, în secolul XVII, a emis părerea că limba coptă

nu reprezintă decât o formă modernă a vechii limbi egiptene. Dar maniera sa de a descifra hieroglifile **s**-a dovedit complet greșită: el le considera doar o scriere simbolică.

Încercările de a le interpreta au continuat, cu același insucces, până la descoperirea pietrei de la Ro-sette. Atunci timp de douăzeci de ani **s**-au succedat încercări de traducere a textului hieroglific, toate mai mult sau mai puțin false, cu toate că **s**-au semnalat și câteva rezultate parțiale, corecte.

O idee genială: sunt fonograme

Champollion, respingând atât părerea despre scrierea simbolică cât și cea despre scrierea alfabetică, emite o idee genială, și anume că hieroglifile sunt fonograme, adică semne evocând sunete. Nu imagini directe, ci simple mijloace grafice, ca în rebusuri. Astfel, un rățoi (să în egipteană) va fi desenat ori de câte ori va fi necesar sunetul să în frază. Explicația era clară: dar mai trebuia studiată și dovedită.

Champollion începe întâi cu numele proprii: el a remarcat că în textele egiptene numele regilor erau înscrise **într**-un cartuș. El poate, așadar, să izoleze în textul pietrei de la Rosette cuvântul *Ptolemeu*. În 1821, arheologul englez Banks transportase în țara sa obeliscul de la Philae, descoperit în 1815, și care prezenta, ca și piatra de la Rosette, particularitatea deosebită de a purta inscripții în greacă și în caractere hieroglifice.

În acest text, Champollion poate recunoaște numele lui Rolemeu și al Cieopatrel înscrise în cartușele lor. În clipa în care a înțeles că semnele nr. 2, 4 și 5 (**/**, **o**, **p**) din *Cleopatra* corespund semnelor nr. 4, 3 și 1 din cuvântul Ptolemeu, el a descoperit cheia hieroglifelor. Mai departe totul va fi o problemă de muncă perseverentă și de răbdare.

O complexitate uluitoare

Champollion nu se oprește la această coincidență literală; el dorește să afle valoarea acestor semne, în cazul în care sunt fonograme. Astfel, cartușul *Cleopatra* începe prin reprezentarea unui genunchi (*kelle*, în coptă). El identifică deci hieroglifa „genunchi” cu sunetul **k**, de asemenea, leu: „(lăboi), cu sunetul **/**, „mâna” (*toot*) cu sunetul **t**, „gura” (*rd*) cu sunetul **r**...

Champollion se sprijină pe textul grecesc pentru a-și da seama ce sunet, în coptă, ar putea avea traducerea cuvintelor grecești. El descifrează astfel 79 semne regale, în curând ajunge să cunoască toate literele alfabetului.

Savantul nu se află decât la începutul drumului. Strădaniile sale se izbesc de faptul că egiptenii foloseau literele pentru a scrie numele proprii, dar pentru celelalte cuvinte ei recurgeau la procedee diferite.

Hieroglifele puteau fi litere (constituind un alfabet) sau silabe (alcătuiind un ansamblu de fonograme), sau rezumatele unei idei (formând un ansamblu de ideograme); altele, în sfârșit, nu aveau niciun sens literal, nu se pronunțau și nu contribuiau decât la definirea felului exact al unui cuvânt sau al unei fraze. Pentru a complica și mai mult lucrurile, nu se înscriau vocalele. Iar în privința felului de scriere, ea se făcea uneori de sus în jos, uneori de la dreapta la stânga sau de la stânga la dreapta, variind după epocile respective. O complexitate uluitoare...

A fost nevoie de tot talentul lui Champollion și al urmașilor săi pentru a ajunge la măiestria de a cunoaște limba hieroglifică egipteană, în prezent, când stăpânim bine mecanismul acesta, și studenții pot învăța egipteană veche cu tot atâta ușurință ca pe o altă limbă moartă, am putea crede că hieroglifele nu mai au taine pentru noi.

Traducerile textelor sacre sunt îndoielnice

O traducere a textelor egiptene este întotdeauna posibilă și ușor de înțeles, când este vorba despre texte simple. Pentru textele sacre problema se pune altfel. Uneori este necesară perfectă cunoaștere a tuturor disciplinelor științifice aparținând egiptologiei, pentru a putea transcrie (mai mult decât a traduce) anumite texte egiptene străvechi. Traducerile care diferă în mod vădit sunt în special în domeniul textelor cu caracter religios, ermetice prin definiție.

Iată un exemplu extras din *Cartea mortizor*, prezentăm două traduceri, apărute în același an, ale primelor fraze din capitolul 1, bazându-se pe aceleași manuscrise.

Prima traducere:

„Cuvinte rostite de N.: «(O) Taur al Apusului, spuse Thot împăratului veșniciei, eu sunt cel mai ceresc dintre zeii protectori. Am luptat pentru tine. Sunt unul dintre zeii aflați la Tribunalul care l-a proclamat nevinovat pe Osiris, în fața dușmanilor săi, în ziua judecății, fac parte dintre oamenii tăi, Osiris. Sunt unul din cei doi copii ai lui Nut, care au nimicit dușmanii lui Osiris și i-au închis pe cei ce se răsculasera împotriva lui»: (Paul Barguet, Editions du Cerf, 1967).

A doua traducere:

„Slavă ție. Osiris, Taur din *Amenți*! Iată că Prințul Veșniciei, Thot,

vorbește prin mine! În adevăr, eu sunt zeul cel puternic care însoțește Barca cerească când plutește pe ape. Am sosit acum pentru a lupta alături de tine, o, Osiris. Or, eu sunt una din divinitățile străvechi, care în clipa Cântăririi Cuvintelor, l-a ajutat pe Osiris sași învingă dușmanii. Acum, o, Osiris, eu trăiesc lângă tine, deopotrivă cu ceilalți zei născuți de zeița Nut; ei îți doboară dușmanii și prind demonii” (Grégoire Koipak-tehy, *Omnium littéraire*, 1967).

Putem constata lesne că cele două texte prezintă diferențe notorii, nu numai prin maniera de a se exprima, ci și prin acordarea altui sens, textului respectiv.

4

SFERA UNEI CIVILIZAȚII

condițiile geografice, ritmul de viață impus de Nil, sistemul grafic deosebit constituie trăsături esențiale pentru conturarea entității egiptene, îi vom înțelege mai bine sufletul dacă ne vom lăsa călăuziți de intuiție, și nu de rațiune, dacă îl vom simți, îl vom ghici, prin intuiție sau deducție, și vom ști să auzim mesajul pe care ni-l adresează peste milenii.

Calendarul începe odată cu anul 2783 î.Hr.

Anul egiptean era împărțit în 365 zile. 12 luni. de câte 30 zile, la care se adăugau 5 zile la sfârșitul anului. Cele trei anotimpuri, de câte patru luni fiecare, erau: inundația (*akhit*). revărsarea (*per/71*), recolta (*chemu*). Lunile au fost denumite abia în epoca târzie: până atunci nu era specificată decât numerotarea lor.

Un exemplu de exprimare a datei:

„Anul 9 (al domniei) al lui Ramses al II-lea. luna a treia, ziua a zecea”.

Noi știm că începutul anului era determinat de ziua în care apărea cu puțin timp înainte de răsăritul soarelui, steaua Sothis (*Sopdit*), pe care noi o numim Sirius; această zi trebuia să coincidă cu prima zi de inundație la Memfis.

Din păcate, ciclurile lui Sirius, ca și ale Soarelui, sunt de 365 zile și, aproximativ, un sfert, iar egiptenii neavând ani bisecți, însemna că datele inundației și ale răsăritului lui Sirius aveau un decalaj de o zi la fiecare patru ani. Cu 1461 ani mai târziu, apărea aceeași coincidentă, cu un an de decalaj. Acest ciclu lung a fost denumit „perioada lui Sothis: (Sirius). Egiptenii observaseră acest decalaj care instala vara în miezul iernii și se pare că, în epoca târzie, i-au aflat remediul, în mod

curent, lumea recurgea la două calendare: unul, oficial, permanent decalat față de celălalt, care era folosit practic, în modul obișnuit de viață.

1) în anotimpul pent ogoarele ieșeau din apă și puteau fi arate, apoi semănate apoi semănate.

Noi știm cu siguranță că apariția lui Sopdit coincidea exact cu prima zi a calendarului oficial egiptean? **n** anul 139 î.Hr. Deci, prin**tr**-un calcul simplu, constatăm că situația era asemănătoare în anii 1322.2783 și 4244. La care dată. dintre ultimele două menționate, a fost inventat calendarul? Aceasta este întrebarea. 4244 pare o dată potrivită, dar ne aflăm în plină epocă neolitică în valea Nilului, iar explicația conform căreia calendarul ar reprezenta contribuția unei alte civilizații cade de la sine: deoarece numai din Egipt poate fi observat răsăritul lui Sirius, cu puțin timp înainte de răsăritul soarelui.

Rămâne deci 2783. la începutul Imperiului Vechi, dată care pare confirmată de inscripțiile gravate pe Piramide. Cui i se datorează descoperirea calendarului? Întrebarea nu și-a aflat încă răspunsul.

Însemnarea poziției lui Sopdit în calendarul egiptean trebuia făcută cu regularitate: noi dispunem actualmente doar de câteva observații, datorită cărora **s**-au putut preciza cu exactitate domniile lui Thutmosis III și Amenofis **I** din dinastia a XVIII-a și cea a lui Sanusrit din dinastia a XII-a.

Izvoarele și reperele istoriei egiptene

Multă vreme părerile egiptologilor au fost contradictorii cu privire la durata istoriei egiptene, în prezent, întrucât datele care marchează istoria Egiptului au fost confruntate cu cele ale țărilor vecine, disputele au încetat și, cu foarte puține variante, egiptologii au ajuns la o perfectă înțelegere.

Până la descifrarea hieroglifelor de către Charn-pollion. istoria Egiptului putea fi cunoscută doar prin intermediul autorilor greci și latini și datorită Bibliei. Aceasta însemna foarte puțin, era adesea fals și avea foarte multă subiectivitate. Noi am urmărit succesiunea regilor pe lista elaborată de scribul Maneton, care a împărțit istoria egipteană în treizeci de dinastii, de la regele Menes la Alexandru cel Mare. Lista aceasta a fost confirmată, parțial, de papirusul (în foarte proastă stare) de la Torino și de către listele de dinastii înscrise pe monumente.

De la Champollion, civilizația egipteană a prins grai: avem la dispoziție imensa bogăție a hieroglifelor sau a papirusurilor scrise cu

caractere de literă derivate din hieroglife (sistemul grafic hieratic, cel mai vechi scris de mână, folosit de vechii egipteni). Aceste date istorice s-au confirmat în mod remarcabil prin descifrarea textelor scrise cu caractere cuneiforme.

Istoria Egiptului este împărțită într-un număr anumit de perioade.

Perioada thinită sau Imperiul memfit (3.000 – 2780) se referă la primele două dinastii. Imperiul Vechi (2780 – 2400) se întinde de la dinastia a III-a la a VI-a. Urmează prima perioadă intermediară, de la sfârșitul dinastiei a VI-a! a începutul celei de-a XI-a (către 2400 – 2065) Imperiul de Mijloc sau primul imperiu teban (2065 – 1785) cuprinde sfârșitul dinastiei a XI! – a și dinastia a XII-a. Urmează o a doua perioadă intermediară (1785 – 1580). de la dinastia a XIII-a la dinastia a XVII-a. Imperiul cei Nou sau al oilea imperiu teban (1580 – 1200) este marcat de dinastiile XVII-XIX. Decadența încheie istoria Egiptului antic (1200 – 333), cuprinzând ultimele zece dinastii; ea este uneori subîmpărțită în: a treia perioadă intermediară, până la dinastia a XXIV-a, și Epoca târzie.

Faraonul făurește istoria

„Rege de drept divin” este o expresie insuficientă pentru a-l desemna pe faraon, începând cu Imperiul Vechi, el este zeu, el este Horus. Noțiunea aceasta a evoluat, cu încetul, regele devenind numai. reprezentantul lui Horus”. apoi Jiul lui Ra: i, dar caracterul sacru rămâne permanent legat de ființa sa. Cultul va fi întotdeauna practicat în numele și în locul regelui.

Noi folosim cuvântul *faraon*, pentru a-l desemna pe regele Egiptului, în mod impropriu: istoria egipteană menționează târziu această denumire. Grecii au creat cuvântul *faraon*, pornind de la **Pera A**, care înseamnă în egipteană „casa cea mare”, cu alte cuvinte, palatul.

V.S.F., inițialele cuvintelor Viață, Sănătate, Forță, erau folosite frecvent pentru a-l desemna pe rege. Sub domnia lui Akhenaton. regele eretic al Imperiului Nou, ele sunt puse în evidență pentru prima oară, fiind asociate cuvântului faraon: „**Pera A**... *Ankh, Udja, Seneb, Neb*”. adică: „Faraon. Viață, Sănătate. Forță. Stăpânul”.

„Eu sunt fiul vostru, afirmă Ramses al III-lea, creat de cele două brațe ale voastre. Viață, Sănătate, Forță pe întregul pământ. Voi ați realizat pentru mine perfecțiunea pe pământ. Eu îmi îndeplinesc funcția în liniște”. În texte, cuvintele ce! mai frecvent folosite sunt cele

care denumesc., Maiestatea" (*bem*). Regele, când vorbește despre sine, spune: Majestatea Mea (*hemy*) sau Majestatea Sa (*hemef*).

Toată istoria oficială a Egiptului este axată în jurul faraonului, care „făurește istoria”, în adevăratul înțeles al cuvântului. El este cel care aduce prinosul cuvenit zeilor, preamărindu-i în cult; din porunca lui se înalță palatele, templele și monumentele funerare: el este conducătorul expedițiilor războinice și numai lui i se datorează câștigarea bătăliilor. Regele este „stăpânul universului”. Cerească î; este nașterea, măreață, încoronarea, splendid, jubileul, și sublimă, moartea. Avansările, numirile, pedepsele nu se acordau decât cu consimțământul său.

„Considerat ca o persoană divină, sub toate aspectele, faraonul era înconjurat de o mulțime de servitori și de colaboratori de tot felul: generali, spălători de rufe. paznici ai garderobei imperiale și alți înalți demnitari”, scrie Wili Durant în *Istoria e/V///zaf/e/* (*Rencontre*, 1966). „Douăzeci de oameni se ocupau de toaleta lui: bărbierii care îl rădeau și-i tăiau părul; cei care aveau grijă de acoperământul de cap. potrivindu-i tiara și diadema cum nu se poate mai bine: manichiuriști, care-i tăiau și lus-truiau unghiile, cei care-i ungeau trupul cu uleiuri parfumate, îi înnegreau sprâncenele cu kohl și-i dădeau cu roșu pe buze și pe obraji”. O inscripție aflată pe un mormânt precizează funcțiile răposatului: „Stăpân al Cutiei cu farduri, Stăpân al pensulei pentru aplicarea fardului, Purtător al Sandalei Regelui, ocupându-se, conform regulilor, de sandalele regelui”. Regele este neîntrecut la vânătoare ca și la război, dar nu-i displace – câtuși de puțin! – să asiste la spectacolele de cântece și dansuri oferite de fetele tinere, dintre cele mai frumoase și mai sumar îmbrăcate.

„Cel îndrăgit de rege, se spune mai departe, va fi un *imakhu* (care s-a bucurat de un venit și a fost înzestrat cu un mormânt): celui ce se arată vrăjmaș al Majestății Sale. i se va arunca leșul în apă.

Curtea și Statul: rafinament și seriozitate

„Puternic este cel ai cărui împuterniciți sunt capabili de acțiuni de mare amploare. Rege puternic este cel ce are o Curte. Este plin de măreție cel a cărui bogăție constă în numeroșii săi împuterniciți destoinici, spune un rege din Imperiul Vechi fiului său.

Curtea și Statul existau într-o formă simplificată, în Imperiul Vechi, dar aveau să capete, cu timpul, o importanță tot mai mare, culminând cu Imperiul Nou. la Teba. unde bogăția și rafinamentul

creaseră o ambianță definită prin eleganță și curtenie.

Dacă, la Curte, bărbații nu purtau deseori decât o bucată de pânză, cu care își înfășurau coapsele, sau o cămașă lungă de in femeile se prezentau! a sărbători și ceremonii deosebite, cu rochii a căror transparență studiată le sublinia silueta fină, dovedind o adevărată artă de a se îmbrăca. Rochiile acelea se înnodau sub sânul stâng descoperindu-l.

Femeile frumoase purtau un con se alifie parfumată pe superbe lor peruci – de altfel, bărbații foloseau și ei acele alifii parfumate. Machiajul studiat cu grijă și bijuteriile completeau toaleta feminină. Eleganța femeilor egiptene poate rivaliza cu a femeilor din ziua de azi, de care le despart doar... 4.000 de ani.

Organizația statală se complică tot mai mult. Regele atribuie funcțiile, numind un vizir, alți miniștri, intendenți, guvernatori ai provinciilor, atât în Egipt cât și în posesiunile sale din Asia. O mulțime de scribi notează pe papirusuri orice sac de grâu care intră sau iese din hambarele regale.

Un text, datând din Imperiul Nou, ne aduce la cunoștință recomandările făcute faraonului cu ocazia instalării la putere a unui nou vizir:

„Supraveghează birourile vizirului; fii atent la tot ce se petrece acolo. Gândește-te că birourile acestea constituie sistemul de rezistență pe care se sprijină edificiul întregii țări. Viața de vizir nu e dulce; e mai curând amară... Gândește-te că el nu are unica misiune de a respecta prinții și sfetnicii, gândește-te că el nu este constrâns să supună populații întregi... Când se prezintă vreun petiționar, din Egiptul de Sus sau din Egiptul de Jos... ai grijă ca totul să decurgă în spiritul legii, să fie respectate obiceiurile și dreptul fiecăruia să fie respectat... A arăta părtinire înseamnă o mare ticăloșie... Consideră-i pe cel pe care-l cunoști în același fel în care ai privi pe cineva necunoscut iar pe cel apropiat de rege. În același mod în care ai privi pe unul care se află departe de el. Gândește-te că prințul care se comportă după sfaturile acestea va avea parte de o domnie lungă!”

Fericirea și nefericirea felahului

Țăranul constituie baza populației egiptene. Acest popor nu a fost nefericit nici asuprit, în afara perioadelor de răzvrătire și de anarhie, a căror victimă a fost în primul rând. A lua drept criterii de referință condițiile de viață ale țăranilor egipteni în epocile de

decadență ar însemna o prezentare inexactă a societății egiptene.

Herodot, care a vizitat Egiptul în secolul 5 î. H, a fost uimit de faptul că țăranii aveau hrana asigurată atât de lesne, datorită solului mănos:

Ei culeg roadele pământului muncind mai puțin decât oricare alt popor... ei nu-și dau osteneala să are cu plugul sau cu săpăliga; de asemenea, ei sunt scutiți de alte munci., pe care alți oameni sunt constrânși să le presteze, pentru a avea o recoltă bună de grâir după ce apele fluviului **s**-au umflat și **s**-au revărsat peste câmpuri, ele se retrag și atunci țăranul își însămânțează pământul; purcelul lui e lăsat în voie să se plimbe pe țarină; sămânța este astfel bine înfiptă în sol și țăranului nu-i mai rămâne decât să aștepte culesul”.

Câmpuri întregi de orz (*ezof*) și de grâu bogat în amidon (*bote*) se desfășoară pe tot cuprinsul țării de la mlaștinile deltei până la granițele cu Nubia. În afara „metodei cu purcelul”, descrisă de Nerodei egiptenii foloseau, pentru arai și semănat, plugul cu brăzdar din lemn sau din fier, sau o săpăliga rudimentară din lemn, alcătuită dintr-o coadă destul de lungă, la capătul căreia era fixat un tăiș din lemn. prins cu o sfoară împletită, după cum se poate vedea pe hieroglifa sunetului *mr*.

După ce câmpul a fost semănat plugul este tras de două vaci sau, la nevoie, de țarancă și de copii.

În general, țăranii lucrează pământul aparținând unui mare proprietar, al unui nobil sau al unui templu. Ei plătesc dijmă în natură: saci de grâu. În carne...

...Ce viață plăcută! spune plugarul. E răcoare, vitele trag la plug. Cerul ne dă tot ce dorim. Hai să lucrăm pentru prinț”.

Culesul se efectuează cu o seceră cu coadă scurtă, având un tăiș destul de lat. a cărui extremitate este ascuțită. Spicele de grâu sunt transportate în coșuri, duse de oameni sau încărcate pe spinarea măgarilor: după aceea ele sunt împrăștiate pe tot întinsul ariei, unde boii le calcă în picioare, iar oamenii le răvășesc din când în când.

„Călcați în picioare pentru voi, strigă păstorul de boi, călcați în picioare! Pielele sunt hrana voastră. Grânele sunt ale stăpânilor voștri. Nu vă opriți E atât de răcoare!”

Cu toate acestea, scribii nu împărtășesc de loc acest punct de vedere asupra vieții la țară. Unul dintre ei evocă cu groază condiția țăranului – pus **într-o** situație neobișnuită – în *Satira meseriilor*,

compusă în Imperiul de Mijloc.

„Ai uitat dar de situația țăranului după ce i **s-a** luat zeciuiala din recoltă. Viermii i-au mâncat jumătate din cantitatea de grâu rămasă, iar hipopotamii au isprăvit restul. Câmpurile sale sunt năpădite de sute de șobolani, distruse de lăcuste, vite mari și păsări mici. Dacă țăranul nu-și veghează recolta tot timpul, o clipă de neatenție ajunge ca să fie prada hoților. Și asta nu e totul; trebuie să înlocuiască acum curelele care prind fierul săpăligii de coadă și care nu mai sunt bune la nimic, a mai murit și boul care trăgea la plug...”

Culturi felurite, creșterea animalelor domestice

„Pâine – bere” însemna hrană, pentru egipteni. Băutură națională, berea, făcută din orz și din curmale, era consumată în toată țara și în toate împrejurările: la câmp, pe corabie, în localuri de petrecere și acasă.

Vinul era produs doar în anumite regiuni, cultura viței de vie fiind practică, cu precădere, în regiunea răsăriteană a deltei, dar și în grădinile particulare (pentru degustarea strugurilor).

Culesul viei era simplu. Ciorchinii, rupți cu mâna, erau așezați în coșuri din papură împletită și transportați direct la cuva cea mai apropiată de micile domenii sau încărcăți pe corabie, pentru a ajunge la crama domeniilor întinse. Cuvele nu erau din lemn, deoarece egiptenii nu știau cum se execută un butoi. Țăranii călcau voios în picioare strugurii din cuvele de piatră, al căror fund era înclinat, formând o pantă. Sucul obținut astfel era trecut în vase mari, cu fundul plat, unde era lăsat să fermenteze. Când stăpânul vine să supravegheze culesul viei, lucrătorii îl întâmpină cu cuvintele:

„Vino, stăpâne, uită-te la via dragă inimii tale. În timp ce culegătorii zdrobesc boabele. Butucii sunt încărcăți de struguri. **S-a** făcut must mai mult decât în oricare an. Bea, îmbată-te de bucurie și fă ce îți place. Totul va decurge după pofta inimii tale. Doamna din Imit a sporit numărul viilor tale, pentru că îți vrea binele și dorește să fii fericit”.

Munca țăranului mai cuprindea și cultivarea inului a fructelor și a legumelor. Inul era smuls când era încă în floare, în Imperiul Vechi, creșterea animalelor ocupa un loc important; **s-a** încercat chiar domesticirea gazelelor a cerbilor, a antiiopelor-suliță, a antilopelor-vacă, a antilopelor cu coarne spiralate, a unei specii de muflon... Dar foarte curând egiptenii și-au dat seama că aceste specii

nu meritau toată osteneala și **s**-au mulțumit cu creșterea animalelor domestice: boi, măgari, capre, oi: ogrăzile erau pline de găște și rațe; alte păsări de curte – găini, cocoși – nu erau cunoscute încă. Hyksoșii au adus în Egipt calul, dar abia în Imperiul Nou **s**-a acordat o atenție deosebită constituirii hergheliilor.

Grajdul de bovine, situat aproape de casa stăpânului, era și locuința argaților, pentru a preîntâmpina hoțiile.

„O precauție excelentă împotriva furtului, scrie Pierre Montet, era însemnarea vitelor, ca semn de recunoaștere. Aceasta se făcea îndeosebi pe domeniul lui Amon și al marilor zei, precum și pe domeniul regal. Vacile și vițeii sunt grupați **într**-o parte a pajiștii; rând pe rând, fiecare animal este prins cu iassoul; i se leagă fedeleș labele. Este răsturnat ca și când ar trebui sacrificat. Lucrătorii încing fierul până la incandescentă și-l aplică pe spata dreaptă a vitei. Scribii, bineînțeles, sunt de față, cu toate cele necesare exercitării profesiei lor: văcarii sărută pământul cu respect, în fața acestor reprezentanți ai puterii”.

Scribii fac legea în țară

Meseria de scrib era foarte prețuită în Egipt... îndeosebi de membrii corporației, dornici să-și păstreze privilegiile, pătrunși de importanța meseriei lor.

Un poem oglindește acest fapt, menționând numele unor scribi foarte cunoscuți în istoria literară a Egiptului.

A fi scrib, sădește-ți asta în inima ta...

„O carte este mai utilă decât o casă clădită, decât mormintele din apus. Este mai frumoasă decât un castel înălțat și decât o stelă din**tr**-un templu.

„Se află pe aici cineva care se poate măsura cu Djedefhor?

„Se află pe aici cineva care să prețuiască cât **Im**hotep?

„În această epocă nu există om mai bun ca Nefri și Akhti, care este cel mai mare. Îți spun numele lui Ptah-Djehuti și a lui Khakheperresenb...

Este vreun om capabil să-l egaleze pe Ptah-hotep sau pe Kaires?

1

Djedefhor a fost unul dintre fiii lui Keops, constructorul Marii Piramide. Imhotep a fost sfetnicul și arhitectul regelui Zoser: Ptah-hotep, autorul maximelor, care ne-au parvenit în întregime, a trăit pe vremea lui Djedkare Iseși, ultimul rege din dinastia a V-a.

Scribii deprindeau meseria lor la școală, mulți ani de-a rândul. Trebuia să știi să citești, să transcrii hieroglifele, să notezi exact textul dictat, să știi să copiezi textele străvechi, în cursul acestei pregătiri, protecția divină a lui Thot era asigurată, deoarece era zeul scribilor.

Obiectele necesare scribilor se rezumau la o tăbliță pe care erau încastrate două cupe mici cu vopsea neagră și roșie și o canelură (un șanț îngust) pentru pensule, simple tije de lemn, măcinate la un capăt, deseori, pentru că erau sfărâmate cu dinții. Elevii scriau mai întâi pe așchii de calcar sau pe cioburi de olărie (os-traca): sau pe scânduri de lemn pe care se aplicase un strat de stuc. Mult mai târziu primeau încuviințarea de a-și încerca talentele pe papirusuri, care erau rare și costisitoare.

Această ucenicie nu era ușoară și nu se deprin-dea întotdeauna de bunăvoie. Bățul profesorului era totuși cel mai bun mijloc de pregătire a tinerilor egipteni, care erau mai curând dispuși să fie gălăgioși, guralivi și leneși, decât harnici la învățătură, așa cum sunt mereu copiii de pretutindeni.

„Scrie cu mâna ta: „Îndeamnă neîncetat scribul Amenmose, „discută cu alții mai pricepuți decât tine... Ai să fii tare dacă faci exerciții zilnic... Dacă lipsești o zi doar de la această datorie, vei fi pedepsit. Lasă-ți inima să-mi asculte vorbele, îți vor prinde bine. Pe maimuțe le înveți să joace. Caii sunt dresați. Poți prinde uliul în cuib. Pui șoimul să zboare. Nu uita că progresezi dezbătând minuțios problemele. Nu neglija scrisul. Ascultă din tot sufletul povețele mele, îți vor fi de mare folos”.

Cuvinte pline de înțelepciune, care au contribuit la formarea unei clase a scribilor (și a preoților) cea mai învățată clasă de intelectuali ai antichității: să reținem data, acum cinci mii de ani! După terminarea studiilor, dacă elevul nu mergea „din cârciumă în cârciumă, mirosul de bere însoțindu-i pașii, el devenea un om de vază, activitatea sa fiind considerată „cea mai importantă profesiune”.

„Scribul este cel care impune taxele: în Egiptul de Sus și în Egiptul de Jos, și tot el le percepe: tot el face calculele pentru toate câte sunt. Toate armatele depind de el. Magistratii compar în fața faraonului, conduși de scrib, care hotărăște atribuția fiecăruia Tara întreagă ascultă de el: orice situație, orice caz, se află sub controlul lui” afirmă papirusurile.

Meșteșugari și artiști

Artizanatul egiptean (*hemul*) cuprindea un personal numeros, afectat templelor, în orașe, meșteșugarii se grupau pe specialități, stabili~~ndu~~-se pe o stradă rezervată breslei lor. așa cum se întâmplă și astăzi în Orient: meșteșugarii care prelucrau arama și bronzul, fierul și metalele prețioase specialiști în pielărie, în lemnărie, cioplitorii de piatră...

Prelucrând tulpina plantei acvatice papirus se realizau frânghii și rogojini, sandale și hârtie. Țesătorii de papirus erau maeștri în meseria lor: executau o țesătură atât de fină încât avem nevoie de o lupă. astăzi, pentru a o distinge de mătase.

Meșteșugari lucrând cu artă, cu o excepțională îndemânare și un gust desăvârșit, de la care am moștenit mobilele din lemn de esențe rare. decorate cu o marchetărie delicată, statuile și basoreliefurile, picturile și gravurile și cele o mie unu articole de uz casnic, pentru toaletă sau machiaj, pentru masă și bucătărie, numeroasele bijuterii din aur și pietre prețioase, a căror execuție este de o finețe fără seamăn...

Pictorii și sculptorii erau mândri de priceperea lor.

„Cunosc mersul unui bărbat, după statuia sa. Ținuta unei femei, atitudinea celui care aruncă harponul, privirea aruncată de un ochi. aerul năucit al celui trezit din somn, brațul ridicat al aruncătorului, poziția înclinată a alergătorului. Știu să fac înkrustații care rezistă la foc și nu se dizolvă în apă”.

„În acest domeniu, nimeni nu se pricepe mai bine decât mine și fiul meu cel mare. Când zeul poruncește, el lucrează și se descurcă. Am văzut lucrările executate de mâna lui, din orice piatră prețioasă, de la aur și argint până la fildeș și abanos... declară un artizan-artist.

O artă care le generează pe celelalte

Christiane Desroches-Noblecourt afirmă că „arta egipteană, prin coeziunea sa, disciplina tradiției sale. măreția sa, preocuparea intensă pentru desăvârșirea sa, pe o durată foarte mare, este reflectarea celei mai impunătoare civilizații apărute până atunci, în așa măsură încât toate manifestările culturale care i-au urmat ar putea să nu reprezinte altceva decât forme disociate din stilul său.

Această artă este caracterizată mai întâi printr-un anumit număr de influențe: a regiunii, vastă oază cu cerul senin, aerul uscat și cald, cu spații nesfârșite și cu viața reglementată de revărsarea Nilului: a religiei... cadru al vieții egiptene: a faraonului, care pune amprenta

personalității sale pe epoca respectivă, implicându-se atât de mult, încât perioadele marcate de tulburări politice și de slăbire a autorității regale sunt cele de regres artistic.

Aceste influențe constante, asociate cu un puternic sentiment al veșniciei și al trăinicie! lucrurilor, au modelat arta egipteană, care, timp de 3.000 ani. a format un tot coerent, al cărui stil putea fi recunoscut imediat, înălțate pentru a înfrunta milioane de ani și consacrate preamăririi faraonilor și Egiptului, monumentele (temple și morminte) subliniază uneori tendința spre gigantism, trăsătură caracteristică pentru reprezentarea staturii personalităților și zeilor. Astfel, regele este înfățișat deseori disproporționat de mare față de supușii săi sau chiar față de regină. De asemenea, s-ar putea crede că arta egipteană este afectată de o mare monotonie, în realitate nu este deloc așa: se constată o mare varietate în toate manifestările sale: o mare abundență de scene, de metode, de teme, de aranjamente arhitecturale...

Exemplu de subiect literar: perfidia femeilor

Egiptenii ne-au lăsat o literatură bogată. Mai întâi, textele și inscripțiile religioase, apoi textele și inscripțiile mortuare, care cuprind fragmente cu caracter religios și fragmente cu caracter profan, relatând, pe pereții monumentelor funerare, scene de viață obișnuite: textele și inscripțiile diferite constituie ultima categorie, din care fac parte: povestiri despre bătălii, descrieri ale încoronării și jubileului faraonului, basme și maxime, texte moralizatoare, hotărâri judecătorești, poeme de dragoste...

Cunoaștem câteva texte din această ultimă categorie, și anume: *Povestea lui Sinuhet. Povestea omului din oază, Imn adresat Nilului, Naufragiatul. Disperatul, înțelepciunea lui Ani. Satira meseriilor, învățăturile lui Ptah-hotep, Povestea celor doi frați. „1)*

Povestea celor doi frați este extrem de cunoscută și tratează despre perfidia femeilor adultere.

Cităm câteva fragmente, transpuse în limba franceză de vicontele de Rouge (în *Revue archeolo-gique*, 1857), pe baza papirusului de la Orniney, aflat la British Museum, datând din Imperiul Nou.

Senzuală, necredincioasă, nemiloasă, este nevasta lui Anubis, al cărui frate mai mic, Bată, săvârșea toate muncile ce trebuiau făcute pe ogoare.

„Multe zile trecură astfel; cei doi frați se aflau la câmp și au rămas fără semințe. Fratele cel mare îl trimise pe mezin acasă, spun**ându**-i atunci: «Du-te în sat și adu-ne semințe!» '1

Acasă mezinul dădu de nevasta fratelui său, care tocmai se pieptăna. El îi spuse: „Scoală-te! Dă-mi

1) unul dintre puținele basme egiptene care au ajuns la noi în întregime, fără să-i lipsească un rând. Scris cu 1300 de ani înaintea erei noastre în Egipt, această povestire a avut o foarte largă răspândire, iar un anumit număr de teme se regăsesc în mai toate literaturile populare din Asia și Europa semințe ca să mă întorc la câmp, căci fratele meu mai mare mă așteaptă. Nu întârzia!” Ea îi dădu următorul răspuns: „Du-te, deschide grânarul și ia tu însuți ce ai nevoie, ca să nu rămână neisprăvită aranjarea părului meu.

Flăcăul intră atunci în grajd și luă un vas mare: vrând să ia cu el cât mai multe semințe; el puse în saci orz și grâu și ieși, cărând sacii în spinare.

Tânăra femeie îi spuse: „Duci pe umerii tăi cinci saci de grâne.1> Ești înzestrat cu o mare putere și văd cât de voinic ești!” Și ea a dorit să-l cunoască, așa cum o femeie cunoaște îndeaproape un bărbat.

Ea se ridică, îl apucă de mână și spuse: „Vino. să ne iubim, apoi ne vom odihni un ceas. Eu te prefer pe tine; de aceea mi-am pus cele mai frumoase veșminte”. Tânărul, auzind cuvintele acestea nerușinate, se mânie ca o panteră. Ea se înspăimântă. El îi spuse atunci: „Tu ești pentru mine ca o mamă, iar soțul tău este pentru mine ca un tată: el m-a crescut, fiind fratele meu mai mare. Nu pot săvârși o asemenea ticăloșie! Spune-mi să fac ceva îngăduit! Acum, să nu-ți închipui că voi repeta în fața cuiva vreuna din spusele tale! În fața nimănui gura mea nu va scăpa vreo vorbă necuviincioasă”.

El își saltă pe spinare sacii grei și porni cu ei spre câmp. Cum ajunsese la fratele său, amândoi se apucară să lucreze cât șapte, fiecare cu rosturile lui.

Spre seară, fratele cel mai mare se întoarse acasă, în timp ce mezinul mai zăbovi alături de vitele

1) sacul avea 56 kg. Cinci saci însemnau deci o greutate de 280 kg.

Isis și Horus **într**-un cuib din papirus

Isis cu fiul ei Horus și Osiris sale, pe câmp. Încărcat cu toate roadele câmpului, el mâna vitele din urmă, spre a le culca în staulul lor

din sat.

Dar nevasta fratelui celui mare era foarte înspăimântată din pricina vorbelor pe care le rostise. De aceea, luă untură și seu (și se unse cu ele), prefăcându-se că este bolnavă și că fusese bătută. Când bărbatul ei se întoarse acasă, seara, după obiceiul lui zilnic, el intră în casă și o găsi pe nevasta lui culcată, ca și când ar fi fost victima unui act de violență. Ea nu-i vărsă apă pe mâini, cum îi era obiceiul, nu aprinse opaițul în așteptarea lui, bezna domnea în toată casa... Ea stătea culcată, fără nimic pe dânsa. Bărbatul său îi spuse: „Eu îți vorbesc”. „Nu-mi spune nimic”, răspunse ea. „Fratele tău mezin, când a venit să ia semințe pentru tine, m-a găsit singură și mi-a zis: «vino să petrecem un ceas împreună.» Așa mi-a vorbit și eu nu l-am ascultat. «Nu-ți sunt eu ca și mama ta, iar fratele tău nu este ca și tatăl tău?» Așa i-am spus. el s-a înfricoșat și m-a bătut ca nu cumva să-ți spun ceva. Așa că dacă tu îl lași în viață, eu mă voi omorî. Ascultă, când va veni seara acasă și voi pomeni mârșăvia lui, el va tăgădui și va spune altfel de cum trebuie”.

Povestea e lungă. Fratele cel mare, Anubis. îl urmărește pe Bată, ca să-l ucidă, dar acesta este prevenit din vreme și izbutește să se ascundă undeva. Chiar Ra intervine, fiindu-i milă de tânărul Bată. Anubis se repezise să-l prindă când zeul Ra a făcut să răsară între el și fratele mai mic o întindere de apă unde mișunau crocodili. Bată profită de ocazie și-i mărturisi fratelui său tot adevărul. El se jură pe Ra-Harakhti. și, ca să-și întărească spusele, luă o trestie tăioasă și-și tăie falusul, pe care-l aruncă în apă.

Anubis, disperat, se întoarce acasă, își omoară soția și-i aruncă trupul la câinii deșertului. Zeii s-au milostivit de Bată, iar zeul Khnum i-a făurit o soție „care era mai frumoasă la trup decât orice femeie din întreaga țară și divina sămânță a zeilor sălășluia în ea. Bată s-a îndrăgostit de ea nebunește; el își petrecea ziua fugărind în pustie vânatul pe care îl aducea, așezându-l dinaintea ei.

Această povestire este un exemplu luat din literatura egipteană, care nu se referă numai la faraon sau la religie.

Se înălțau și imnuri de slavă căsătoriei și dragostei

Femeile egiptene nu se comportau ca nevasta lui Anubis, evident. Egiptenii aveau familii unite și își iubeau copiii:

„Te-am luat de soție când eram tânăr. Am fost alături de tine, sufletul tău nu a pătit din cauza mea”, se plânga un soț, disperat de

moartea soției sale.

Femeile egiptene se căsătoreau foarte tinere, îndată ce ajungeau la vârsta pubertății și ele aveau deja câțiva copii înainte de a împlini douăzeci de ani.

Căsătoria, afirmă Leonard Cottrell în *Soțiile faraonilor* (Robert Laffont, 1968), reprezenta un contract civil și, cel puțin în clasele înstărite, femeia putea lua de soț pe cine dorea, în afară, firește, de căsătoriile dinastice între membrii familiei regale. Conform unui document «tinerele fete erau prezentate celibatarilor», datorită bunăvoinței unor oameni de vază, care doreau să contribuie la înjghebarea unei familii. Zeița Hathor era rugată să dea «un soț văduvei și un cămin, fetei neprihănite». Bărbații egipteni se purtau frumos cu soțiile lor, după cum se pare.

Dragostea era slăvită de poeți, iată un dialog edificator:

Tânărul

Șapte zile trecut-au de când nu mi-am văzut iubita. Melancolia m-a copleșit: Sufletul mi-e împovărat. Am uitat de viață. Când vin doctorii să mă vadă. Leacurile lor nu-mi aduc alinare. Vracii nu găsesc nici ei vreo izbăvire. Nu mi se cunoaște suferința.

Dar dacă mi se spune: „Privește, iat-o”, prind din nou viață.

Fata

E nevoie să-mi trimiți un sol lute de picior, când vine și pleacă ia să spună că-mi ești necredincios? Vorbește odată și spune că ai găsit pe altcineva.

PARTEA A DOUA

ISTORIA EGIPTULUI

În pragul celui de-al treilea mileniu înaintea erei noastre, civilizația egipteană se face cunoscută, înscriindu-se în istorie, în același timp, se semnalează existența unui popor cu o rasă relativ omogenă, constituirea unui stat, a unei limbi și a unei economii agricole remarcabile pentru punerea la punct a unui sistem complex de irigații.

Scrierea neobișnuită, originală, exprimând legi, obiceiuri, o religie aparte, întregesc această civilizație structurată, care va evolua destul de puțin, timp de trei milenii.

Legende atribuite regelui Menes, faraonul primei dinastii, întemeierea Egiptului, care numai în aparență este semnalată pe neașteptate, în realitate, Egiptul primei dinastii este rezultatul unei

acumulări îndelungate, datând încă din epoca preistorică. În era cuaternară, golful a fost astupat, delta și-a căpătat configurația actuală și, datorită faliilor de prăbușire, apele Nilului Albastru **s**-au unit cu cele ale Nilului Alb. care era alimentat de ghețarii situați pe culmile înalte ale munților Africii ecuatoriale (actualmente aceste vârfuri semețe străjuiesc bazinul lacului Victoria).

1

ÎNCEPUTURILE CIVILIZAȚIEI EGIPTENE

În epoca terțiară (Miocen), valea Nilului era deja formată, în Pliocen, a fost acoperită de mare, formând un golf îngust și adânc, **întinzându-se** până aproape de Assuan, la 200 **m** altitudine deasupra nivelului său actual. Fluviul, care izvoră din munții etiopieni, ca actualul Nil Albastru, își mărea debitul prin apele Albarei și ale numeroaselor ueduri, care se prăvăleau pe coastele munților Libiei și Arabiei. Către sfârșitul terțiarului (Eocen), apele Mediteranei **s**-au retras, iar urmele fluctuațiilor lor succesive au rămas sub forma de terase. Gura fluviului **s**-a întins, progresiv, până la Fayum.

Preistoria Văii Nilului în paleolitic, Valea Nilului **s**-a remarcat prin folosirea pietrei cioplite. Unealta reprezentativă pentru această perioadă este arma de silex. Numeroasele sale vestigii se află în stațiunile EI-Abassieh, Uadi-Halfa, Kar-Abu-Anyā (la joncțiunea celor două Niluri) sau Aflu (la sud de Kartum), Kom-Ombo. Fayum, Gizeh, Kharga. Lakeita.

Când regiunile care mărginesc Nilul au fost afectate tot mai mult de uscăciune, devenind deșertice. populațiile așezate în văile Saharei – descendente ale hoardelor care străbăteau, în epocile precedente, munții și platourile împădurite – **s**-au stabilit în Valea Nilului, alungând animalele sălbatice, și începând, treptat, să cultive pământul și să semene cereale.

Necesitatea de a munci laolaltă, în echipă, profitând de inundația beneficătoare, pentru irigarea terenurilor cultivate, îi determină pe oameni să se grupeze în sate, locuind în colibe împrejmuite cu garduri, situate pe ridicături de teren, astfel încât să fie ferite de creșterea Nilului.

Viața **într-o** comunitate stabilă produce o schimbare considerabilă în starea socială și politică, manifestată prin formarea noțiunii de proprietate funciară și concretizarea noțiunii de autoritate, care nu se mai bazează doar pe criteriile de forță fizică sau de

îndemânare la luptă și la vânătoare. Căpeteniile de hoarde se transformă în căpetenii ale satelor.

Orașul Fayum în neolitic în cursul mileniilor, aluviunile Nilului au acoperit satele neolitice, în afara celor situate la baza movilelor artificiale (*kom*). din toate orașele egiptene sau în deșertul apropiat: El Ornări, aproape de Cairo. Merimbe Beni-Salome, la vestul deltei; Dimeh. Kom-Ușim sau Qasr-es-Saga, în depresiunea Fayum.

În *Orientul preistoric* (Payot, 1953), Gordon Ghilde spune: „Stațiunile Fayum-ului se înșirau pe malul unui lac întins, care umplea, la data aceea, depresiunea Fayum până la un nivel superior cu 60 m, celui al lacului actual. Locuitorii cultivau, probabil, același soi de grâu (*specific regiunilor muntoase din Europa centrală*) și de orz, pe care îl găsim în Egiptul actual. Se cultiva, de asemenea, inul. Cerealele erau tăiate cu seceri din așchii dințate de silex, fixate pe un cadru îngust din lemn. Cerealele erau înmagazinate în silozuri săpate în pământ, acoperite cu împletituri de paie; erau apoi strivite pe pietre de moară cu fața superioară concavă. Se creșteau porci, bovine, oi, capre. Vânătoarea și pescuitul făceau, de asemenea, parte din îndeletnicirile lor.

Boabele de grâu și de orz, prin datare cu carbon 14, prezintă cifre variind între 4145 și 4441, î.Hr. Dar în mod sigur practicarea agriculturii în valea Nilului este mult mai timpurie.

Arta rupestră

Arta rupestră¹ – caracteristică neoliticului din valea Nilului – se întâlnește aproape numai în Egiptul de Sus și în Nubia. Într-o regiune care se întinde între Luxor și cea de-a treia cataractă. Aceste gravuri pot fi comparate cu toate cele descoperite în Sahara (Tibesti, Fezzan, Tassili), precum și în Eritreea.

Stilurile, ca și subiectele reprezentate, sunt variate. Prin picheta] sau ciocănire mai mult sau mai puțin rudimentară a stâncii, artiștii neoliticului au reprezentat fauna sălbatică a acelor vremi – pe care o regăsim, de altfel, în sudul actualului Sudan –, fauna domestică, populațiile indigene, ambarcațiile folosite și diverse alte scene.

Civilizația primilor egipteni

Către sfârșitul perioadei protoistorice este cunoscută utilizarea metalului: aur sau argint, aramă îndeosebi, datorită căreia se pot ciopli și fasona lemnul, piatra și fildeșul.

Civilizația primilor egipteni se situa la un nivel intermediar –

între civilizația vânătorilor și cea a agricultorilor. Treptat, atât în valea Nilului cât și în deltă, **s-a** impus modul de viață agrar.

Oamenii acestei epoci începeau să înlocuiască piatra cu metale; ei construiau corăbii, semănau cereale, teșeau covoare, țesături felurite, aveau bijuterii, foloseau parfumuri, se duceau la bărbier și desenau animalele pe care le vânau. Pe produsele ceramice rudimentare ale olarului, figurau femei plângând, figuri de oameni sau de animale, desene geometrice.

Ei erau deopotrivă sculptori buni. Șlefuirea fildeșului este de-a dreptul uimitoare. Cozile unor linguri mari, de lux, erau decorate cu sculptură în relief. La Coptos au fost descoperite statui colosale, dar cu forme rudimentare. Pe cozile de fildeș ale cuțitelor de silex erau sculptate diverse scene cu motive antropomorfe sau zoomorfe, în acest gen, cuțitul de la Djebel el-Arak, expus la muzeul Luvru, este considerat o capodoperă: una din fețe reprezintă scene de luptă, iar cealaltă, o scenă de vânătoare în care se remarcă un bărbat purtând un turban, înveșmântat cu o tunică largă, care se luptă, pe o culme stâncoasă. cu doi lei fioroși: cei doi câini ai săi îl privesc.

Perioada predinastică: lupta dintre clanuri și regate

Arheologia și cronicile legendare, mai cu seamă *Textele Piramidelor*, atestă că la începuturile istoriei sale Egiptul era împărțit în clanuri, care **s-au** stabilit, ulterior, alcătuind nome-le faraonice. Astfel, în mileniul patru Gerzeenii pot fi recunoscuți după emblemele fixate pe o prăjină verticală.

Paletele de șist pe care sunt gravate diferite scene prezintă, de asemenea, edificii și personaje purtând aceste cozi de steag, în vârful cărora este o emblema. Unele dintre ele vor desemna, pentru o perioadă anumită, zei, orașe și *nome*. Astfel – elefantul este emblema insulei Elefantina; – discul solar reprezintă orașul Heliopolis (**On**); – două săgeți încrucișate, pe zeița Neith și orașul Saïs, capitala celei de-a V-a nome a Egiptului de Jos; – un șoim **într-o** nacelă – emblema a zeului Anty și a celei de-a XVIII-a *nomea* Egiptului de Sus.

Aceste clanuri duceau o viață aspră într-o vale unde mișunau încă animalele sălbatice; ei erau măcinați și de numeroasele lupte interne; de pildă, odată **s-a** întâmplat să se unească cei din clanul Șoimului cu cei din clanul Ibisului împotriva năvălitorilor nubieni cu părul creț, care nu au putut fi alungați din fortificația lor decât cu ajutorul clanului Belemnîților1) și cel al Lupului.

Clanurile **s**-au grupat, aşadar, din necesitatea de a face faţă războiului şi de a încheia alianţe: **s**-au constituit mai multe regate, trei, patru, delta fiind împărţită în regatul de est şi regatul de vest.

După unele surse, regele din est, Osiris. ar fi unificat cele două regate ale deltei, reunind regatul său, a cărui capitală era Busiris, cu regatul lui Horus, la vest, capitala acestuia fiind Behdet. Se mai spune că succesorul său, Horus. ar fi cucerit regatul din sud, a cărui capitală era Ombos, unde domnea regele Seth. Busiris. oraşul lui Osiris, ar fi devenit atunci capitala Egiptului unificat. Dar, conform aceluiaşi sursă de documentare, Sudul **s**-ar fi revoltat şi războiul dintre cele două regate ar fi evocat în legenda din ciclul Osiris.

Către anul 3600 Egiptul a fost unificat din nou de către regii din nord, capitala fiind la Heliopolis.

O nouă revoltă izbucneşte în sud. la Hermopolis. şi, din nou, cele două regate independente se înfruntă. Noua capitală a Egiptului de Jos a fost Pe, oraşul lui Horus, iar capitala Egiptului de Sus a devenit oraşul Nek-hen, aproape de El Kab, oraş al lui Horus. Învingându-l definitiv pe Seth, Horus a fost considerat zeul celor Două Țări. În epoca istorică propriu-zisă. către anul 3.000, regele Narmer va unifica definitiv regatul Egiptului.

Legenda lui Osiris

Referindu-se la textele istorice pe care le-am menţionat şi integrându-le în credinţele lor religioase, egiptenii au plasmuit legenda lui Osiris aşa cum ne este redată de autorul greco-roman Plutarh. În *Isis şi Osiris*.

Fiu al zeului Geb (pământul) şi al zeiţei Nut (cerul), Osiris are două surori, zeiţele Isis şi Neftis, şi un frate, zeul răului, Seth. Îndată ce a devenit rege al lumii. Osiris „... i-a smuls de îndată pe egipteni din viaţa lor plină de lipsuri, i-a scos din condiţiile de viaţă asemenea unor fiare sălbatice, i-a învăţat să cunoască roadele pământului, le-a dat legi şi i-a învăţat să-i respecte pe zei. Mai târziu, el a străbătut lumea în lung şi în lat, ca să o civilizeze”.

Fratele său Seth, invidios, urzeşte un complot împreună cu 72 complici, apoi... după ce a măsurat pe furie lungimea exactă a trupului lui Osiris, Tyfon (Plutarh îl denumeste astfel pe Seth) a dat poruncă să se facă. după măsurile luate, un cufăr minunat, frumos împodobit, care a fost adus, din ordinul lui Seth. În cursul unei mese bogate. Acest cufăr a uimit şi a încântat comesenii. Tyfon, râzând, l-a făgăduit celui care va

intra perfect în el. stând culcat. Toți oaspeții l-au încercat, rând pe rând, dar nu era pe potrivă nici unuia dintre ei. În cele din urmă Osiris a intrat în cufăr și s-a întins bine în el. În aceeași clipă toți comesenii s-au repezit să închidă capacul: unii îl bat în cuie, pe din afară, iar alții îl pecetluiesc cu plumb topit. După încheierea acestei operații, cufărul este transportat pe fluviu și este aruncat în mare...

Isis, soția și sora defunctului, caută cu deznădejde trupul lui Osiris, pe care reușește să-l descopere, în cele din urmă. Prin practici magice ea îl va readuce la viață. Astfel ea a putut da naștere lui Horus, fruct al celei de-a doua vieți a lui Osiris. În *Textele Piramidelor figurează* fraza următoare: „Sora ta Isis vine la tine, fericită de dragostea ta; tu o așezi pe falusul tău și sămânța ta o pătrunde”.

Dar înverșunarea lui Seth era neabătută. Profitând de lipsa de acasă a lui Isis, el înșfacă trupul fratelui său și-l împrăstie în bucățele. Isis, cu ajutorul surorii sale Neftis, care era soția lui Seth, a pornit în căutarea celor douăsprezece părți ale trupului lui Osiris. Ea le-a îngropat cu evlavie în douăsprezece orașe egiptene, în sanctuarul lor. Legenda spune că cea de-a treisprezecea bucată nu a fost regăsită: penisul zeului, înghițit de un pește al Nilului.

Osiris. zeu reînviat, devenea zeul morților, iar magicienei Isis îi revenea rolul de a veghea asupra desfășurării operațiilor de îmbălsămare.

„Toți se vor înfățișa lui Osiris – spune textul gravat pe un basorelief mortuar – fața lor va prinde viață și putere; nările lor vor simți răcoarea vântului din nord. Ei vor vedea cum crește grâul pe câmpiile cerești de la lal. Cei vii, pe care ei i-au lăsat la porțile Noptii, vor veni să depună prinoasele de fiecare parte a spiritelor slăvite, și ei le vor stropi cu apă purificatoare. Da, toți, unul după altul, vor reînvia și se vor afla pentru totdeauna în fața lui Osiris, a cărui inimă nu mai bate”.

Horus, crescut în taină de oamenii mlaștinilor, în deltă, în apropiere de orașul Chemnis, a strâns în jurul lui oamenii din Egiptul de Jos, pentru a-și relua moștenirea furată de Seth. Dar a intervenit Marea Eneadă, tribunalul zeilor și al zeițelor.

Dezbaterile erau lungi și furia puternicului zeu Seth – zdrobitoare, într-o bună zi Horus i-a retezat mamei sale capul, pentru că aceasta luase apărarea fratelui ei, Seth. Zeii îi vor dărui, în compensație, capul unei vaci. Războiul dintre unchi și nepot va lua

sfârșit: Horus va fi înălțat, de zei, la rangul de rege al Egiptului, iar lui Seth îi va reveni deșertul sterp și roșietic, sterp ca el. În cursul unei bătălii, Seth fusese castrat de Horus, care își pierduse un ochi, în timpul încăierării.

Epoca thinită

Legenda spune că la sfârșitul mileniului IV. regele-Scorpion cel cu coroana roșie, domnind în sud, a anexat nordul, luându-și mitra albă drept cunună. Succesorul lui ar fi fost faraonul Narmer, domn al celor Două Țări, care și-a stabilit capitala la Thinis (sau This), aproape de Abydos. Mormântul său a fost descoperit, însă, la Hierakonpolis: era o groapă mare, căptușită cu cărămizi în interior, adâncă de 3, 20 m, cu o suprafață de aproape 40 m²: o cameră de lemn, adevărată casă mortuară, se afla pe fundul gropii.

Narmer este identificat cu regele legendar Menes, despre care istoricul grec al primului secol al erei noastre, Diodor din Sicilia, povestește că a întrunit sub conducerea sa cele „Două Țări: „a promulgat codul de legi pe care i-l încredințase zeul Thot însuși, a întemeiat prima dinastie istorică, a „învățat poporul cum să se servească de mese și de paturi” și a introdus în Egipt „luxul și un fel de viață extravagant”.

Căsătorindu-se cu o prințesă din Sud, Neithotep, regele Menes a domnit 62 ani înainte de a fi omorât de un hipopotam, la o vânătoare.

Mormintele regale descoperite la Abydos și Hierakonpolis, datând din epoca primei dinastii, pot fi atribuite regilor a căror listă (reală sau legendară), ne-a parvenit: Aha, Zer, Udimu, Anezib, Smerkhet și Quaza.

Cei 15 regi succesivi ai dinastiei a doua, considerați drept zei; contopindu-se cu Horus, s-au instalat la Memfis, capitala lor. Ultimul dintre ei, în anul 2800 înaintea erei noastre, regele Khasekhemui, al cărui nume înseamnă „cei doi puternici” (Horus și Seth), înăbușă, cu măsuri drastice, o rebeliune a feudalilor. El numește, în locul demnitarilor instalați în *nome*, guvernatori care să se afle direct în subordinea lui.

Pe statuile care-l reprezintă, descoperite la Neken, este gravată o inscripție care relatează că a ucis peste 40.000 dușmani în Nord. În amintirea victoriei sale, el a ridicat un templu la Nekhen, a cărui poartă era tăiată dintr-un frumos granit roșu provenind de la prima cataractă.

IMPERIUL VECHI

crioada thinită se încheie cu domnia regelui Khasekhemui. Fiul și succesorul său Zoser marchează începutul Imperiului Vechi.

Arta egipteană a acestei epoci și-a „efectuat ciclul de formație” după expresia lui Pierre du Bourguet, Artă rafinată, a unei curți elegante, adaugă autorul lucrării *Faraonii cuceresc arta* (Desclée de Brouwer, 1965), ea dispunea de mijloacele de a răspunde unei înalte chemări”.

Zoser și Imhotep, constructor ai Piramidei

Zoser (sau Djoser), numit și: Horus al lui Neterik-hef, fiul lui Khasekhemui și întemeietorul dinastiei a III-a, a rămas celebru îndeosebi pentru faptul că a fost îngropat sub prima piramidă în trepte, construită de Imhotep.

Prim-ministru, preot la Heliopolis, acest arhitect genial s-a ocupat și de elaborarea unor tratate de medicină și astronomie. Lui i se datorează regula de a orienta piramidele. strict spre nord.

Ulterior, Imhotep; erou legendar, a fost venerat de scribii egipteni, care înainte de a începe scrierea, vărsau câteva picături din pământul lor pentru cinstirea memoriei străvechiului scriitor.

În epoca târzie, i s-a închinat un cult, oficiat în „capela” sa din Sakkarah – sanatoriul spre care se îndreptau în număr mare invalizii din tot Egiptul. Imhotep este arhitectul unei capodopere care va înfrunta mileniile: ansamblul funerar al regelui Zoser la Sakkarah.

Jean-Philippe Lauer, membru al Institutului din Egipt și autor al unei lucrări deosebit de bine documentate. *Misterul Piramidelor* (Presses de la Cîte, 1974) explică geneza construcției: Imhotep o concepute ca o *mastaba* (bancă, în egipteană modernă), mormânt pătrat, cu laturi de 60 m și înălțime de 10 m. Considerând că astfel era o realizare necorespunzătoare, a fost folosită „drept axă a unei prime piramide cu patru trepte, înălțată la peste 40 m. Aceste trepte înseamnă, desigur, scara simbolică, pe care trebuie să o urce sufletul regelui, după moartea sa, pentru a se înălța spre părintele său Ra, soarele... Ultima adăugire a mărit considerabil volumul edificiului și înălțimea sa, la vreo 60 m. numărul treptelor crescând la 6”.

Placată cu calcar alb, strălucind la lumina soarelui, această piramidă, prin frumusețea ei impunătoare și volumul ei impresionant, va da multor generații de regi egipteni imboldul de a construi morminte mărețe.

Alte monumente, mai ales mici capele, formau un complex de

așezăminte aparținând piramidei.

Arta acestei epoci prezintă coloane cu fus ornat cu caneluri, basoreliefuri pline de viață, create cu mult realism, faianțe verzi și o minunată imagine în piatră a regelui Zoser.

Tot la Sakkarah a fost descoperit de curând complexul funerar al lui Horus Sekhem-Khet, fiul și succesorul lui Zoser, care, asemenea celorlalți regi din dinastia a 111-a a dispus construirea piramidelor în trepte.

Pe vremea regelui Neferkare, marele filosof Kagemmi întocmise, pentru copiii săi. O culegere de maxime, care a rămas multă vreme celebră în Egipt; unele ne-au parvenit, de pildă:

„Toate casele se deschid celui cumpătat în pretenții, se găsesc camere destule pentru omul cu graiul modest; tăișul spadei va opri pe cel îngâmfat și trufaș”.

Ultimul rege al dinastiei a III-a, Hun. succesorul lui Neferkare, a înălțat o piramidă în trepte la Meidum. În apropiere de Fayum; în cele din urmă, aceasta a fost acoperită cu un parament de piramidă propriu-zisă. cu față triunghiulară, din porunca lui Snefru, întemeietorul dinastiei al V-a către anul 2700 înaintea erei noastre.

Epopoea pietrei: Marile Piramide

Snefru a ridicat la Dahsur, la nord de Memfis, prima piramidă cu adevărat colosală, cu cei 180 m ai laturii de la bază, și vreo sută de metri înălțime. Ea a fost numită piramida romboidală, din cauza schimbării pantei. Snefru nu a fost mulțumit de acest mormânt și a hotărât să înalțe, la nord, a doua piramidă, cu o bază și mai mare, ajungând la 220 m lungime, și cu o înălțime ușor superioară celeilalte, deoarece panta era mult mai puțin accentuată.

Keops. fiul lui Snefru, ne-a lăsat Marea Piramidă. Fiul lui, Djedef-Ra, care a domnit foarte puțin, a construit o piramidă – foarte deteriorată, actualmente. La moartea sa, Kefren. fratele lui Keops, a urcat pe tronul celor Două Țări și. deși la o vârstă înaintată, a ridicat o piramidă de înălțime aproape egală cu aceea a fratelui său.

Bikheris, fiul lui Djedef-Ra, i-a fost urmaș. Mormântul său regal nu a fost isprăvit înaintea morții sale; piramida sa, abia conturată, a fost descoperită la Zauiet el-Aryan.

Ultima, dintre cele trei celebre... Mari Piramide”, se datorează lui Mikerinos, fiul lui Kefren și succesorul lui Bikheris. Inscripția următoare a fost gravată pe un fragment al sarcofagului său:

„... Regele-Trestie și regele-Viespe Mikerinos, cel de-a pururi viu, născut de cer, conceput de zeița cerurilor, Nut. urmașul zeului pământului, Geb, cel preaiubit. Mama ia, Nut, te învăluie cu numele ei de «mister al cerului» și îți hărăzește o viață asemenea zeilor, fără a avea dușmani.

Fiul lui, Shepseskaf, ultimul rege al dinastiei a IV-a, a renunțat, un timp. la forma piramidală și a înălțat, la sud de Sakkarah, un monument impunător, având forma unei piramide trunchiate, (*mastaba*).

Relatarea lui Herodot: faraonii asupritori?

Nu se știe multe despre faraonii dinastiei a IV-a. Ciudățenie a istoriei: Keops, Kefren și Mikerinos ne-au lăsat piramidele lor impunătoare care înfruntă veșnicia, dar evenimentele desfășurate în timpul domniei lor ne sunt aproape necunoscute, cu excepția menținerii unor expediții războinice în Nubia. Libia, Sinai și Liban.

Se crede că legendele transmise din antichitate, de Herodot, Diodor din Sicilia și alții, prezentându-l pe Keops, de pildă, drept un suveran crud și autoritar, au fost inventate în întregime de egiptenii din Egiptul de Jos. Îl cităm pe Herodot, totuși, care povestește în *Eu-terpe*:

„Mi se spune că, până la domnia lui Rhampsinitos. În Egipt, nu erau decât legi bune și drepte, iar țara era înfloritoare; dar Keops, care i-a fost urmaș, s-a dedat la tot felul de cruzimi. El a închis toate templele și a interzis egiptenilor să-și celebreze jertfele; apoi i-a forțat pe toți să lucreze pentru el. Unii au cărat până la Nil pietre extrase din cariere situate în munții Arabiei; alte echipe trebuiau să preia aceste pietre, transportate cu corabia, de pe celălalt mal al fluviului, și să le târască până la munții numiți munți ai Libiei. O sută de mii de oameni se aflau, tot timpul, pe câte un șantier, lucrând cu schimbul, fiind înlocuiți la trei luni de alții. Poporul a fost asuprit mai întâi timp de zece ani, pentru construirea șoselei pe care se cărau pietrele... Piramida, ea însăși a cerut douăzeci de ani de trudă...”

Mai departe, vorbind despre constructorii celor trei Mari Piramide, Herodot relatează următoarele:

„Acest Keops, după cum am aflat de la egipteni, a domnit 50 de ani; la moartea sa. regatul i-a revenit fratelui său, Kefren. Acesta a călcat întru totul pe urmele predecesorului său și, firește, a înălțat o piramidă, care mărturisesc, nu se apropie de dimensiunile celei a lui

Keops... Kefren a domnit, după cum se pare, 56 de ani. După calculul pe care-l fac egiptenii, aceasta înseamnă o sută șase ani. În care nu a fost decât mizerie: templele închise nu **s**-au mai redeschis. De aceea ei refuză cu încăpățânare să pronunțe numele acestor regi odioși... Se spune că lui Kefren i-a urmat, pe tronul Egiptului, Mikerinos, fratele lui Keops; acesta nu încuviința faptele săvârșite de tatăl său; așadar a redeschis templele și a redat poporului posibilitatea de a-și vedea de treburile și de a continua să aducă jertfe, poporul acesta fiind vlăguit, ajuns la ultimul grad de suferință; dintre toți regii, el a fost cel care a împărțit cel mai bine dreptatea. Această nepărtinire i-a adus o mare faimă, fiind considerat cel mai omenos dintre toți prinții egipteni, de până acum..."

Fiii lui Ra: dinastiile a V-a și a VI-a

Am aflat originea dinastiei a V-a dintr-un basm al Imperiului de Mijloc: soția unui preot al lui Ra a zămislit primele trei vlăstare regale ale acestei dinastii, al cărui părinte era însuși Ra, zeul-Soare. Legenda confirmă importanța căpătată de preoțirnea de la Heliopolis (orașul Soarelui) în acea vreme, când numele lui Ra apare aproape la toți faraonii: Sahura, Neferrirkara, Șepseskara, Neferefra, Neusera...

Regii dinastiei a V-a (2560 – 2420) și a VI-a (2420 – 2300) au continuat tradiția piramidelor pentru mormintele lor regale. Ei au simțit nevoia să transfere o parte a puterii lor asupra unor „viziri” și a unor înalți dregători. Cultul regelui-zeu, impus de marii suverani precedenți, **s**-a ciocnit de cultele tradiționale locale. Preoții, adversari ai absolutismului regal, și-au luat revanșa, profitând de slăbiciunea unor suverani.

Templele devin astfel centrele unor mari proprietăți funciare. Nobilii și înalții slujbași devin stăpâni, domni mai mult sau mai puțin independenți. Clerul de la Heliopolis preamărește din nou caracterul divin al Ho-rusului regal, extinzându-l pe plan cosmic, incluzându-l pe faraon în Harkhti, zeul cu cap de șoim, asemenea lui Horus, fiul Soarelui, părintele zeilor. Regele devine, așadar, fiul lui Ra.

Arta Imperiului Vechi

După căutările șovăielnice de la începutul artei predinastice și primele sale realizări, din epoca thinită, arta Imperiului Vechi are o evoluție certă, atingând apogeul odată cu dinastia a V-a.

Arta epocii acesteia este dominată de figura impunătoare a regelui, adevărat Horus pe pământ. Suveran absolut, el este

moștenitorul unei tradiții care contribuie la preamărirea superiorității sale de netăgăduit. Piramida, mormânt regal, este mărturia cea mai prestigioasă a acestei epoci. La acest mormânt se adaugă un templu funerar, precedat de o curte vastă, înconjurată de capele.

Prinții și înalții demnitari erau îngropați în cavouri pe deasupra cărora se ridicau mici piramide. Oamenii de rând dacă erau suficient de bogați ca să-și poată oferi un mormânt, alegeau *mastabalele*, simple cavouri-borne, sau un ansamblu de încăperi funerare și de capele. O lespede dreptunghiulară reprezenta mortul, așezat în fața mesei pentru ofrande, în dinastia a V-a; basorelieful ajunge la o rară perfecțiune, îmbinând finețea trăsăturilor cu armonia culorilor, înfățișând, în scene foarte bine alcătuite, viața zilnică a nobililor egipteni.

Templele celei de a V-a dinastii sunt mai ales temple solare, consacrate lui Ra. Cultul zeului era oficiat în aer liber, în mijlocul curții vaste, împrejmuită cu un zid de cărămidă, se înălța o terasă mare. având forma unei piramide trunchiate, deasupra căruia se afla un obelisc, în fața căruia se înălța altarul principal

Statuile din Imperiul Vechi erau rezervate în exclusivitate cultului funerar. Ele au fost descoperite în capelele anexate piramidelor, în morminte și în *mastabale*.

Aceste efigii din lemn, piatră dură sau calcar erau pictate. Ținuta adoptată de persoană sau de grupurile de persoane era destul de stereotipă: dar ansamblul, departe de a fi banal, exprima – mai ales în arta statuară rezervată regelui – o maiestate impunătoare și o noblețe plină de măreție. Printre capodoperele epocii cităm admirabila statuie a regelui Djeser (muzeul din Cairo), cea a lui Mikerinos și a soției sale Khamererne-bety (muzeul din Boston) sau celebrul calcar policrom reprezentând scribul care stă așezat cu picioarele sub el și a cărui figură exprimă forță și atenție încordată (muzeul Luvru).

IMPERIUL DE MIJLOC

ruperiul Vechi ia sfârșit prin domnia foarte lungă a lui Pepi I. care. timp de 94 ani, a cârmuit Egiptul; domnia acestui faraon prefigurează, însă, decadența, care va dura aproape trei secole.

Vizirii și guvernatorii *nomelor* provinciale *acaparează* puterea, în măsura în care regele le lasă această posibilitate. Jefuitoarii și hoții sunt în elementul lor, se constată o adevărată „revoluție socială”. Șomajul și mizeria se intensifică. Izbucnesc răscoale populare. Nobilii

și bogătașii sunt prădați și adeseori masacrați. Teroarea domnește în întregul Egipt de Jos. Țăranii nu-și mai cultivă pământurile: e foamete. Textele ulterioare menționează cu *groază* aceste răzmerițe, de care totuși Egiptul de Sus a fost cruțat: „Cel care nu avea mijloacele să-și facă o pereche de sandale este acum deținătorul unor mari bogății”.

Această epocă zbuciumată se încheie către anul 2000 î.Hr., atunci când unicitatea puterii este restabilită, datorită regilor Tebei.

Dinastia a XI-a, prin faraonul Mentuhotep, marchează începutul Imperiului de Mijloc. Șapte faraoni se vor strădui să reînființeze instituțiile Imperiului Vechi, actualizându-le; pentru propășirea Egiptului, care va atinge din nou apogeul, odată cu dinastia a XII-a.

O renaștere

Dinastia a XII-a, una dintre cele mai ilustre, începe cu Amenhemet I (2000 – 1970). Nomazii deșertului sunt pacificați; oazele se află sub supravegherea și autoritatea posturilor militare; cuceririle se extind la sud, înspre Nubia, la est, către Palestina și Fenicia. Epoca aceasta înseamnă o renaștere artistică, despre care avem o bogată bibliografie.

Amenhemet I restabilește ordinea în Egiptul de Jos, izgonește semiții și beduinii care se instalaseră în țară, și construiește un mare zid de *apărare*, „zidul prințului”, de-a lungul teritoriului care mărginește deșertul, la est de deltă, cu scopul, citat de cronicari, „de a împiedica triburile să pătrundă în Egipt, nici măcar pentru a-și adăpa turmele:

Capitala, Teba, este transferată la vreo 25 km la nord de Memfis. Într-o localitate mărginită cu deșertul din vest, căreia i s-a dat numele *It-Tui... Cea care cuprinde cele Două Țări*”, pentru a simboliza unificarea Egiptului. Faraonul conduce țara cu autoritate, redând țării prosperitatea de care nu se mai bucurase atâta vreme, de la dinastia a VI-a. Amenhemet I este asasinat, victimă a unei conspirații. Faraonul îi lasă fiului său, cu limbă de moarte, câteva *învățăături*, din care cităm:

„La seama la slujitorii tăi. Nu te apropia de ei când ești singur. Să nu ai încredere nici măcar într-un frate și să nu socotești pe vreunul drept prieten adevărat. Nu-ți face prieteni apropiați: nu este de niciun folos.

Sinutre, scriitor, relatează astfel moartea regelui: „El se înalță la ceruri, se uni cu Soarele, iar membrele sale divine au fost absorbite de cel care-l crease. Palatul a amuțit, sufletul oamenilor a fost cuprins de

jale. Marile porți duble au fost închise; curtenii au stat cu capul plecat, iar poporul plângea”.

Sesostris, un cuceritor puternic

Sesostris I (1970 – 1936), mergând pe urmele tatălui său. a continuat să restabilească pacea în Nubia. Înaintând până la a treia cataractă, însușiindu-și bogatele mine de aur ale regiunii. Amenhemet II și Sesostris II îi succedă la tron.

Sesostris III (1887 – 1850) a fost unul dintre cei mai mari faraoni ai Egiptului, păstrându-i-se faima de cuceritor puternic. După o descriere a lui Herodot, „el înainta cu flota lui de nave de război de la marea Roșie, spre țărmurile mării Eritreei, supunând toate popoarele care se aflau în calea sa; în cele din urmă el ajunsese la o mare pe care nu se putea naviga din cauza pragurilor: de acolo el se înapoie în Egipt”.

El a consolidat implantarea autorității egiptene în Nubia: cu acest prilej, inscripția săpată pe o stelă, simbolizând granița dintre cele două țări, reproduce cuvintele dictate de faraon:

„La urma urmei, acești negri nu sunt oameni curajoși; ei sunt ticăloși și lași. Majestatea Sa i-a văzut, nu e o minciună. Femeile lor au fost prinse, supușii lor au fost duși în robie; le-am secătuit fântânile, le-am ucis vitele, le-am cules sau le-am ars grânele. Pe viața mea și pe cinstea tatălui meu, eu spun adevărul și nicio minciună nu a fost rostită de mine în această privință”.

Amenhemet III, Amenhemet IV și Sebekneferure încheie cea de-a XII-a dinastie, deci Imperiul de Mijloc.

Arta Imperiului de Mijloc

Insuficient cunoscută, perioada tulburărilor care au zdruncinat Egiptul se încheie în Imperiul de Mijloc. Arta, dependentă de cerințele regale sau religioase și de pretențiile nobililor și ale bogătaşilor, și-a pierdut vigoarea, estompându-se în anarhia mediului social, îndeosebi în nord. Arta arhitecturală renaște odată cu restaurarea puterii regale: ea păstrează tradiția Imperiului Vechi, exprimându-se totuși într-o manieră diferită.

Disponem de mărturii destul de puține. Vom cita, de exemplu, templul dinastiei a XII-a la Medinet-Madi și cel al lui Sesostris III, la Medammud. Mormintele regale au proporții mai modeste, mici piramide din cărămidă. Mastaba – dispar treptat fiind înlocuite cu morminte cum sunt hipogeele1 săpate în pereții stâncilor.

Arta statuară a Imperiului de Mijloc este caracterizată prin două

școli care se influențează reciproc și, în cele din urmă, se reunesc. Prima conferă personajelor o expresie binevoitoare și blândă, integrând tradiția Imperiului Vechi, adăugându-i însă câteva elemente de decadentă. A doua, al cărui centru de creație se află la sud, reprezintă o nouă artă, al cărui realism este în mod deliberat dur și brutal, preamărind virtuțile bărbătești războinice.

Basoreliefurile și picturile, în ciuda unor atitudini stângace și rudimentar exprimate, își recapătă măiestria recunoscută pe vremea Imperiului Vechi.

Fresce vaste reprezintă numeroase personaje: pictura animalieră ajunge la o perfecțiune rar întâlnită.

Dar cea mai mare realizare artistică a Imperiului de Mijloc este incontestabil aceea a orfèvreriei, dovedind o măiestrie excepțională, fără pereche. Execuția bijuteriilor egiptene care ne-au parvenit demonstrează stăpânirea unei tehnici deosebite, o ușurință și un gust desăvârșit.

1) În antichitate, construcție subterană, alcătuită din mai multe încăperi, destinate să servească de mormânt.

Soarele trece din luntrea diurnă în cea nocturnă

Invazia hicsosilor

A doua perioadă intermediară se situează între 1850 și 1750. Migrațiile indo-europene alungă popoarele semite din Iran și din Babilonia. Această situație neliniștește suveranii celei de-a XIII-a dinastii, care de la bun început își stabilesc capitala la Tanis. pentru a supraveghea granița cu Asia. Către 1700, hicsosii (păstori), indo-europeni amestecați cu triburi semite, se reped asupra pământurilor roditoare ale deltei, făcând din orașul Avans capitala lor bine fortificată. Ei se organizează, își aleg o căpetenie, ajung la Memfis și pornesc la cucerirea întregului Egipt.

Hicsosii nu se pot menține multă vreme în Egiptul de Sus și sunt nevoiți să se mulțumească cu stăpânirea deltei, până când dinastia a XVI l-a îi va izgoni. Hicsosii au adus în Egipt calul, animal destul de necunoscut, au introdus carul și căruța cu roți. Ei și-au constituit propriile dinastii (a XV-a și a XVI-a) și, după pilda dată de faraoni, au pus și ei să se graveze numele lor în cartușele de pe monumente și de pe statui. Ei îl adoră pe zeul Seth. zeu al deșertului și al răului, căruia îi pun podoabe orientale, în cadrul procesiunilor de sărbătoare.

Un papirus străvechi relatează lupta dârză dintre regii egipteni

din sud și hicsosii din nord. Textul începe cu cuvintele acestea:

„Se întâmplă ca țara Egiptului să fie cârmuită de

Seti I combate hitiții din Siria *mârșavi* și. la acea vreme, nimeni nu era rege sau domn al țării întregi. Pe atunci domnea un rege, Sekenenera. dar regatul lui cuprindea doar regiunea din sud, *mârșavii* puseseră stăpânire pe orașele din nord: monarhul lor se numea Apozis și țara întreagă îi aducea **prinoasele** unui pământ mănos, încărcat cu toate bunătățile Egiptului”.

Or, războiul între cei doi regi a izbucnit și Sekenenera, în vârstă de 35 ani. a fost ucis în luptă. Mumia lui a fost descoperită recent, prezentând urmele unei mutilări îngrozitoare. O secure de luptă i-a despicat partea superioară a frunții, pe o porțiune de cinci centimetri; o altă lovitură a pătruns până la creier, deasupra ochiului drept; o spadă i-a străpuns obrazul stâng; o lance i **s-a** înfipt în craniu, deasupra urechii stângi și o măciucă i-a strivit ochiul, orbita și rădăcina nasului. Jertfa lui nu a fost zadarnică, deoarece succesorii lui au izbutit să-i alunge pe *mârșavi* de pe pământul atât de roditor al Egiptului.

Către 1600, un faraon teban, Kamosis, îi respinge pe hicsosii, spre nord, recucerește orașul Memfis și luptă împotriva nubienilor, care voiau să profite de slăbiciunea de care dădeau dovadă egiptenii, pentru a pune stăpânire pe bunurile lor. Fratele său, Ahmosis, cucerește în 1580 orașul Avans și izgonește definitiv năvălitorii.

Ahmes. unul dintre ofițerii faraonului va istorisi desfășurarea unei campanii din tinerețea sa:

„Regele asedia chiar atunci orașul Avans și eu am luptat ca pedestraș în fața Maiestății Sale. Apoi am fost numit pe vasul de război *încoronat la Memfis*. Apoi regele a purtat bătălii pe apele canalului de la Avans și eu am înfruntat un dușman, în luptă corp la corp. și i-am tăiat mâna ca să o duc drept trofeu. Această faptă a fost povestită crainicului regal și atunci regele m-a răsplătit pentru vitejia mea, cu un dar din aur. După aceea, iar au fost bătălii în locurile acelea; m-am luptat din nou împotriva unui singur dușman, căruia i-am tăiat mâna, drept care regele mi-a făcut alt dar, din aur. drept răsplată”.

A doua perioadă intermediară sfârșește cu Ahmosis, întemeietorul dinastiei a XVI 11-a începe Imperiul Nou, care va cuprinde jumătatea unui mileniu, pe care istoria îl descrie amănunțit și documentat. Imperiul cel Nou va fi marcat de domniile celebre ale

suveranilor Tutmosis III sau Ramses II. iar operele de artă nepieritoare cum sunt mărețele temple de la Luxor și de la Kar-nak, mormintele și templele necropolei regale, îi vor da neasemuita strălucire.

IMPERIUL NOU, IMPERIALISMUL EGIPTEAN

giptul, mândru și arogant, centru al lumii, a fost supus dominației străine, câteva secole. Pentru viitor pentru imperiul egiptean pericolul va veni de la răsărit, din Asia și de la mulțimea de popoare cutezătoare care se ciocnesc de imperialismul egiptean pe care-l vor năruși, în cele din urmă.

Imperiul Nou aduce Egiptului ultimele sclipiri de glorie. Urmează decadența, ocupația străină, apoi uitarea. Această perioadă istorică oferă prilejul de a prezenta noi fațete ale civilizației egiptene: războiul și armata, succesiunile faraonice, o religie eretică, pe cât de limitată pe atât de strălucitoare, construirea templelor și relatarea făcută de diferite cronicile ale vremii.

Vom împărți în trei capitole cercetarea noastră cu privire la istoria și civilizația Imperiului Nou.

Începutul acestei perioade este marcat de imperialismul egiptean. Faraonii se războiesc fără încetare în Asia dar. În același timp, ei înalță temple splendide în cinstea zeilor și edifică morminte mărețe pentru rămășițele lor pământești. Cel mai însemnat faraon a fost Thutmosis II, care a cârmuit Egiptul după domnia ambițioasei Hatșepsut.

Capitolul următor se referă la perioada amarniană. centrată pe figura enigmatică dar captivantă a faraonului „împătimit de dumnezeire”, Akhenaton, soțul lui Nefertiti. fiul lui Amenofis III și fratele lui Tutankhamon, ilustru prin descoperirea mormântului său mai mult decât prin scurta lui domnie.

Ultimul capitol, cel de-al treilea, evidențiază întoarcerea la religia cea dreaptă, după erezia lui Akhenaton, reluarea tentativelor egiptene de expansiune în Asia. ultimele, de altfel, odată cu domniile lui Seti I și Ramses II.

Hatșepsut, fiică și soție de rege

Povestea reginei Hatșepsut ne explică, mult mai convingător decât o descriere, moravurile regale și regulile de succesiune urmate de faraonii Imperiului Nou.

Ahmosis, învingătorul hicsosilor. prin care se încheie dinastia a XVII-a și începe cea de-a XVIII I-a are un fiu. Amenofis I, care continuă

opera începută de tatăl său. Dar noul faraon nu are, de la soția sa legitimă, decât fiice. Urmașul lui la tronul celor „Două Țări: va fi deci un bastard, Thutmosis I (1530 – 1520). Pentru a-și legitima dreptul la succesiune, Thutmosis I se căsătorește cu sora sa vitregă, Ahmose, fiica lui Amenofis I. Arhitectul regal Ineni afirmă: „El, domnul cel puternic, este cel care i-a înfruntat pe nubieni, i-a respins și i-a învins pe asiatici. El și-a extins granițele sale până la colțurile pământului și până la mlaștinile Kebehului. Locuitorii nisipurilor îi aduceau tributul lor, după cum era plătit și birul celor din sud și al celor din nord:”

La moartea sa se ridică aceeași problemă de succesiune și fiica sa, Hatșepsut, este constrânsă să se căsătorească cu un bastard, care va lua numele de Thutmosis II (1520 – 1505). Din fragedă copilărie tatăl său o asociase pe Hatșepsut la conducerea regatului. Or. noua regină care nu are decât 15 ani acceptă cu greutate această căsătorie cu un bastard, un frumos tarar de 21 de ani, având o fire slabă și efeminată, pe care l-a urât toată viața. Ea își revendică neîncetat legitimitatea la tron, invocând voința tatălui ei: numai ei singură i se cuvine domnia, având toate drepturile, și nu soțului ei. Ea poruncește să se graveze această inscripție pe un perete al templului ei funerar, construit la Deir el-Bahari:

„Iat-o, pe fiica mea, Khnemet-Amon, iat-o pe Hatșepsut. care este în viață, și pe care eu am numit-o... Ea îmi va urma la tron; ea este cu siguranță cea îndreptățită să ocupe tronul meu măreț. Ea va porunci tuturor oamenilor din palat, ea vă va cârmui”.

Cu toate neînțelegerile nenumărate, cu soțul ei. care îi era și frate vitreg, Hatșepsut a născut două fete: Nefrure, mai întâi, apoi câțiva ani mai târziu, după ce s-a reîmpăcat cu soțul ei, Hatșepsut-Meritre.

Regina a uneltit neconținut împotriva faraonului, fiind în fruntea unui clan care întrunea pe Hapusenes, preot al lui Amon, Minmes, controlor al grânelor. Tuty. scrib și intendent și mai ales Tetymre, intendentul personal al reginei. Uneltirile reginei, care nu au încetat, tot timpul domniei lui Thutmosis II, aveau sorți de izbândă cu atât mai mult cu cât regele a fost nevoit, în două rânduri, să înfrângă revoltele: una în Nubia, cealaltă în Siria. Partidul nobililor era de partea lui Hatșepsut: faraonul a fost pe punctul de a cădea victimă a unei lovituri de stat care urmărea să o așeze pe tron pe regină.

Un alt eveniment, care a fost consemnat, dă în vileag

înverșunarea reginei, în Egipt, faraonii sărbătoreau printr-un jubileu1 cel de-al treizecilea an de domnie, care se număra din momentul în care principele domnitor fusese proclamat moștenitor al tronului.

Profitând de această ocazie.

— Hatșepsut avea. pe atunci. 30 de ani iar data nașterii ei coincidea cu al 17-lea an de domnie a lui Thutmosis II. ea a dispus să se cioplească două mari obeliscuri din granit de la prima cataractă, pe care hotărâse să le înalțe la Karnak. Dar regele nu i-a îngăduit acest lucru și obeliscurile au rămas la pământ, fără nicio inscripție.

1) sărbătorire a împlinirii unui număr de ani (de obicei cincizeci) de la producerea unui eveniment important.

Vicleșug în favoarea unui bastard întrucât Hatșepsut nu-i dăruise fii. neliniștit și dornic să-și asigure succesiunea, pentru a contracara manevrele surorii sale vitrege: faraonul Thutmosis II hotărâște să asocieze la conducerea regatului pe unul din bastarzii săi, Djehutimes, preot în templul lui Amon-Ra din Karnak, care împlinise 16 ani la nașterea lui Hatșepsut-Meritre. Ca să-și atingă scopul, având încuviințarea preoțimii lui Amon-Ra, el a pus la cale o înșelătorie, pentru a lăsa să se creadă că zeul însuși desemnează urmașul la tron.

Scena se petrece în anul 1505, în templul lui Amon-Ra, în fața întregii Curți întrunite acolo. O ceremonie fastuoasă se desfășoară, în cursul căreia barca sacră a lui Amon-Ra, purtată pe umerii preoților, trece pe sub o frumoasă colonadă, ridicată de curând de către Thutmosis II. Deodată, barca pare că intenționează să scape de purtătorii ei, care șovăie; apoi. împinși de o putere nevăzută, ei străbat încăperea aceea vastă, în toată lungimea ei, pentru a se opri în fața unui preot tânăr. Este chiar Djehutimes, bastardul faraonului. Urmarea? O citim pe unui din zidurile templului de la Karnak, construit sub domnia faraonului Thutmosis III, Faraonul mărturisește cum a fost desemnat pentru a-i succeda tatălui său:

— Eu sunt fiul lui. căruia el i-a impus să se urce pe tron, încă de când eram în fașă; el m-a zămislit, cu toată cinstea și spiritul de dreptate al inimii sale... Amon-Ra făcea înconjurul sălii hipostile. trecând de ambele părți... Inima celor care se aflau în primul rând nu reușea să i înțeleagă gândurile, iar el privea în jur. căutând-o pe Maiestatea Mea în toate părțile. Recunoscându-mă, el se opri... M-am aruncat la pământ, pe lespezi. M-am închinat în fața lui. El mă așează în fața Majestății Sale eu eram așezat pe «Locul Regelui».

Marele preot al lui Amon-Ra interpretează de îndată oracolul zeului, în sensul dorit: acest tânăr a fost ales ca fericit urmaș al tatălui său. Întreaga Curte, care asistă la acest miracol, aclamă pe viitorul suveran desemnat cu atâta solemnitate de către Amon-Ra.

Inutil să descriem mânia și furia lui Hatșepsut când i **s**-au adus la cunoștință cele întâmplate.

Ura ei se concretizează, peste un an. prin asasinarea faraonului. Așa după cum era prevăzut, bastardul îi succedă, sub numele de Thutmosis III. și procedează ca și tatăl său pentru a-și consolida legitimitatea regală: se pregătește să se căsătorească cu sora sa vitregă mai mare, Nefrure. Dar, de acum încolo, fiind atotputernică, Hatșepsut nu i-o permite și își manifestă autoritatea sa deplină prin**tr**-o regență absolută, **î**ndepărtându-l pe tânărul faraon, căruia i **s**-a urât tot așteptând 22 de ani până să domnească cu adevărat.

Templul funerar al faraonului-femeie

Ambițioasă, mândră, însetată de putere, aceasta era, probabil, firea acestui faraon-femeie. care a vrut să i se înalțe un templu funerar de proporții impresionante. demn de concepția suveranei cu privire la nemurirea sa. Ea a ales un loc măreț, pe țărmul occidental al Nilului, în fața Luxorului.

„Puține monumente, în lumea întreagă – scrie Pierre du Bourguet – au darul de a copleși sufletul artistului, prin desăvârșirea frumuseții, ca templul funerar al reginei Hatșepsut, la Deir el-Bahari. El impresionează puternic, prin armonia perfectă, cea mai complexă și cea mai adevărată, care pune în valoare, dincolo de calea de acces care-și croiește drumul în nisip, succesiunea ascendentă a teraselor sale alungite, sculptordealbe, reliefată de ocrul munților, a căror linie de creastă, depășind în întindere și dominând suprafețele lor horizontale, sfârșește prin a se sprijini de albastrul intens al cerului”.

Monument al orgoliului, în cinstea suveranei, pentru slava ei veșnică, acest templu cuprindea aproape două sute de statui reprezentându-o pe Hatșepsut: pe basoreliefurile gravate cu multă finețe se putea desprinde fiecare eveniment însemnat al domniei sale, evocat în acest plastic poem epic, destinat preamăririi numelui ei. Fără nicio reticență ea se descrie astfel:

„Majestatea Sa a devenit mai însemnată decât oricare alta. Ceea ce avea era har dumnezeiesc și dumnezeiești erau toate câte le făcea. Minte ei era divină. Majestatea Sa. ca fată tânără, frumoasă și

desăvârșită, era îndrăgită de zeița Uto, care-i admira trupul divin. Ea este acum o femeie cu aer distinsă

Hatșepsut a poruncit să se înscrie, pe piatra unui obelisc de la Karnak, unul dintre cele pe care vruse să le înalțe la vârsta de treizeci de ani, aceste cuvinte trufăse:

„Iar voi, cei ce veți vedea, după un lung șir de ani, aceste monumente care vă vor vorbi despre ce am făcut, veți spune: «Nu știm cum au putut să realizeze un monument atât de mare, cu totul din aur, ca și când ar fi fost o muncă obișnuită». Pentru a-l polei cu aur, am dat aurul cu obrocul de măsurat cereale, cum se cântăresc grânele. Iar când Majestatea Mea a anunțat cantitatea de aur, ea era atât de mare, încât depășea orice închipuire a celor Două Țări... Când veți auzi aceste vorbe, să nu spuneți că a fost o lăudăroșenie deșartă, ci spuneți mai curând: «Cât de bine i se potrivea și cât era de vrednică de tatăl său».:

Expediție în țara Punt

Unul dintre episoadele evocate de regina Hatșepsut pe templul său funerar reprezintă expediția faimoasă în țara Punt.

În 2000 ani, navigatorii egipteni au abordat de trei sau patru ori, țara Punt, pe care o situau la sud-est de țara lor, de ambele părți ale mării Roșii, pe care ei o numeau „marea verde”.

Puntul era o țară care aparținea Orientului, după cum o dovedește Imnul adresat lui Amon-Ra. În care se spune că regele-Soare vine din Punct pentru a coborî în țara Matiau (Libia). Expediția relatată pe basoreliefurile templului dedicat lui Hatșepsut a avut loc, după cât se pare, pe coastele somaleze.

Datorită basoreliefurilor care împodobesc colonada mărginind curtea a doua, cea mai înaltă, a templului funerar al reginei, noi avem prilejul să cunoaștem amănunțit felul în care s-a desfășurat expediția, așa cum ne-a transmis-o măiestria artiștilor. Regina poruncise ca expediția să pornească înainte de a împlini nouă ani de domnie, pentru că fusese îndemnată de un oracol al zeului Amon. După spusele ei: „Amon mi-a poruncit să făuresc pentru el o țară Punct aici, în acest loc, și să sădesc pomii acestei regiuni divine alături de templu și de grădinile sale”.

Expediția aceasta a fost condusă de trei bărbați: Nehesys, mare vistiernic; Senemut, intendent, arhitect, marele favorit al reginei; Tuty, scrib și intendent. Cinci corăbii mari de război au fost construite din

lemn, adus de la Byblos și lansate pe., marea verde: e, având destinația țara Punt. Fiecare corabie avea treizeci de vâslași și o pânză mare dreptunghiulară, manevrată cu iscusință.

„Pornind pe mare, urmăm drumul cel bun către țara zeilor, ne îndreptăm în liniște către țara Punt: „spun inscripțiile de pe colonadă.

Bogățiile Puntului sunt aduse la Karnak

Sosind la destinație, solii reginei **s**-au prezentat în fața conducătorului țării Punct. Ei au adus o mulțime de mărfuri felurite („toate lucrurile bune care se găsesc la Curte...”): toporiști, pumnale cu lama scurtă și lată, coliere de perle strălucitoare... Regele Perehu și soția sa, Eu, o matroană diformă de grasă ce era, au primit cu curiozitate, dar și cu invidie, călătorii care veneau din Nord, din ținuturi îndepărtate:

„De ce ați venit aici? De ce ați venit în această țară pe care oamenii nu o cunosc? V-ați pogorât din ceruri sau v-ați lăsat purtați de voia valurilor mării aflate în Țara Zeilor? Ați călcat pe urmele lăsate de pașii lui Ra? Cât despre regele Egiptului, Majestatea Sa nu găsește oare mijlocul potrivit ca să putem trăi datorită suflului vieții pe care o dăruiește?”

Țara pe care o înfățișează basoreliefurile este caracterizată prin colibe rotunde pe piloți (stâlpi de consolidare, bătuți pe fundul apei), colibe la care se putea ajunge cu ajutorul unor scărițe oblice. Țara era înțesată de bogății: piatră, lemn, fildeș și animale necunoscute în Egipt. Corăbiile au fost încărcate cu exemplare din toate articolele deosebite, care urmau a fi înmânate la Teba.

„Corăbiile au fost încărcate din plin cu toate minunățiile țării Punct, cu toate lemnele frumos mirositoare ale Țării Zeilor, cu grămezi de rășină de smirnă¹, cu arbori netăiați din *a* căror scoarță se extrage smirna, cu abanos, cu fildeș curat, cu aurul verde de ia Emu, cu lemn de scorțișoară... cu maimuțe, câini... și cu piei de panteră din sud... Nici unui rege nu i **s**-au adus vreodată daruri asemănătoare”.

Apoi. navigatorii egipteni **s**-au imbarcat împreună cu căpeteniile țării Punct, invitați să meargă la Teba. unde regina i-a așteptat, cu tot fastul convenit, primind

1) rășină extrasă din scoarța unui arbore exotic, care arde răspândind un miros caracteristic și se folosește în medicină, în parfumerie, la ceremoniile religioase și la îmbălsămare.

prinosul respectului lor, precum și darurile: o panteră vie în

lesă, o girafă zveltă. gheparzi și câteva păsări mari care ciripeau mult.

Hatșepsut a dăruit toate bogățiile acestea preoților lui Amon și a organizat o ceremonie solemnă în templul zeului la Karnak, ceremonie în cursul căreia „cu propriile ei mâini și-a parfumat trupul cu tot ce era mai înmiresmat încât mirosul plăcut pe care îl răspândea era asemenea adierii divine, iar mireasma ei se amesteca cu parfumul țării Punct. Pe pielea ei străluceau podoabele din aur alb, asemenea stelelor de pe bolta cerului, în văzul poporului întreg”.

Ea a pus să se sădească arbori din țara Punt în curtea inferioară a templului său funerar. Arheologii noștri au descoperit, în adevăr, trunchiuri de arbori de smirna, acoperite cu pământul adus pentru a le susține rădăcinile.

Atunci, preoții lui Amon s-au adresat lui Hatșepsut: „Fii binevenită, fiică dragă, favorita mea, tu care știi să-mi înalți frumoase monumente și care faci din tronul aparținând marelui ciclu al zeilor, purificându-l, locașul meu, ca semn al dragostei tale... Ți-am hărăzit, în dar, viața și pacea; trăinicia, sănătatea, fericirea de la mine le ai. Ți-am dăruit toate țările, pentru ca inima ta să se bucure, eu ți le destinasem de mult, iar eonii1 le vor contempla până când se vor scurge miriadele de ani pe care i-am făurit, unde se vor pomeni operele și faptele

1) fiecare dintre multiplele emanații, ipostaze, forme de manifestare ale divinității supreme unice.

Răzbunarea lui Thutmosis III

Spre sfârșitul domniei sale, crezând că nu mai are motive să se teamă de nepotul ei, Hatșepsut și-a dat consimțământul la căsătoria cu sora lui vitregă, Nefrura.

Thutmosis III, care își stăpânea mânia de ani de zile, se bucura de popularitate în rândul ofițerilor din armată cărora nu le convenea politica pașnică a suveranei și care erau dornici să întreprindă din nou expediții de cucerire în Asia, unde populațiile începuseră să se revolte împotriva Egiptului.

În cel de-al douăzeci și doilea an de domnie al femeii-faraon, aceasta a fost nevoită să-l lase pe nepotul ei, în vârstă de 37 ani, să preia comanda trupelor aflate la granița răsăriteană. După câțva timp Hatșepsut a murit, probabil asasinată.

O perioadă scurtă de tulburări a fost consecința acestui eveniment. Thutmosis III s-a întors la Teba în grabă, în fruntea unui

detașament al armatei sale.

Imediat după sosirea sa el a fost încoronat ca unicul faraon și a curmat cu asprime revolta partizanilor lui Hatșepsut. După ce a înmormântat-o cu smerenia cuvenită pe mătușa lui, fiind mânat de un resentiment ușor de înțeles față de aceea care îl îndepărtase de la tron atâta vreme, el **s-a** răzbunat postum, **într-un** fel cumplit. Așadar el a ordonat să se răzuiască, de pe toate inscripțiile, numele lui Hatșepsut, și al partizanilor ei, înlocuindu-le cu al lui, al tatălui lui sau al bunicului lui.

Mai târziu, după moartea reginei Nefrure, el **s-a** căsătorit cu sora sa vitregă mai mică, Hatșepsut-Meritre, pe care a obligat-o să renunțe la prima parte a numelui său. La Karnak el a poruncit să se ridice o construcție din zid, în jurul bazei obeliscurilor strălucind de aurul cu care erau poleite, obeliscuri înălțate de mătușa lui. astfel încât să poată fi zărit doar vârful lor, apărând deasupra pietrei. O inițiativă care a favorizat păstrarea acestor monoliți până în zilele noastre, inscripțiile gravate fiind aproape neatinse, intacte.

„Napoleon al Egiptului”.

O mie de ani după iluștrii faraoni ai celei de-a V-a dinastii, Thutmosis III (1504 – 1450) a fost faraonul care a întreprins expediții de cucerire în Asia, ajungând mult mai departe decât oricare din predecesorii săi.

Evocarea faptelor lui de vitejie a rămas neștirbită, de-a lungul veacurilor; Thutmosis III este considerat cel mai remarcabil faraon egiptean. Niciunul dintre succesorii lui nu a putut să se impună, cu atâta putere și hotărâre, în fața popoarelor Asiei.

Au fost nu mai puțin decât șaptesprezece expediții, de la 1484 la 1464, pe care el le-a condus pentru a învinge coalițiile prinților asiatici și a restabili hegemonia în Orient, după domnia liniștită a mătușii sale Hatșepsut.

În fiecare an, timp de vreo douăzeci de ani. el a părăsit Egiptul, primăvara, pornind către Siria în fruntea armatelor sale. El avea obiceiul de-a se înapoia în luna octombrie la Teba, capitala sa, unde era preamărit Amon, la marea sărbătoare a lui *Opet* Un scrib, numit Tianeni, îl însoțea în timpul campaniilor și însemna în fiecare zi evenimentele de seamă, pe mari suluri de papirus, care vor constitui baza „analelor” gravate **într-o** încăpere specială a marelui templu al lui Amon. la Karnak.

Trăsăturile celui desemnat deseori de istorici drept, Napoleon al Egiptului” ne sunt destul de bine cunoscute. Mumia sa a fost găsită, dar destul de deteriorată de către jefuitorii de morminte: mai există și numeroase statui, precum și alte imagini ale suveranului. Mic de statură, având i, 65 m înălțime, avea un trup vânos, bine conformat, puternic, era nervos și înzestrat cu o nesecată energie.

„Capul său era mare și inteligent, scrie Arthur Wei-gall în clasicul lui *Istorie a Egiptului antic* (Payot, 1968), deși fruntea îi era mai curând îngustă, nasul, foarte coroiat îi dădea un aer deosebit, ceva care semăna cu o pasăre; dinții de sus erau mai proeminenți; ochii mici se ascundeau sub sprâncenele stufoase: probabil începuse să chelească deoarece nu-i mai rămăsese niciun fir de păr pe cap, când a murit.:

Campanie strălucită în Siria

Principalul dușman al lui Thutmosis III, de la prima campanie în Siria, a fost regele Kadeșului. oraș situat pe fluviul Oronte, la o sută cincizeci de kilometri la nord de Damasc, centrul de întrunire al coaliției formate din micii suverani locali, împotriva Egiptului.

Suntem la începutul lunii mai 1483, iar armatele siriene sunt adunate la Meggido. Pentru a ajunge acolo, sunt posibile trei itinerarii; egiptenii sosiseră în ziua de 16, din prima lună *chemu*, în orașul Yiehem. Așa cum vor face. Într-o bună zi, Hanibal și Napoleon, unul angajând elefanții săi, celălalt tunurile sale, prin trecătorile greu de străbătut ale Alpilor, Thutmosis III. neținând seama de părerea generalilor săi, se repede pe drumul cel mai primejdios: drumul spre Aruna.

„Pe cât este de adevărat că Ra mă îndrăgește și că tatăl meu Amon mă ocrotește că sunt în viață, tot atât de adevărat este că sunt hotărât s-o iau pe acest drum, spre Aruna! Dacă sunt printre dumneavoastră unii care doresc să o ia pe celelalte drumuri, pe care le-ați menționat, sunt liberi să o facă, iar cei care doresc să însoțească Majestatea Mea, să mă urmeze”.

După ce a străbătut lanțul munților Cârmei, printr-o trecătoare strâmtă, înaintând cu greu, pe cai, unul câte unul, printr-un defileu lung, armata egipteană își surprinde dușmanii care se aventuraseră prea mult la sud și care se grăbesc acum să se desfășoare în câmpie, pentru a apăra Meggido.

„De la primele licăriri ale zorilor, scrie Janine Monnet în *Egipt* (Fernand Nathan, 1963), regele apare în carul său de luptă, făcut din

electrum¹, inspirând groaza la vederea armelor sale de luptă sclipitoare. Armata lui se desfășoară: aripa sud pune stăpânire pe o colină, aproape de râul Kina, aripa nord se întinde dincolo de

1) aliaj natural de aur și argint care se găsea în nisipurile fluviilor din Orient.

orașul rebel, Meggido; Majestatea Sa este în mijlocul lor. În fața lor, dușmanul este așezat, în afara orașului, în linie de bătlie”.

Dușmanul este pus pe fugă de atacul înverșunat al armatelor egiptene. Regii din Kadeș și Meggido se refugiază în spatele meterezelor, primul fiind „tras” în oraș, **într**-un coș care atârna de capătul unei frânghii. O pradă de război extrem de bogată zăcea pe câmpul de luptă: 892 care de război, 2000 cai. 200 armuri, pe care dușmanul le părăsise, pus pe fugă de egipteni.

Ca supliment, egiptenii mai capturează carul de luptă împodobit cu aur și minunatele platoșe de bronz ale regilor din Kadeș și Meggido, precum și mobilierul extrem de bogat, aparținând domnului care stăpânea Oronte: mese din abanos, fildeș și aur, bijuterii, vase prețioase...

Orașul este asediat și înconjurat de contraforți-ficații solide, pentru a preîntâmpina fuga asiaticilor. Cu toate acestea, vicleanul rege al Kadeșului reușește să evadeze: când orașul asediat capitulează, regele nu figurează printre cei o sută de prinți rebeli care sunt luați prizonieri de război. Mai multe femei și soții ale regelui au fost duse în captivitate, în Egipt.

Thutmosis III. mărinimos, îi trimite acasă, în țara lor pe acești prinți, ai îndepărtatelor țărături ale Eufratului, călare pe măgari, cu capul întors spre coada animalului.

„Aceasta dovedește, o dată mai mult, scrie Arthur Weigall, cât de omenoși erau egiptenii. Thutmosis III le-a iertat tot și i-a repus în drepturi, în regatele și principatele lor, cu condiția ca fiecare dintre ei să-și trimită fiul, care era în același timp și moștenitorul lor în Egipt, pentru a fi educat în spiritul egiptean și a deprinde modul de viață egiptean”.

Autoritatea egipteană în Asia

Cele trei campanii următoare în Siria nu au fost decât demonstrații de forță, în cursul celei de-a cincea expediții, Thutmosis III a cucerit porturile feniciene și orașele din nord, în care, după cum povestește chiar faraonul, „grădinile erau pline de fructe, vinul umplea

teascurile și era băut ca apa, grâul pe coasta dealului era mai des și mai frumos decât nisipul de pe malul apei... trupele aveau hrană din belșug... soldații erau ghiftuiți, porțiile lor de mâncare le ajungeau pentru a mânca pe săturate și, în fiecare zi, trupul lor era uns cu ulei, așa cum se face în Egipt, când e vreo sărbătoare / Se construiesc corăbii la Byblos, din lemn de pin de pe colinele libaneze. Astfel, la a șasea expediție, faraonul-războinic își îmbarcă armata și străbate marea pentru a ajunge în Fenicia. El pătrunde deci prin vest. În Siria, ajunge la Eufrat și pornește să cucerească Kadeșul. Trupele regelui din Kadeș nu pot ține piept înaintării năvalnice a egiptenilor și bat în retragere. Thutmosis III se îndură de regalul său adversar, îl iartă, cu condiția să se angajeze să-i plătească tribut. Asia Mică este neliniștită, tulburată de puterea afirmată de egipteni. Din prudență, asirienii, babilonienii și hitiții se hotărăsc să-și plătească și ei tributul și îl trimit faraonului. După o campanie – doar de formă – în anul următor, **mărginindu-se** la păstrarea și întreținerea bazelor feniciene, faraonul îl atacă pe regele din Mitanni, un aliat puternic al regelui din Kadeș. Egiptenii înfrâng armatele dușmane în cursul a trei bătălii și ajung la Eufrat, în localitatea Karkemiș. unde soldații Nilului sunt uimiți văzând acest fluviu care, curge pe dos, de la nord către sud”.

Alte șapte expediții vor fi necesare pentru a stabili definitiv autoritatea egipteană în regiunea aceea. Pe zidurile templului din Karnak, cântecul de luptă al faraonului se avântă cu putere; chiar zeul Amon (după cum se vede) se adresează astfel fiului său victorios. Thutmosis III:

„Am venit, îndem**nându-te** să-i înfrunți pe prinții din Zahi, i-am aruncat la picioarele tale, radios, și așa tu ai strălucit în fața lor ca propria mea imagine. Am venit, îndem**nându-te** să-i lovești pe asiatici, tu ai luat în captivitate căpeteniile asiaticilor, de la Retnu. I-am obligat să vadă Majestatea Ta împodobită cu toate cele trebuincioase luptei, când te urcai în carul tău de luptă, cu armele taie de război:

Constructorul unor temple splendide

În cursul ultimei sale campanii, a șaptesprezecea. În Asia Mică. Thutmosis III a înăbușit cea din urmă rebeliune a regelui din Kadeș. Egiptenii asediau orașul, regele, în deznădejdea lui. a recurs la un vicleșug neobișnuit: a dat drumul unei iepe în perioadă de rut, care **s-a** repezit în mijlocul carelor de luptă egiptene. Un ofițer al faraonului. Amenemheb, văzând armăsarii cum freamătă, a înțeles viclenia regelui

din Kadeș, a sărit din carul său, a prins iapa, a ucis-o cu paloșul său și a prezentat faraonului coada animalului, drept trofeu, învins pe toate fronturile, regele Kadeșului nu **s-a** mai încumetat, de atunci, să se împotrivească egiptenilor, renunțând la conducerea coalițiilor siriene.

După înapoierea sa în patrie, faraonul **s-a** dedicat administrației coloniilor sale și înălțării unor temple splendide. Pentru posteritate, opera arhitecturală, creată din îndemnul. faraonului, a dobândit o însemnătate tot atât de mare cât campaniile sale militare glorioase, contribuind în egală măsură la prestigiul său, înscris cu litere de aur în istoria egiptenilor și a omenirii.

În marele templu de la Karnak el a înălțat cel de-al șaselea stâlp, înconjurat de alte construcții, în aceeași incintă sacră el a edificat un templu pe care **l-a** consacrat zeului Rah, o capelă, dedicată lui Amon, unde stâlpii erau ornamentați spre exterior, cu o statuie reprezentându-**l** pe rege ca Osiris. De asemenea, în templul soarelui, la Heliopolis, **s-au** ridicat două obeliscuri: unul se află la Londra, „acul Cleopatrei”. celălalt, la New York, în Central Park.

Thutmosis III se stinge la Teba, după ce a domnit cincizeci și trei de ani, zece luni și douăzeci de zile. După cum precizează o inscripție: „El știa tot ce se întâmplă. Nimic nu-i rămânea ascuns, nedescoperit, iar el era întru totul asemenea lui Thot, zeul înțelepciunii”.

Amenofis II, necruțătorul

Thutmosis III reluase un vechi obicei: asocierea la domnie a urmașului său la tron. Așadar, ca să nu se mai ivească probleme succesoriale greu de rezolvat, Thutmosis III își crescuse fiul alături de el, pe tronul regal.

Amenofis II (1450 – 1425) avea douăzeci și cinci de ani la moartea tatălui său. El era fiul celei de-a doua regine, Meritre, sora vitregă a lui Thutmosis III. Era deci nepotul lui Hatșepsut și de două ori – în dublă postură – nepotul lui Amenofis I.

Aceste înrudiri, din partea tatălui, ar fi putut aduce grave prejudicii acestui urmaș direct al întemeietorului dinastiei a XVII l-a Ahmosis, învingătorul hicsosilor. Pe Amenofis II nu **l-au** afectat cu nimic; era un flăcău vânjos și plin de avânt, aprig la vânătoare și la luptă, sportiv, care nu pregeta să pună mâna pe vâslele corăbiei sale. Cronicile apreciază performanțele sale deosebite astfel: „când trăgea cu arcul asupra unei ținte metalice de grosimea unui lat de palmă, el o străpungea în așa fel încât săgeata lui ieșea pe partea cealaltă”. De

altfel, el se lăuda cu isprăvile lui, ca și Ulise, mai târziu, afirmând că este singurul capabil să întindă arcul său.

Profitând de faptul că începuse o nouă domnie, după moartea temutului Thutmosis III, sirienii și palestinienii și-au manifestat fățiș revolta, iscând noi tulburări.

Amenofis II a fost necruțător: mai întâi a înfrânt armata dușmană la Edom, în Palestina.

Relatarea expediției sale figurează pe o inscripție dintr-un templu, la Karnak; astfel, aflăm că, după aceea:

„Majestatea Sa a trecut fluviul Oronte cel cu apele învolburate ca zeul Rașap. Apoi el a privit spre ariergarda armatei sale și. ducând mâna streășină la ochi. a zărit câțiva asiatici – veniți pe furiș din orașul Katna. cu scopul de a ataca armata regelui – care se îndreptau spre ei, purtați de caii lor, care alergau cât mai iute cu putință. Majestatea Sa purta asupra sa toate armele de luptă; Majestatea Sa s-a năpustit ca un șoim asupra ariergărzii lor care a dat înapoi, cu sufletul deznădăjduit: cădeau unul după altul; comandantul lor a fost ucis. Nimeni nu însoțise pe Majestatea Sa. El era singur, doar cu forța brațului său drept. Majestatea Sa i-a nimicit deodată, pe toți. a luat trupul ofițerului, perechea lui de cai, cărui de război, două arcuri, o tolă plină cu săgeți, o platoșă ușoară și un scut”.

Campania aceasta l-a dus până la granițele statului Mitanni, mare regat la est de Eufrat, în Armenia, de unde au venit prinții să-i ceară îndurare „Suflului vieții”. El a luat prizonieri, atunci, șapte prinți sirieni pe care i-a executat, după ce s-a întors în Egipt. Șase prinți au fost omorâți de faraon, cu lovituri de măciucă și leșurile lor au fost expuse la Teba; ultimul a fost ucis și expus la Napata, în Nubia de Sus, în apropiere de a patra cataractă, pentru ca prinții nubieni să-i știe de frică, temându-se de puterea lui.

Acest episod plin de cruzime, nedemn de mărinimia tatălui său, i-a asigurat liniștea la granițele țării sale și de atunci domnia lui s-a bucurat de pace.

Amenofis II a murit după douăzeci și trei de ani de domnie și a fost înmormântat în Valea Regilor, aproape de Teba. Mormântul său a fost jefuit, câteva secole mai târziu, și trupul său a fost scos din sicriu, în 1898 arheologul Loret a descoperit rămășițele pământești ale regelui, alături de care se afla arcul lui cel mare, cel fără de pereche, de care era atât de mândru. Mumia lui și-a reluat locul în sarcofagul său,

unde putem să o contemplăm, în centrul necropolei regale.

Thutmosis IV se căsătorește cu o prințesă din Asia

Urcarea pe tron a noului faraon marchează prima opoziție, foarte deslușită, manifestată față de preoții te-baniailui Amon.

Un al doilea Djehutimes, fiu mezin al lui Amenofis II, avea să domnească destul de puțin, sub numele de Thutmosis IV (1425 – 1408). La vremea aceea era un – tânăr de nouăsprezece ani. căsătorit de trei ani cu Mutemuia, de la care avea un băiețel, pe care l-au numit Amenhotep. Reședința lui era la Memfis. Se pune întrebarea dacă soția faraonului era în adevăr fiica marelui rege Artatama, suveranul țării Mitanni. Este aproape sigur că faraonul a luat această prințesă asiatică de soție, de la care a avut un fiu, care putea fi Amenofis III. Această căsătorie concretiza influența Asiei asupra Egiptului, precum și alianța dintre două regate puternice, unindu-se strâns în fața creșterii îngrijorătoare a pericolului hitit, care se întindea de la podișul Anatoliei.

Am remarcat opoziția față de preoții tebani ai lui Amon. În adevăr, în adolescență Djehutimes fusese influențat de clerul orașului zeului-Soare; Heliopolis (On, în egipteană). Se povestește că, pe când era foarte tânăr el se plimba pe podișurile deșertice din împrejurimile orașului Memfis. Odată și-a continuat plimbarea până când a ajuns la Gizeh: uluit de aspectul impunător al Marilor Piramide milenare, s-a așezat la picioarele Marelui Sfinx, statuia colosală a zeului-Soare din vremurile străvechi; încet-încet l-a cuprins somnul.

Convorbire cu Marele Sfinx

Evenimentul este relatat de cronică astfel:

„S-a întâmplat în ziua în care prințul Djehutimes a sosit în carul său, la ora prânzului, și s-a culcat la umbra acestui mare zeu. Când soarele a arătat amiaza, el a avut un vis: i s-a arătat maiestatea acestui zeu, rostind, cu gura lui, cuvintele următoare, ca un tată care se adresează fiului său:

«Uită-te bine la mine, privește-mă, fiul meu Djehutimes, a spus Sfinxul. Eu sunt părintele tău, zeul-Soare, și îți voi dăruia împărăția mea de pe acest pământ. Tu vei fi în fruntea tuturor, purtând coroana albă și coroana roșie».

După ce i-a promis tânărului regatul și stăpânirea celor Două Țări. zeul l-a asigurat de tot sprijinul său:

„Ție îți dau tot sprijinul meu și toate favorurile mele sunt pentru

tine. Tu, de partea ta, mă vei ocroti, deoarece, așa cum mă aflu acum, mă simt ca un bolnav, înăbușit de nisipul acestui deșert care mă îngroapă.

Ai grijă de mine, îndeplinește-mi voile, știind că tu ești fiul meu și ocrotitorul meu. Vino aproape de mine: sunt cu tine, sunt călăuza ta”.

Așa **s**-a explicat faptul că, după moartea tatălui său, Djehutimes a fost proclamat faraon de către preoții orașului **On (Heliopolis)**. Prima inițiativă pe care a luat-o, după ce a primit coroana albă și coroana roșie, a fost de a degaja Marele Sfinx de nisipul îngrămadit în jurul lui. apoi visul lui a fost povestit și gravat pe o stelă depusă în fața imaginii zeului-Soare.

Influența orașului Heliopolis și luxul oriental

Acest frumos tânăr, elegant și puțin efeminat, nu a trăit îndeajuns ca să-și împlinească visul de a deveni un mare cuceritor. El nu a întreprins decât două campanii, una împotriva Sudanului răsculat, cealaltă, în Asia. El este cel care a înălțat la Karnak marele obelisc pe care ilustrul său bunic, Thutmosis III, nu îl desăvârșise și care se află actualmente la Roma, în fața bisericii Sfântul Ioan.

„Domnia lui Thutmosis IV. scrie Arthur Weigall, efectuează o mare transformare în tradițiile artistice. Se pare că influența exercitată de Heliopolis, foarte evidentă în alte privințe, a contribuit la modificarea convențiilor rigide, respectate până atunci de tebani. În plus. bogățiile nemăsurate, dobândite ca pradă de război, în urma cuceririlor din Siria, au prilejuit desfășurarea unui lux neasemuit, neobișnuit în valea Nilului. O anumită simplitate care-i caracterizase până atunci pe egipteni și se reflectase și în arta lor, **s**-a pierdut, sub influența tot mai mare a unor concepții străine, provenind din Orientul perfid”.

Amenofis Mi face o căsătorie din dragoste

Odată cu înscăunarea noului faraon, care-i urmează în mod firesc tatălui său. la vârsta de doisprezece ani, se confirmă orientarea inițiată de Thutmosis IV, care văzuse declinul preoților lui Amon și își dăduse seama de reînvierea cultului solar.

Amenofis III (**1408 – 1370**) suferă consecințele căsătoriilor consangvine din dinastia a XVIII-a. Dacă trăsăturile feței câștigaseră mai multă finețe, după cum arată mumia lui, pe care o putem admira la muzeul din Cairo, în schimb îi lipseau forța și tăria de caracter.

Plăcerile distracțiilor, femeile, îl atrăgeau mai mult decât

isprăvile războinice. Cronicile de la începutul domniei sale amintesc, cu toate acestea, unele scene de vânătoare, unde tânărul, care îndrăgea acest sport, își arăta iscusința.

Prima lui participare la vânătoare este descrisă într-o inscripție privind al doilea an de domnie.

„Lată ce i s-a întâmplat Majestății Sale: i s-a înfățișat un om, care i-a spus: «Sunt animale sălbatice în deșertul cel mare, dinspre provincia Sheta». Majestatea Sa a coborât deci în barca regală, a trecut fluviul, începând călătoria spre seară, sosind în dimineața următoare, bine sănătos, în provincia Sheta. Apoi, Majestatea Sa a apărut călare, cu toată suita după Ea, în timp ce atât comandanții militari, cât și cetățenii cu copiii lor primiseră ordinul să supravegheze animalele sălbatice. Atunci, Majestatea Sa a poruncit să fie mânațe într-un țarc și să fie numărate, în total au fost o sută șaptezeci de capete. Numărul de animale sălbatice vânațe de Majestatea Sa, în acea zi, a fost de cincizeci și șase de capete”.

La urcarea sa pe tron, nu i s-a putut propune tânărului faraon nicio prințesă moștenitoare a regatului, ca să-i fie soție. Dragostea I-a îndrumat, probabil, spre căsătoria cu o fetiță de obârșie mediocră, al cărui tată era, după cât se pare, un prinț sirian luat prizonier de Thutmosis III, iar mama era una din numeroasele prințese de al doilea rang care se născuseră în haremurile regale. Teje avea probabil vreo zece ani când s-a căsătorit cu noul faraon, mai mare decât ea cu doi sau trei ani.

Decadența în Orient

Domnia lui Amenofis prezintă două trăsături definitorii, în afara dezgustului pentru războaie: influența reginei Teje și fastul Curții sale, cu măreția construcțiilor sale. Această strălucire nu poate masca, însă, sămânța decadenței.

Dacă în al cincilea an al domniei sale faraonul a însoțit armata egipteană în Sudan, care se răsculase din nou, a refuzat să participe la o expediție în Asia, așa cum făcuseră toți predecesorii săi direcți. Alianța cu regele din Mitanni era trainică și el se mulțumea cu atât.

Amenofis III și-a „reîmprospătat” haremul cel puțin de două ori, aducându-i-se prințese asiatice, ca Ki-lughepa, fiica lui Sautarna, rege în Mitanni. și o prințesă asiriană, Kalim-Sin, fiica regelui Babilonului.

Către sfârșitul vieții, prețuind tot mai mult farmecele femeilor din Asia, a trimis nenumărate mesaje în Orient, ca să i se aducă alte

prințese pentru haremul său.

Faraonul greșise, dezinteresându-se de evoluția situației politice în Mitanni, asupra căreia hitiții făceau mari presiuni. Ciocnirea era inevitabilă; situația mitanienilor devenea critică; intervenția trupelor egiptene i-a salvat. Hitiții au vizat de atunci puterea egipteană urmărind distrugerea ei. În consecință, ei au încurajat coalițiile antiegiptene din Siria, așa cum procedaseră și mitanienii în secolul precedent. Amenofis III a lăsat lucrurile în voia lor, cu totală indiferență. Succesorul lui a manifestat un dezinteres și mai mare, năruind ceea ce înfăptuise Thutmosis III pentru regatul Egiptului.

Ca mărturie a greutăților întâmpinate în Orient, scrisoarea lui Biridiya, una dintre căpeteniile vasale ale Egiptului, aduce la cunoștință următoarele: „Cad la picioarele tale, rege, stăpân al meu, zeul meu Soare, și mă închin ție, de șapte și șapte ori. Spre știință, spun regelui că de la întoarcerea în Egipt a arcașilor, Lab ayu a deschis ostilitățile împotriva mea; nu mai putem strânge lâna, nu mai putem ieși pe porțile cetății în prezența lui Lab ayu, pentru că el a aflat că tu nu ai mai trimis arcași; și acum își dă pe față gândul că e hotărât să cucerească Meggido. De-ar putea regele să ocrotească orașul, de teamă ca Lab ayu să nu-l cucerească! În adevăr orașul este distrus din cauza bolilor și a molimei, care a secerat numeroase vieți. Binevoiască regele să trimită o garnizoană de o sută de oșteni, pentru paza orașului!”

Scrisoarea, cu caractere cuneiforme, înscrisă pe tăblițe, a fost descoperită la El-Amarna, orașul lui Ak-henaton. Această mărturie extraordinară, de pe tăblițele din lut ars, a fost găsită întâmplător, în 1885. de o țărancă; aceasta săpa pământul pentru a extrage câteva cărămizi nearse, străvechi, pe care voia să le folosească drept îngrășământ (*sebakti*). Astfel, ea a descoperit un mare număr de tăblițe din lut ars. Din nefericire, ea a vrut să le vândă pe un preț bun și, deoarece negustorii își arătau neîncrederea, ea a distrus o bună parte din ele. Rămăseseră doar trei sute când lumea și-a dat seama de valoarea lor istorică, de neprețuit.

Există numeroase scrisori care prezintă starea de dezordine crescândă din principatele Siriei și Palestinei, în mod teoretic vasale ale Egiptului, dar care se provocau și se atacau, folosindu-se de puterea hitită vecină.

Marea doamnă – soția dintâi a regelui

Leonard Cottrell în *Soțiile faraonilor* (Robert Laf-font, 1968)

dedică numeroase pagini reginei Teje.

„Marea doamnă – soția dintâi a regelui”.

„Deși nu era de o frumusețe clasică, scrie el, avea mult farmec și o inteligență vie; soțul ei era atât de îndrăgostit de ea, încât, chiar de la începutul domniei a dispus ca numele ei să figureze alături de al său pe toate inscripțiile și documentele oficiale. Departe de a trece sub tăcere obârșia ei” neregală”, el a afirmat-o cu glas tare. Faraonul poruncise, la începutul domniei sale, să se înscrie pe un scarabeu – reprodus în numeroase exemplare și expediat în toate provinciile sale ca o „notă informativă” – numele lui Teje, precum și numele părinților ei lipsiți de înalte titluri nobiliare, Yuya și Thuya. În încheiere, regele adăuga: «Ea este acum soția regelui cel puternic al cărui regat se întinde de la Karoy, la nord de Sudan, până la Naharin. În Asia occidentală».

Mormântul părinților lui Teje a fost descoperit în 1906, de către Theodore Davis, **într-un** loc retras din Valea Regilor, ca dovadă a considerației deosebite pe care regele o acorda soției sale. Acest mormânt nu a fost „cercetat” de jefuitori decât o singură dată; astfel a rămas neatinsă cea mai mare parte a mobilierului funerar.

Regele, îndrăgostit de soția sa preferată, cu firea lui slabă ceda în fața pretențiilor lui Teje; de pildă, crearea unui lac artificial, pentru plăcerea reginei. Inscriptiile gravate pe un scarabeu ne spun că în anul 11 al domniei, luna a treia a lui *akhit* (vremea inundației), regina a cerut soțului ei să dispună săparea unui lac, la marginea terenurilor ce țineau de palatul de la Zeruka. Prin înlăturarea pământului extras și a nisipului, la linia de joncțiune a deșertului cu câmpurile cultivate, apele fluviului în creștere se repezeau în această vastă depresiune, creată pentru acest scop.

„Majestatea Sa a poruncit să se facă un lac pentru Marea doamnă – soție a regelui, Teje, în orașul său, *Zeruka*. Lungimea lacului este de 3700 coți. Majestatea Sa a sărbătorit inaugurarea acestui lac în a treia lună din primul anotimp, în ziua a 16-a. Atunci Majestatea Sa **s-a** plimbat pe apele lacului, cu barca regală *Razele lui Aton*”.

Precizarea numelui bărcii, *Razele lui Aton* este o dovadă certă a credinței în zeul solar, Aton. Încă de atunci. Teba celebra cultul acestui zeu, căruia i se închina și regina Teje. De altfel, ea și-a crescut fiul, viitorul faraon Akhenaton, în spiritul acestui cult. Fapt decisiv pentru viitor.

Cel mai mare rafinament al artei egiptene

Sub domnia lui Amenofis III au fost create numeroase capodopere ale artei egiptene în toate domeniile, mai ales în arhitectură: monumentul minunat al primului ministru (vizir) Rome, în necropola tebană; frumoasele colonade de la Luxor: vestigiile imensului templu funerar al faraonului, „Amenofium”, pe care le admirăm și astăzi.

Aceste realizări arhitecturale, care reprezintă apogeul artei egiptene clasice, prin rafinamentul lor deosebit, au fost deseori atribuite genialului arhitect Amenhotep, fiul lui Hapu. Datorită prețuirii excepționale de care se bucura, suveranul i-a îngăduit lui Amenhotep să-și construiască un templu funerar mareț, la Medinet-Habu. În Egiptul de Jos, el a fost zeificat; dinastia ptolemaică i-a consacrat o capelă în templul de la Deir el-Bahari, fiind slăvit ca zeul care vindecă.

Aproape de templul funerar al lui Amenhotep. O stelă enumera realizările arhitecturale ale lui Amenofis III:

Atunci Majestatea Sa a avut plăcerea de a înălța un monument foarte mare, cum nu se mai văzuse altul, de când lumea. El i-a construit pentru a fi monumentul părintelui său Amon, Domn al Tronurilor și al celor Două Țări, ridicând pentru el un templu grandios, la tribord de orașul Teba, o nepieritoare fortăreață din gresie, înfrumusețată cu podoabe de aur; podeaua ei este din argint sclipitor și toate porțile sunt din electrum”.

În prezent, din acest templu „de milioane de ani” nu au mai rămas decât statuile colosale, cunoscute drept „coloșii lui Memnon”, portrete ale regelui, executate din „granit, cuarțit și pietre prețioase”.

„Ele sunt mai înalte decât bolta cerului. Strălucirea pe care o răspândesc se reflectă pe fețele oamenilor ca un răsărit de soare...”

Faraonul a înzestrat templul său funerar cu multe bogății, pe care le-a menționat, amănunțit, într-o inscripție:

„Atelierele sale sunt pline de sclavi, bărbați și femei, copiii căpeteniilor din toate țările care i s-au închinat Majestății Sale (Amenofis III se folosește aici, de victoriile militare ale strămoșilor săi regali, pe care și le atribuie). Depozitele sale conțin bogății fără seamăn, nesfârșite. El este înconjurat de sate de sirieni, locuite de copiii comandanților. Cirezile sale sunt tot atât de numeroase ca firele de nisip de pe mal”.

Sfârșitul domniei lui Amenofis IU se confundă cu așa-numita

„perioadă amarniană”, despre care vom vorbi mai departe.

PERIOADA AMARNIANĂ

araonii dinastiei a XVIII-a – caracterizată prin nimicirea cotropitorilor hicsoși și recâștigarea integralității teritoriale – au trecut Asia prin foc și sabie. Cel mai mare dintre ei a fost Thutmosis III. Amenofis II. urmașul său, a păstrat imperiul moștenit. Domnia lui Thutmosis IV a instaurat o nouă eră, a colaborării cu Asia, preludiul unei învăluiri totale.

Regina, soția lui Thutmosis IV, fiica regelui din Mitanni, era asiatică; numeroși cetățeni din răsărit se instalaseră la curtea din Teba, unde influența asiatică își pusese amprenta pe modă, artă și preocupări.

Declinul momentan al clerului lui Amon, manifestat mai cu seamă sub domnia lui Amenofis IV, va accentua semnele premergătoare ale acestei cotropiri. Dinastia a XIX-a, dominată de figura măreață a lui Ramses al II-lea, va conduce armatele egiptene până la Kadesh. Cu toate acestea, ea nu a putut frâna evoluția evenimentelor, pentru că Egiptul a așezat pe chipul lui nealterat de milenii o mască evidențiind noile trăsături asiatice.

A trecut de mult timpul splendidei izolări a Imperiului vechi. Egiptul nu mai este singur pe lume, care privește drept în lumină fața strălucitoare a marelui zeu-Soare, părinte al Egiptului.

O epocă controversată

Sfârșitul domniei lui Amenofis III, moartea și succesiunea lăsată au constituit cadrul prielnic al unei epoci tulburi pentru Egipt, numită de istorici „perioada amarniană”, de la numele actual (Teii El-Amarna) al orașului pe care l-a construit succesorul faraonului.

Perioada amarniană a durat până la începutul dinastiei a XIX-a. Acestor ani de istorie egipteană li s-au consacrat pagini nenumărate, fiind cei mai discutați și mai controversați de istorici specialiști în artă și în hieroglife, medici, și chiar de radiologi.

Genialul arhitect și ocrotitor al lui Amon, Amen-hotep, fiul lui Hapu, a murit în al 35-lea an al domniei lui Amenofis III. După cum am mai menționat, el și-a ridicat un monument funerar somptuos. Faraonul a invocat urgia divinității împotriva celui care ar încălca acest sanctuar; blestemul lui nu era aruncat întâmplător pentru că în timpul vieții sale: Amenhotep se opusese cu înverșunare noului cult solar, încurajat de regina Teje, care-l crescuse și pe fiul ei Amenofis IV în

acest spirit.

Aceasta fusese ultima voință, atât de hotărât exprimată, a faraonului Amenofis III, care a mai trăit șase ani, bolnav, prezentând grave tulburări mentale, în anii aceia, puterea a fost în mâinile reginei Teje și, după părerea mai multor istorici, ea îl asociase deja pe fiul lor la domnie.

Amenofis III a fost îngropat **într-o** vâlcea deșertică dinspre Valea Regilor, unde odihneau strămoșii lui iluștri. Mumia lui ni-l arată ca pe un om de vreo cincizeci de ani, suferind de abcese dentare.

Seducătorul și tulburătorul Amenofis IV

Regina Teje dăruise mai multe fiice faraonului, dar în al douăzeci și patrulea an al domniei lui Amenofis III i-a născut un băiat. Acest moștenitor al tronului a fost crescut de mama lui în cultul zeului-Soare din Heliopo-lis, care, de mai mulți ani era preamărit sub forma unui disc solar, un glob în flăcări, Aton, diferit de Ra, zeul care exista în acest glob. Aton nu era totuși o denumire nouă, pentru că era menționat deja în textele sacre ale Piramidelor.

Încă de la început, acest cult cu tendință monoteistă a fost combătut de către puternica preoțime te-bană a lui Amon, care domina, din epoca Imperiului de Mijloc, viața religioasă și chiar politică a Egiptului. Să ne amintim alegerea faraonului Thutmosis III, desemnat prin**tr-un** „miracol” în marele templu al lui Amon.

Amenofis IV (1370 – 1352) nu avea decât treisprezece ani la moartea tatălui său și, probabil, regina mamă Teje a continuat să exercite regența, câțeva vreme. Ca și tatăl său, noul faraon nu a luat în căsătorie vreo prințesă de sânge regal, ci pe verișoara lui, frumoasa Nefertiti, fiica unui mare demnitar egiptean, Ay, el însuși fiu al părinților reginei Teje, Yuya și Thuya. După moartea mamei sale, Nefertiti a fost crescută de a doua soție a lui Ay, îi. care a fost „mama adoptivă a reginei”.

Amenofis IV copil avea o față cu trăsături greoaie; adolescent, însă, era destul de frumos: trăsăturile delicate ale feței, bărbia îngustă, ochii visători, genele lungi, exprimau o sensibilitate poetică aparte. Dar gâtul îi era slab și descărnat, capul mare, buzele groase, fruntea înaltă și îngustă. Ca om matur pierduse, odată cu trecerea anilor, aerul său robust: umerii erau ușor încovoiați; șoldurile foarte mari, aproape feminine, pânțele proeminente. Mulți istorici l-au considerat un anormal, fizic și mental, această afirmație, fiind, fără îndoială,

exagerată. Totuși Amenofis IV, descendentul unor generații bazate pe căsătorii consangvine, avea o sănătate șubredă, care s-a înrăutățit cu timpul. Anormal nu era în niciun caz, pentru că a avut mulți copii la începutul domniei sale: nebun, și mai puțin, în afara cazului în care situăm în această categorie profeții și misticii.

Acest rege „împătimit de dumnezeire” nu avea însușirile, vocația necesară, pentru a domni asupra unei mari împărății.

El a lăsat în voia sorții provinciile de graniță asiatice, fără să facă vreo tentativă de a le scăpa de dușmani. Poet și visător, iubea tot ce era frumos, omenesc și drept. Dar pentru a impune cultul lui Aton, lumină strălucitoare, disc cu o sută de mii de raze, Amenofis IV. cuprins de o furie mistică distrugătoare, a vrut să șteargă orice urmă a cultului lui Amon și a celorlalți zei egipteni străvechi.

Frumoasa Nefertiti

Frumusețea reginei Nefertiti este una dintre cele mai celebre pe care le cunoaște istoria. Nenumăratele reproduceri ale bustului ei de piatră, descoperit la el-Amarna, ne înfățișează chipul ei, cu trăsături de o noblețe aparte.

„Toată lumea, afirmă Leonard Cottrell, cunoaște acest gât grațios și delicat, această bărbie hotărâtă dar feminină, acest nas fin modelat, acești ochi languroși cu pleoape grele, această gură, desăvârșit de conturată, ale cărei buze nu sunt nici prea senzuale, nici prea rezervate, nici prea darnice dar nici prea zgârcite cu harurile lor. Este o minune de echilibru. Chiar grecii, la apogeul geniului lor. nu au creat vreodată un chip asemănător, zeițele lor sunt zeițe, femeile sunt femei, și atât. Nefertiti este întruchiparea amândurora.

Frumusețea acestei regine a cărei prestanță a dominat perioada amarniană ne impresionează încă, în pofida mileniilor.

De la începutul căsătoriei sale, regele a fost foarte îndrăgostit de soția lui. A iubit-o cu patimă, iar numeroasele inscripții care o slăvesc o dovedesc cu prisosință.

Moștenitoarea, aleasa de vază, doamnă a gingășiei, dulceată a dragostei, Stăpână a Sudului și a Nordului, frumoasă la chip. împodobit cu două panașuri, îndrăgită de Amon cel viu, Marea doamnă soție dintâi a regelui care o iubește, Suverana celor Două Țări, măreață prin dragoste, Nefertiti, în veci nepieritoare...

Uimitoare declarație de dragoste din partea unui suveran al unui stat puternic cum este Egiptul! Nicio regină nu a fost vreodată

slăvită astfel.

Akhenaton. adversar al obscurantismului religios

Amenofis IV a fost încoronat la Teba, unde a rămas șase ani, locuind în palatul vast de la Malgatta, construit de tatăl său. În acest oraș al preoților lui Amon. el ridică un sanctuar lui Aton, zeul în religia căruia fusese crescut. El reia titlul de Mare Preot al Soarelui (*Ur m-au – marele vizionar*) acordat faraonilor din Imperiul vechi. Neînțelegerile cu preoții lui Amon devin tot mai ascutite și tânărul suveran se hotărăște să părăsească Teba, întemeind o altă capitală, în Egiptul de Mijloc; el își schimbă numele în Akhenaton. ceea ce înseamnă „slujitorul globului lui Aton”.

El nu-și ascunde disprețul față de slujitorii religiei tradiționale a Egiptului. El le reproșează luxul și moravurile: de pildă, în marele templu al lui Amon din Karnak, era întreținut un harem seducător de așa-zise „concubine ale zeului”, care, de fapt, se aflau acolo pentru satisfacerea poftelor preoților care slujeau în templu. Amenofis IV afirma că „mirosul sângelui berbecului sacrificat lui Amon supără nările”, ca și traficul de amulete și vrăji sau excesele „oracolelor lui Amon” care întrețineau obscurantismul religios și corupția politică.

„Cuvintele preoților au devenit mai primejdioase decât cele pe care le-a auzit Majestatea Sa, până în anul al patrulea de domnie; mai dăunătoare decât cele auzite de regele Amenofis III”.

Domnul Dumnezeu unic și Treimea, cu paisprezece secole înainte de Cristos

Akhenaton, scârbit de putreziciunea morală a clerului, instaurează în religia egipteană cultul zeului unic. Regele a fost, pe vremea aceea, misticul adorator al Treimii dumnezeiești, descoperind-o cu paisprezece secole înainte de Cristos.

Vechiul zeu solar Ra sau Hor-Akhti (*Horus care biruie zărilor*) este identificat, pe de o parte, cu Aton, nouă ipostază a zeului-Soare, corp ceresc și „părinte al regelui”, și, pe de altă parte, cu Shu, fiul zeului primordial Ra, adică regele însuși. Este o pildă a treimii implicând relația ereditară tată-fiu, o pildă a doctrinei conform căreia părintele-creator continuă să trăiască prin fiul-carele a fost creat – întrupându-se într-un sm-gurtot.

Cartușele gravate din ordinul lui Akhenaton poartă această mențiune:

„Ra = Hor Akhti care biruie zărilor în numele său, Shu, care este

Aton”.

Regele este suveranul pontif al acestei noi religii. El este preotul suprem, având cea mai înaltă funcție ecleziastică. El singur cunoaște, interpretează și transmite credincioșilor doctrina unui zeu intangibil, invizibil dar omniprezent, tată și mamă ai omenirii. Această religie se bazează pe dragostea față de natură. Totul, pe pământ, exprimă divinitatea lui Aton; el se face cunoscut prin cântece, muzică, dragoste, voie bună, fructe, vin. flori, cânt al păsărelelor, murmurul izvoarelor... În acest sens imnurile compuse de rege oferă nenumărate exemple.

Religia tradițională a Egiptului, în esență, era o religie funerară, confirmată de Judecata de apoi. Trebuie să atragem atenția asupra cultului lui Aton, care nu pune probleme îngrijorătoare de ordin moral. Zeul solar este numai izvorul forței vitale: el este esența spirituală care cuprinde Binele, Adevărul, Dragostea și Fericirea.

Unul dintre cele mai frumoase poeme ale literaturii egiptene

Fiind inspirat de imnurile egiptene străvechi în cinstea zeului-Soare și de diferitele poeme monoteiste, elaborate sub domnia tatălui său. Akhenaton a compus multe imnuri înflăcărate pentru a-l slăvi pe Aton. Unul dintre cele mai frumoase poeme ale literaturii egiptene antice, cel mai lung dar și cel mai bun, este *Imnul către zeul Aton*.

Cât de frumoase sunt zorile pe bolta cerească O Aton care ești, dăătorule de viață! Când te ivești la răsărit Răspândești strălucirea ta asupra lumii întregi.

Tu ești frumos, puternic, sclipitor, acolo sus. În înaltul cerului.

Razele tale înconjură pământul, cuprinzând tot ce ai creat. Tu ești Ra și toți ți se supun: Dragostea ta îi unește pe toți Deși tu ești departe, razele tale sunt pe pământ; Deși tu ești acolo sus. urmele pașilor tăi sunt în lumina zilei.

Când îți afli odihna la apus. Pământul se scufundă în beznă ca un mort: în căminele lor. oamenii dorm. Acoperindu-și capul. Nările lor nu mai freacă. Nimeni nu-și mai poate vedea aproapele. Li se poate lua totul, de sub acoperământ. Fără ca ei să aibă habar. Atunci leii ies din bârlogurile lor. Șerpilor mușcă...

Universul e încremenit în tăcere. Cel care l-a creat se odihnește la orizont.

Luminos e pământul când răsări.

Când strălucești ca Aton. zeu al seninului zilei.

Tu alungi bezna;
Când îți arunci razele.
Bucuria cuprinde cele Două Țări.
Oamenii se scoală și sar din pat
Când îi trezești.
Trupul și-l spală, se înveșmântează
Și brațele le ridică, slăvindu-ți zorile.
În lumea întreagă fiecare se pune pe treabă.
Vitele sunt duse la pășunat.
Pomii și plantele cresc.
Păsările se înalță deasupra smârcurilor lor.
Cu aripile ridicate în semn de adorare.
Oile zburdă.
Înaripatele zboară.
Totul se însufletește când tu învălui lumea cu strălucirea ta.
Bărcile urcă și coboară, urmând cursul fluviului.
Toate drumurile se deschid când te arăți.
Peștii din râuri țâșnesc în întâmpinarea ta.
Razele tale pătrund adâncurile vastei mări verzi.
Cel ce ai sădit germenii la femeie
Și ai dăruit sămânța, bărbatului.
Dând viață fiului în trupul mamei sale.
Liniștindu-l ca să nu plângă.
Tu îi porți de grijă chiar în pântecul mamei lui.
Tu îl însufletești, ca să-și îndeplinească menirea.
Când mama lui îl aduce pe lume.
Tu îi dai graiul.
Tu îi acoperi nevoile.
Când pușorul prinde a piui în găoace.
Tu îi dai suflarea vieții
Până când o poate crăpa.
Ieșind din ou.
Pentru a ciripi voios.
El merge pe picioarele sale îndată ce iese de acolo.
Lucrările tale sunt nenumărate!
Ne sunt tănuite.
O zeu unic. cu puteri unice.
Tu ai creat pământul după vrerea ta

Tu singur:
Oamenii, vitele, mari și mici.
Tot ce se află peste întregul pământ
Toate vietățile ce se mișcă pe pământ;
Tot ce este în aer
Tot ce zboară cu propriile aripi.
Tărâmurile străine. Siria și Nubia.
Pământul Egiptului;
Tu pui dreaptă rânduială.
Dând fiecăruia cele trebuincioase...
Pe acest pământ tu ai făcut Nilul.
Tu l-ai creat după cum ai dorit.
Pentru traiul îndestulat al poporului...
Cât de minunate sunt țelurile tale.
O Stăpân al veșniciei!
Sub cerul tău și străinii au un Nil al lor.
Așa cum au toate viețuitoarele, în fiecare țară...
Razele tale hrănesc grădinile;
Ele trăiesc când te ivești.
Ele se dezvoltă datorită ție;
Tu crezi anotimpurile
Pentru a înfăptui toate lucrările tale:
Iarna, ca să le fie răcoare
Căldura, ca să simtă binefacerile tale.
Tu ai făcut necuprinsul cerului pentru a te înălța.
A vedea toate câte le-ai făcut.
Tu singur, strălucind cu chipul lui Aton cel viu.
Te ridici radios, te îndepărtezi și te apropii. Creând milioane de
forme Prin tine însuși; Orașe, cetăți și triburi. Drumuri și râuri:
Toți te văd în fața lor
Deoarece tu ești Aton al seninului zilei, pe pământ...
Tu ești în sufletul meu.
Nimeni altul nu te cunoaște.
Doar fiul tău Akhenaton.
Tu l-ai făcut înțelept
Prin voința și puterea ta.
Lumea întreagă este în mâna ta.
Chiar așa cum ai făcut-o.

Când te ridici, oamenii trăiesc.
Când apoi, ei mor;
Oamenii trăiesc prin tine
Atât timp cât ochii lor sunt ațintiți asupra frumuseții tale
Până la apusul tău.
Orice activitate încetează
Când tu te odihnești la apus...
Tu ai creat lumea.
Și ai pregătit-o pentru fiul tău...
Akhenaton. a cărui viață este lungă:
Și pentru cea mai de seamă soție regală, scumpă inimii lui.
Doamnă a celor Două țări
Nefer-nefru-aton. Nefertiti.
Nepieritoare în desăvârșirea frumuseții ei.

„Orizontul globului”, noua capitală a Egiptului.

Hotărându-se să părăsească Teba. orașul lui Amon: încă din al patrulea an de domnie, Akhenaton a ales, pentru noua capitală, un loc situat în a 15-a *nomă* a Egiptului de Sus, pe malul drept al Nilului, în fața orașului Hermopolis (Khmunu, în egipteană veche): orașul zeului Thot. stăpân al Lunii și scrib sacru.

Alegerea tânărului faraon era deliberată, știind că orașul Hermopolis era rivalul Tebei, pe plan religios, încă din vremuri străvechi. Capitala cea nouă, având o lungime de doisprezece kilometri și o lățime de cinci kilometri, a fost denumită Akhetaton, adică, orizontul globului”. Ea era situată **într-o** câmpie în formă de semilună, mărginită de un semicerc de coline cu faleze abrupte.

În 1887 **s-au** descoperit întâmplător, la El-Amarna, vestigiile capitalei lui Akhenaton. Sir Flinders Petrie a început degajarea lor din 1891, iar munca sa a fost dusă mai departe de arheologi germani și englezi.

„În partea centrală a orașului Akhetaton, scrie Christiane Desroches-Noblecourt, se găsesc, firește, palate a căror structură comportă două clădiri importante: localurile oficiale (sala tronului, sala de recepții pentru ceremonii politice și religioase, birourile administrative, marea sală pentru sărbătorirea jubileului etc.), iar de cealaltă parte, o punte de legătură, pe alea principală, asigură comunicarea localurilor cu palatul particular al suveranului...

Rafinamentul plantațiilor este de o rară gingășie, iar terasele

împodobite cu flori, care domină fluviul, sunt o încântare”.

O artă eliberată de constrângere

Akhenaton și Nefertiti trăiau acum în palatul lor din centrul orașului, în tovărășia celor doi frați mai tineri ai regelui, Smenkhkhere și Tutankhaton. Perechea regală nu avea urmaș pe linie bărbătească, ci șase fiice: Meritaton, viitoarea regină a Egiptului; Meketaton, care a murit după nașterea unui copil, în al 12-lea an de domnie; Ankhesenpaaton, de asemenea viitoare regină a Egiptului; Nefernefruaton, Nefernefrure și Setepcare.

În al doisprezecelea an de domnie, regina Teje, care trăia la Teba, alături de ceilalți copii ai săi, **s-a** dus în noua capitală a fiului său. pentru sărbătorirea jubileului (*heb sed*) regelui. Cu această ocazie **s-au** organizat multe serbări publice și **s-a** construit un templu special, pentru ca Teje să-l poată preamări pe Aton, divinitatea în cultul căreia își crescuse fiul.

Un basorelief mortuar înfățișează banchetul pe care Akhenaton l-a oferit mamei sale. Este un exemplu edificator al artei amarnice, eliberate de constrângerile reprezentărilor clasice: Nefertiti gustă cu delicatețe din**tr-o** rață friptă în timp ce regele mușcă din**tr-un** os cu multă carne. Regina Teje oferă câteva mici cadouri tinerei sale fiice Beketaton, așezată lângă ea; două fiice ale perechii regale, Meritaton și Ankhesenpaaton, stând sfioase lângă mama lor, își sprijină picioarele pe mici perne.

A fost cea din urmă întâlnire a fiului cu mama sa. Regina Teje a murit peste câțva timp și a fost îngropată **într-un** mic mormânt, săpat în Valea Regilor.

După moartea reginei **s-au** produs evenimente grave care au zguduit Teba. Se pare că un anumit număr de înalți demnitari tebani instigaseră la revoltă, îndemnând de preoții lui Amon.

Akhenaton **s-a** arătat neînduplecat. Vinovații și-au primit pedeapsa, cultul lui Amon a fost suprimat, precum și cultul tuturor celorlalți zei egipteni; templele și școlile teologale au fost închise. Aton devenea singurul unicul zeu al Egiptului.

„Eu închid toate templele lui Amon, a declarat regele «împătimit de dumnezeire», și desființez sursele de profit ale preoților. Pun stăpânire pe porturile lor, pe corăbiile lor, pe atelierele lor, pe carierele lor pe toate grânarele lor, pe toate cirezile lor, care alcătuiesc, cu râvna și patima lor de a domina, un stat în stat. Pe viitor, preoții pot

fi citați să compară în fața unui tribunal. Toți semiții proveniți din Babilon, care răspândesc moravuri condamnabile în Egipt, trebuie să părăsească țara”.

Dar Akhenaton nu s-a mulțumit numai cu închiderea templelor lui Amon.

„Pretutindeni, scrie Christiane Desroches Noble-court, el a dat poruncă să se distrugă imaginile lui Amon, să se răzuiască numele său de pe inscripții, să i se șteargă epitele, precum și tot ce se referea la emblemele tutelare ale regalității tebane. Se merge atât de departe încât se înlătură până și imaginea de vultur a zeiței Nekhbet, ca și hieroglifa însemnând orașul lui Amon. Ordinele sunt foarte precise, și trebuie respectate pe întregul teritoriu al Egiptului, până la granița cu Nubia, astfel încât templele să fie degajate de aceste imagini detestate”.

Dușmanii imperiului acționează nestingheriți, faraonul nu reacționează în acest timp, lucrurile luau o întorsătură supărătoare în Siria. Regele Kadeșului recucerise nordul Siriei; regele Amurru pusese stăpânire pe porturile feniciene, incluzând și orașul Byblos, vechi aliat al Egiptului; în Palestina, beduinii răsculați luaseră orașul Meg-gido, apoi Ierusalimul; marele regat Mitanni, aliat al Egiptului, cedase în fața atacurilor date de asirieni și de hitiți. Nu a mai rămas nimic din imperiul asiatic făurit de Thutmosis III. Akhenaton lasă lucrurile să decurgă în voia lor, fără a interveni, cu toate rugămințile stăruitoare ale vasalilor lui; regele Ierusalimului, Abdu Heba, își exprimă îngrijorarea, **într-o** scrisoare, din care cităm: „Ascultă, rege, suveranul meu, ce prăpăd au făcut pe teritoriul tău Milkilu și șuwardata! Ei au trimis trupe din Gath și din Keilak să atace Gezer; au pus stăpânire pe țara Rubutu; teritoriile tale se întindeau până la poporul Apiru. Dar acum, chiar un oraș din țara Ierusalimului, numit Bit Lahmi, care-ți aparținea ție, a trecut de partea poporului din Keila. De-ar vrea regele meu să plece urechea la spusele slujitorului său. Abdu Heba, trimiț**ându-i** arcași pentru a recuceri domeniul regal, pentru rege! Dacă arcașii nu vor ajunge aici, teritoriul regelui va cădea în mâinile poporului Apiru”.

Akhenaton nu a trimis arcașii ceruți de Abdu Heba. Post-scriptumul unei alte scrisori, tot atât de îngrijorătoare, adaugă, adres**ându-se** secretarului regelui: „Lămurește-l bine pe rege: țara întreagă merge la pieire!”

Despărțirea și moartea

Ultimii cinci ani de domnie ai lui Akhenaton au fost suportați cu greutate. Regele era bolnav și era conștient de eșecul său: în general, poporul egiptean nu prea apreciasse reformele sale, fiind extrem de tradiționalist: dacă **s**-ar fi păstrat cultul zeilor străvechi, venerați, ar fi acceptat mai ușor noul cult, impus de faraon, în plus religia mistică, prea elevată, prea subtilă, a zeului Aton, nu îi convenea.

La Amarna atmosfera era apăsătoare. Bucuria și entuziasmul de la început dispăruseră. Nefertiti și Akhenaton erau despărțiți. Regina cea frumoasă trăia acum **într**-un palat situat în nordul capitalei Amarna; ea era însoțită de tatăl ei. Înțeleptul Ay, cu soția lui, îi și de ultimele patru fiice, dintre care Ankhesepaaton, căsătorită cu tânărul prinț Tutankaton. Regele locuia, de preferință, în palatul Maruaton, la sudul orașului Akhenaton; alături de el era fiica lui cea mare: Meritaton, de altfel preferata lui, căsătorită cu Smenkhkhare, fratele mai mic al faraonului.

Regele a dovedit că avea simțul realității, întrucât, fiind conștient de anarhia interioară și exterioară, care creștea neconținut, a încercat o apropiere de clerul lui Amon: această tentativă nu a fost înțeleasă de Nefertiti, neînduplecată în credința ei, refractară la orice abatere de la noua religie, de altfel străină de realitățile politice.

Akhenaton l-a asociat pe tânărul său frate la domnie; Smenkhkhare părăsește atunci Amarna, fiind încoronat la Teba. La scurt timp după aceea, regele

„Împătimit de dumnezeire” murea, la douăzeci și nouă de ani.

Akhenaton preconizase un ideal, de care se lăsase condus; el își imaginase viața mai mult decât o trăise, ca pe o realitate vie. Pierdut în contemplarea zeului său, compunând, pentru a-l slăvi, minunate imnuri, înălțându-i temple deschise spre soare, el neglijase cu totul meseria lui de rege. Statul se prăbușea, cu încetul, pradă anarhiei crescânde, în timp ce regele recomanda poporului său iubirea, pacea, frumusețea, bucuria de a-l slăvi pe Aton. Totuși, la sfârșitul vieții, intuise că era necesar să încredințeze afacerile externe unui om de nădejde, generalul Horemheb, care a și reluat ofensiva în Asia.

După moartea fratelui său, Smenkhkhare devine unicul faraon. Dar el moare foarte curând, și fratele lui Tutankhaton, îi succede, fiind investit faraon, la Amarna. Tânărul rege nu are decât nouă ani; regența, așadar, îi revine lui Nefertiti, sprijinită de înțeleptul ei tată, Ay.

Tutankhamon, cel care îl instaurează din nou pe Amon

Intransigentă în religia ei, credincioasă cultului lui Aton, Nefertiti rămâne la Amarna împreună cu tânărul rege și soția lui. După trei ani, Tutankhaton părăsește capitala eretică și se întoarce la Teba, unde înțelege să guverneze singur, fiind înscăunat faraon, sub noul nume, Tutankhamon. Regina Ankhesenpaaton ia numele Ankhesenamon.

La Teba se organizează mari festivități pentru a celebra, cu multă bucurie, suirea pe tron a regelui și restabilirea dreptului de a-l preamări pe zeul ancestral Amon. Preoții își exercită din nou profesiunea în temple și școli, reluându-și privilegiile.

Atunci Tutankhamon înalță o stelă, aproape de al treilea piion al templului din Karnak, pe care se citește inscripția:

„Când Majestatea Sa **s-a** urcat pe tron. templele zeilor și zeițelor, de la Elefanțina până la mlaștinile deltei erau în ruină, altarele erau **într-o** stare jalnică și se degradau tot mai mult, năpădite de mărăcini, capelele parcă nu ar fi existat vreodată ca loc de cult, iar încăperile lor vaste se prefăcuseră în spații destinate plimbărilor... Dar după multe zile, Majestatea Mea **s-a** urcat pe tronul tatălui său pentru a domni asupra Teritoriilor lui Horus, Țara Neagră și Țara Roșie aflându-se sub autoritatea sa:

Tutankhamon a murit tânăr, și el, după nouă ani de domnie, în afara specialiștilor, nimeni nu și-ar fi amintit de numele său dacă nu **s-ar** fi descoperit mormântul său intact, dezvăluind lumii moderne fastul funerar al suveranilor egipteni.

Celebra descoperire a mormântului

Deși e foarte cunoscută, fiind relatată de nenumărate ori, descoperirea mormântului lui Tutankhamon și a bogățiilor pe care le tăinuia merită să fie reamintită.

Ea se datorează cercetărilor asidue ale egiptologului Howard Carter și ale bogatului amator de arheologie, lord Carnarvon, în celebra Vale a Regilor.

În 5 noiembrie 1922, după ce a degajat cele două colibe de piatră de la piciorul mormântului lui Ramses VI, Carter a descoperit scara care ducea la mormântul lui Tutankhamon. El a așteptat sosirea lordului Carnarvon, reținut în Anglia, ca să pătrundă în anticamera mortuară.

Descoperirea a fost uluitoare, iar bogățiile tănuite, neasemuite și nenumărate.

„Erau trei scaune mari din aur, notează Carter, părțile laterale fiind sculptate, reprezentând animale monstruoase, cu trupul deformat intenționat, pentru a-l folosi ca scaun; capetele, însă, erau realizate cu un realism impresionant.

Aspectul lor era înfricoșător, în sine, dar, așa cum le vedeam, **ivindu-se** din întuneric, pe neașteptate, aurite și sclipitoare, luminate doar de facla noastră electrică, capetele acestea proiectau pe zid umbre grotești, schimonosite”.

Anticamera era înțesată cu felurite obiecte, ca: „vase de alabastru, casete delicate, pictate și încrustate, ciudate racle negre, una, în special, din care părea că iese un șarpe mare auriu, buchete din frunziș și flori, paturi... Pe stânga, o grămadă nedeslușită de cărucioare răsturnate, pline cu aur și pietre prețioase care scânteiau. iar în spate ieșea în evidență un alt portret al regelui...”

Deschiderea sarcofagului fabulos

Feluritele bogății din celelalte trei încăperi ale mormântului așteptau să fie descoperite de arheologii noștri: anexa, camera funerară, adăpostind sarcofagul, și camera tezaurului propriu-zis. Întocmirea unui inventar complet al mormântului a necesitat câțiva ani. În camera funerară nu **s-a** putut pătrunde decât în 11 februarie 1923: dar au fost nevoiți să mai aștepte, până pe 10 octombrie 1925, după moartea lordului Carnarvon, care fusese mușcat de un țânțar veninos, pe când încerca să ridice capacul greu al sarcofagului de piatră:

„Scripetele care trebuia să ridice capacul sarcofagului era pregătit. Am dat semnalul operațiunii, scrie Carter, **într-o** tăcere cvasireligioasă, lespeda grea de piatră, despicate în două bucăți, a cărei greutate depășea 1250 kilograme, a fost ridicată de pe sol. Lumina a pătruns în sarcofag. Ceea ce am văzut ne-a pus pe gânduri, **într-o** oarecare măsură am fost dezamăgiți. Interiorul era împodobit cu giulgiuri subțiri și fine de in. Capacul sta suspendat la jumătate înălțime. Am desfășurat giulgiurile rând pe rând și. cum era rândul ultimului, **s-a** auzit deodată un puternic strigăt de admirație: eram uluiți, tot interiorul sarcofagului era plin cu efigia tânărului rege”.

Pe 28 octombrie, masca de aur, atât de celebră, a fost descoperită pe fața mumiei, care, din nefericire, era foarte deteriorată. Trăsăturile blânde, calme erau ale unui adolescent, plin de noblețe și de distincție.

Numărul bijuteriilor care-l acopereau pe rege depășea orice închipuire. Acest faraon de optsprezece ani era învelit, în sensul strict al cuvântului, în mai multe straturi de aur și de pietre prețioase.

Aceasta este povestea bogățiilor funerare ale tânărului faraon aproape necunoscut, care nu a domnit decât nouă ani, după perioada nesigură, confuză, de la Amarna, dar care era descendentul vitejilor întemeietori ai dinastiei a XVIII-a ale căror morminte, din Valea Regilor, nu fuseseră cruțate de setea de câștig a jefuitorilor, ispitiți de valoarea extraordinară a acelor comori.

Egiptul va avea oare un faraon hitit?

La moartea lui Tutankhamon, legitimitatea regală revenise văduvei sale, Ankhesenamun, deoarece niciun prinț din familia regală amarniană nu mai era în viață. Cel pe care-l lua în căsătorie, devenea, așadar, faraon al Egiptului, în acel moment a intervenit un episod neobișnuit, relatat de cronicile egiptene, confirmat recent de tăblițele cuneiforme descoperite printre ruinele capitalei hitite Hattusa, din Anatolia.

Tânăra regină de 22 ani, neavând posibilitatea de a se căsători cu un prinț egiptean de sânge regal, scrisese regelui hitit Suppiluliumas, cerându-i în căsătorie unul dintre fiii lui. Mursilis, un alt fiu al regelui, a înscris acest eveniment pe câteva tăblițe, din care cităm:

„Văduva lui Bibhuria (numele pe care hitiții îl dădeau lui Tutankhamon), regina Egiptului, a trimis un sol tatălui meu, cu următorul mesaj:

«Bărbatul meu e mort și eu nu am fii. Se spune că tu ai mulți feciori. Dacă tu îmi trimiți unul dintre fiii tăi. el va deveni soțul meu, pentru că mi-e silă să mă căsătoresc cu unul dintre slujitorii mei.»”.

Suppiluliumas, mirat, a dorit să se informeze mai mult: și-a trimis marele șambelan Hattu-Zittish în Egipt.

„Regina Egiptului, relatează în continuare Mursilis: ca răspuns, i-a adresat tatălui meu cuvintele următoare: «De ce spui: ei caută să mă păcălească?» Dacă aș avea un fiu. crezi că aș mai scrie unei țări străine, într-un fel umilitor pentru mine și pentru țara mea?

— Tu nu mă crezi și chiar mi-o spui! Cel care a fost soțul meu a murit și eu nu am băieți. Ar trebui deci să mă căsătoresc cu unul dintre slujitorii mei? Nu am scris nici unei alte țări. Ți-am scris doar ție. Mi s-a spus că ai mulți feciori. Trimite-mi unul dintre ei și el va fi faraon,

suveran al Egiptului”.

Regele hitit a încuviințat până la urmă și i-a îngăduit fiului lui, Zannuza, să plece în Egipt. Dar această alianță nu era pe placul unui mare număr de înalți demnitari egipteni: în cursul călătoriei, o trupă egipteană a surprins escorta hitită și a ucis pretendentul la tronul Egiptului. Această misiune a fost îndeplinită, probabil, din porunca generalului Horemheb. care nu dorea, cătuși de puțin, ca un prinț hitit să pună stăpânire pe tronul Egiptului.

Reacție amarniană puternică

Ankhesenamon, descurajată i-a încredințat conducerea țării bătrânului ei unchi Ay, care a devenit faraon și care, pentru a-și legitima autoritatea, s-a căsătorit, probabil, cu tânăra regină, despre care nu s-a mai pomenit apoi nimic, în vârstă de șaiszeci de ani. noul faraon nu a domnit decât patru ani. lăsându-i generalului Horemheb grija de a conduce politica externă.

În cele din urmă, acest general a fost urmașul la tron al lui Ay. Pentru justificarea, cam arbitrară, a acestei succesiuni, el s-a căsătorit cu Nedjemmut, fiica lui Ay și sora reginei Nefertiti.

Horemheb a dus o politică anti-amarniană crâncenă. Akhenaton a fost considerat un dușman de moarte; templele dedicate lui Aton au fost distruse. Noul faraon a decretat abolirea tuturor anilor din perioada amarniană, eliminându-i din anale. Astfel, i s-a atribuit o domnie de cincizeci și nouă de ani, în loc de douăzeci și patru, pentru umplerea intervalului scurs.

Horemheb nu a lăsat niciun urmaș. El a desemnat drept succesor al său, un soldat de carieră din Tanis, în deltă, care a domnit sub numele de Ramses I. Întemeind dinastia a XIX-a.

SFÂRȘITUL IMPERIULUI NOU

după cele câteva decenii de misticism și le, izolare ale epocii amarnice: Egiptul va \ redobândi gloria de odinioară odată cu j primii faraoni ai dinastiei a XIX-a. Un loc - // de frunte îl ocupă, fără îndoială, Ramses al II-lea, cel mai celebru faraon al Egiptului. Dar perioada imperialismului egiptean victorios a trecut. Victoriile lui Tutmosis al III-lea nu s-au mai repetat. Ramses al II-lea nu va putea recuceri Kadeșul de la dușmanii săi.

Germenii decadenței, iviți în cursul dinastiei a XVIII-a, s-au dezvoltat, iar influențele asiatice sunt evidente, din ce în ce mai mult.

Ultimii faraoni ai dinastiei a XIX-a marchează începutul unei

decadențe grave, care, exceptând domnia lui Ramses al III-lea și epoca saită, se va accentua în mod constant, ducând Egiptul la pieire.

Dinastia a XIX-a

Soldatul desemnat de Horemheb pentru a-i succeda era primul său ministru și se numea Pramses. El a înlăturat articolul egiptean P înaintea numelui său și a devenit Ramses I.

Avea șaptezeci de ani când a ajuns la putere și a murit după un an și ceva de domnie. Fiul lui, pe care-l asociase la conducerea țării, încă din timpul vieții, i-a urmat la tron sub numele de Seti I (1312 – 1298). Domnia lui s-a remarcat prin reluarea expedițiilor asiaticе, datorită cărora Egiptul a pus din nou stăpânire pe Palestina și o parte Siriei.

Dar o nouă primejdie amenința țara: prezența, în Libia, a „Popoarelor mării: „indo-europeni care, după ce distruseseră vechile imperii ale Europei meridionale, se instalaseră de curând la vest de Egipt și încercau să pătrundă în deltă, grupați în mici bande. Seti la stăvilit cu ușurință încercarea lor. dar „Popoarele mării” aveau să constituie, pentru succesorii lui, o problemă îngrijorătoare, permanentă.

Ramses al II-lea, cel care a construit Abu-Simbel

Fiul reginei Tui și al lui Seti I, Ramses al II-lea (1298 – 1235). avea șaisprezece ani când a murit tatăl său și. succedându-i, a preluat conducerea țării.

El nu era fiul cel mare al răposatului faraon. Pentru a-i înlătura pe ceilalți frați, el a susținut că tatăl său hotărâse dintotdeauna să-l facă urmașul său.

„Dacă am considera numărul de monumente care-i poartă numele, el ar putea trece drept cel mai mare constructor egiptean, scrie Jean Yercoutter: de fapt, el a fost deseori un uzurpator al muncii altora. Fără șovăială el ordona să se răzuiască de pe monumentele vechi numele predecesorilor lui, înlocuindu-le cu al lui. Dacă adăugăm numărul monumentelor uzurpate, la cel al propriilor construcții, cu totul remarcabile, se înțelege că el a transmis istoriei universale o imagine strălucită a domniei lui”.

În timpul lunilor de iarnă, reședința lui Ramses al II-lea era la Teba. În restul anului el locuia la estul deltei, unde a dispus să se ridice un oraș, numit Pi-Ramses. Constructor de seamă și restaurator, el a înfrumusețat foarte mult templele egiptene, în special cele ale lui

Amon, la Luxor și Karnak: în necropola tebană (Ra-messeum) i s-a clădit un templu funerar, splendid și impunător. El a întreprins și edificarea faimosului templu de la Abu-Simbel. În Nubia de jos, aproape de actuala frontieră cu Sudanul. Patru statui colosale, mărețe, reprezentând faraonul așezat (pe scaun), se rezemau de fațada acestui templu săpat în faleza stâncoasă ce domina ia apus Nilul. Apele barajului de la Assuan urmau să acopere o parte a văii. Atunci, după cum se știe, datorită măsurilor luate de UNESCO, fațada a fost demontată, în 1963, și reclădită cu șaizeci de metri mai sus, salvând splendidele statui care, altfel, s-ar fi cufundat în lacul Nasser.

Acest templu, spune Arthur Weigall. era dedicat soarelui și planul întreg era conceput în funcție de ora răsăritului. Când soarele apărea la est. În spatele dealurilor situate pe partea cealaltă a fluviului, el bătea în plin pe fețele celor patru coloși: apoi. strecurându-se pe poartă, el lumina brusc sălile interioare, până la sanctuar. Zidurile templului erau acoperite cu scene reprezentând bătălia de la Kadeș. unde. ca și în templul din Teba. îl vedem pe faraon în carul său de război năpustindu-se asupra hitiților.

Unul dintre cele două temple tăiate în faleza occidentală a Nilului era dedicat lui Nefertari, „Soția cea dintâi” a lui Ramses al II-lea: „Subțire la trup, scrie Leonard Cotărell, cu sânii sus plasați, într-o rochie care-i mula perfect formele, cu bărbia micuță ridicată cu mândrie, fața cu trăsături delicate încadrată de o enormă perucă buclată”.

Dar Ramses al II-lea a avut numeroase alte soții, un vast harem de concubine și sute de copii, cărora le înșira numele, cu multă satisfacție, pe zidurile templelor sale. Printre frumoasele din haremul regal se număra și fiica regelui hitiților. Hattusil. de care faraonul era atât de mândru încât a dat ordin să se înalțe, în numeroase locuri din țară, stele care să înfățișeze călătoria viitoarei sale soții, de la granițele Anatoliei până în Egipt. Această prințesă, al cărui nume egiptean este Mane-frura, nu a fost îngropată în Valea Reginelor, cinstite ce-i era rezervată doar lui Nefertari, prima soție de faraon admisă în această vale.

Înfruntându-l pe regele hitit Muwatallu

După o campanie în Sudan și alta în Libia. Ramses al II-lea, continuând politica tatălui său. va relua expedițiile egiptene în Asia.

În Siria situația era gravă. Regele hitit înaintase către sud, până

la Kadeș, orașul celebru situat pe fluviul Oronte. În anul 5 al domniei sale. În fruntea unei armate puternice, Ramses al II-lea a hotărât să lupte pentru cucerirea Siriei, împotriva trupelor regelui hitit Muwatallu. căruia i se raliase și o coalitiție formată de douăzeci de popoare siriene.

În luna mai 1294, armatele egiptene ajung în câmpia Kadeșului, trecând prin vadul fluviului Oronte, la Șabluna. Avangarda egipteană era comandată chiar de rege. Înconjurat de garda sa de mercenari, de sardani-popor de pirați care năvălise în deltă și fusese învins de Ramses al II-lea: ariergarda era asigurată de „armata lui Amon” ...armata lui Ra: ...armata lui Ptah” ...armata lui Setrv:

Ramses al II-lea trebuia să se măsoare cu regele hitit Muwatallu, cunoscut ca strateg puternic. Acesta

Aspect (reconstituit) al orașului Amarna timperiul cel Nou)

Masca funerară a lui Tutankhamon (muzeul din Cairo) trimite regelui egiptean doi beduini care i aduc informații false cu privire la poziția armatelor dușmane. Faraonul se îndreaptă atunci direct spre nord: de-a lungul malului vestic al fluviului Oronte, în timp ce trupele hitite. ascunse în spatele meterezelor orașului Kadeș, se deplasează spre sud.

Lăsându-și celelalte armate să treacă prin vad. Ramses al II-lea își instalează tabăra cu „armata lui Amon: „Atunci sunt capturate două iscoade hitite care mărturisesc sub ploaia de lovituri cu bastonul șiretlicul regelui Muwatallu: „Vedeți în ce fel au procedat căpeteniile! Ei i-au spus lui Faraon că învinsul din Hatti se afla în țara Alep și că fugise în fața Majestății Mele... în timp ce el era în spatele Kadeșului Perfid.: Atunci, Ramses al II-lea trimite în grabă vizirul său ca să transmită celorlalte trei armate ordinul de a trece prin vad cât mai repede cu putință și de a i se alătura de îndată.

Bătălia de la Kades

Hitiții nu-i lasă pe egipteni să se dezmeticească și pornesc atacul cu 2500 de care de luptă: prin sud, tăind în două armata egipteană și creând panică în rândul trupelor. Ramses al II-lea. Înconjurat de mercenarii săi sar-dani, își pune de grabă tunică de zale, își prinde arcul și săgețile și înșfacă paloșul. Sare în carul său de luptă, hățurile fiind prinse de cingătoare, înainte de a porni la luptă, ei îl imploră pe tatăl său, Amon: „Niciun prinț nu este alături de mine, niciunul care să conducă carul său de luptă, nicio căpetenie de pedestrași. Oștenii mei

și cei care mânau carele m-au părăsit și m-au dat în mâna vrăjmașilor: nici unui nu a rămas să-i înfrunte... Ce înseamnă asta, Amon, părinte al meu? Poate uita vreodată părintele de fiul său? Nu am încălcat niciodată poruncile tale... Ce sunt asiaticii pentru tine. o; Amon? Niște nelegiuți care nu știu ce înseamnă un zeu... Te chem. O Amon. tatăl meu! iată-mă împresurat de străini despre care nu știu nimic. Toate țările s-au aliat împotriva mea și eu sunt singur părăsit de toți”.

Forțând pătrunderea în rândurile hitiților, luptând vitejește ca un leu. Ramses se repede la est. către Oronte, se năpustește asupra dușmanilor, aruncându-i în fluviu:

„Înainte! Înainte! Eu sunt cu tine, tatăl meu. Mâna mea e într-ata: sunt mai bun decât 100.000 de oșteni, eu, regele biruinței!... Mi-am recăpătat curajul și inima mea e copleșită de bucurie. Ce vreau să fac se îndeplinește. Arunc săgețile pe dreapta și lupt pe stânga, în fața lor. eu sunt Baal dezlănțuit de mânie; văd cele 2500 de care de război care mă împresurau, făcute bucăți de copitele cailor mei. Niciun războinic din car nu a avut curajul să lupte. Inimile lor au încremenit de spaimă, iar brațele lor sunt lipsite de putere. Ei nu mai pot arunca săgețile lor și nu au curajul de a se folosi de lăncile lor. Ca pe niște crocodili, îi arunc în apă: ei cad unul peste altul și îiucid după cum mi-i voia’:

Exagerarea acestei povestiri frapează dar este nu mai puțin exact faptul că faraonul a reușit să se degajeze și să se sprijine pe infanterie. Din fericire, în acel moment un mic corp de armată egiptean, sosit dintr-un port fenician, apărea, prin partea de vest, pe câmpul de bătălie și se arunca asupra hitiților care jefuiau tabăra părăsită de armata lui Amon. Egiptenii se năpustesc atunci asupra dușmanului și extermină toți oștenii care nu puteau fugi. Regele Muwatallu, ieșind din adăpostul său, în spatele meterezelor orașului Kadeș, aruncă în luptă toate forțele de care dispunea. Ramses al II-lea, care-și grupase trupele, luptă timp de trei ore, șarjând de șase ori în șir un dușman superior numeric, până când vizirul, reîntors în fruntea armatei lui Ptah, atacă pe neașteptate ariergarda hitiță, obligându-o să se retragă în fortăreață.

Armata lui Seth ajunge în sfârșit la rege. Dar un armistițiu tacit de trei zile se încheie între cele două armate: timp în care sunt adunați morții și răniții.

Ramses al II-lea se întoarce atunci în Egipt, considerând că a câștigat bătălia; fără a fi reușit să recucerească Kadeșul, stăpânit de

hitiți. Trufia lui nemăsurată îl îndeamnă să graveze scene deătălie și propria lui relatare pe pereții templelor, pe care se pot citi fraze ca:

— am măcelărit și i-am doborât acolo unde se aflau în timp ce ei își strigau, unul către celălalt: «Nu este un muritor, ci un zeu atotputernic: tot ce a săvârșit nu este faptă omenească; nimeni nu a biruit astfel, până acum atâtea sute de mii de oșteni.» i-am ucis pe toți. nu a scăpat niciunul”.

Strălucirea unei domnii și procesul de decadentă

În următorii zece ani, Ramses al II-lea a întreprins noi expediții în Siria, recucerind cea mai mare parte a țării stăpânite de hitiți. Dar situația evoluase la sfârșitul deceniului. Bătrânul rege Muwatallu murise și fiul său. Hattusi! III, care îi succedase, a hotărât să se înțeleagă cu Egiptul pentru a stăvili noua putere asiriană care, după ce pusese stăpânire pe cea mai mare parte a ținutului Mitanni, se stabilise pe Eufrat, constituind o primejdie pentru interesele hitite și egiptene.

S-a încheiat un tratat de pace între cele două mari puteri; **s**-au descoperit două copii ale acestui acord, în egipteană și în hitită; prima datând din anul 22 al domniei lui Ramses al II-lea.

Treisprezece ani mai târziu, regele hitit în persoană **s**-a dus la curtea lui Ramses al II-lea, dându-i pe fiica sa drept soție.

Ramses al II-lea a domnit în Egipt mai bine de șaiszeci și șapte de ani. Celebra sa mumie, de la muzeul din Cairo, ni-i arată ca pe un moșneag de 83 ani. chel și ridat, cu un nas mare încovoiat și pomeți proeminenți, păstrându-și, în moarte, silueta dreaptă și ținuta mândră și maiestuoasă pe care le-a avut în viață.

Sfârșitul trist al Imperiului Nou în anul 55 al lungii domnii a lui Ramses al II-lea, prințul moștenitor, fiul său Khaemuast, mare preot al lui Rah, și-a dat sufletul. Pe tronul Egiptului a urcat un alt fiu al lui Ramses, Mineptah (1235 – 1224), care avea deja șaiszeci de ani când a fost încoronat.

Domnia lui a fost marcată mai ales de bătălia contra indo-europenilor din Libia pe care i-a învins, la nord-vest de Memfis. Când **s**-a aflat despre biruința lui, în întreaga țară au avut loc mari serbări populare. „Mare a fost bucuria care a domnit în Egipt, spune o inscripție oficială, și toți vorbesc despre biruința lui Mineptah asupra libienilor. Acum putem să ne așezăm, stând de vorbă în tihnă, sau să cutreierăm drumurile până departe, căci spaima nu mai sălășluiește în inimile noastre”.

Succesorii lui Mineptah vor contribui la decadența Egiptului și la crearea anarhiei. Primul său succesori: Amenmes, este un uzurpator, detronat, un an mai târziu, de Mineptah-Siptah, care va fi și el, răsturnat șase ani mai târziu de Seti II.

Fiul lui Seti II. Ramses Siptah. Îi urmează în mod firesc la domnie; după el tulburările se înțețesc.

Un prinț sirian, larsa. se impune, câțeva vreme, ca faraon. O veche cronică egipteană descrie starea jalnică în care ajunsese țara: abia după douăzeci de ani de la moartea marelui Ramses al II-lea:

„Țara egipteană a fost zdruncinată și nimeni nu s-a mai bucurat de drepturile cuvenite.

Multă vreme, ani în șir, nu a existat niciun purtător de cuvânt de seamă și țara a fost sfâșiată de certurile dintre căpetenii, care se omorau unii pe alții, mari și mici. După aceea au fost alte vremuri, cu ani lipsiți de însemnătate, și un sirian numit larsa a devenit conducătorul lor. El a obligat toată țara să-i plătească tribut”.

Certuri între specialiști

Anumite date ale istoriei Egiptului, cum sunt cele referitoare la perioada amarniană, au fost mereu controversate.

Astfel, pentru egiptologul Rowton, datele de succesiune ale dinastiei a XIX-a, începând cu cel de-al treilea faraon, se prezintă diferit, după cum urmează:

Ramses II (1290 – 1224), Mineptah (1224 – 1204), Amenmes (1204 – 1199), Mineptah-Siptah (1199 – 1191), Seti II (1191 – 1186), Ramses-Siptah și larsa (1186 – 1171).

Alte considerente, bazate pe diferite cronologii ale perioadei amarnice, și ale dinastiei a XIX-a, oferă, și ele, versiuni diferite. Cităm, dintre cele mai recente, pe cea elaborată de Jacques Vandier: după domnia lui Mineptah (1224 – 1214) și Seti II (1214 – 1208) ar urma domnia lui Ramses-Siptah care s-ar fi numit Mineptah-Siptah, începând cu al treilea an de domnie, care a durat de la 1208 la 1202. Domnia sa a fost întreruptă câteva luni de fratele său Amenmes. Jacques Vandier afirmă, în adevăr, că Seti II ar fi avut de la cele trei soții. Takhat, Suferer și Tausert, trei fii, și anume: Amenmes, Ramses-Siptah și un altul.

Cititorul este desigur edificat asupra complexității muncii depuse de egiptologi, care pot cerceta din nou și rectifica unele aspecte ale istoriei egiptene.

Un adevărat apogeu: arta Imperiului Nou

Departate de a suscita o reînnoire artistică, așa cum a însemnat Imperiul de Mijloc la sfârșitul primei perioade intermediare, Imperiul Nou urmează, în succesiune logică, Imperiului de Mijloc, în domeniul artistic. Dar el izbucnește triumfător și, după expresia lui Pierre de Bourguet, „face să pătrundă lumina lui vie și strălucitoare peste tot”. Digresiunea amarniană, compusă din realism brutal, pentru arta statuară, și dintr-o arhitectură mai sobră, pentru temple, nu va reuși să frâneze acest entuziasm care va cuprinde întreaga țară, până la hotarele cu Nubia.

Cele mai numeroase vestigii arhitecturale ale artei egiptene pe care le admirăm în ziua de azi provin din Imperiul Nou. Egiptul antic pe care-l descoperă turiștii secolului XX în valea Nilului este – cu excepția Marilor Piramide – Egiptul Imperiului Nou.

Templele de la Karnak, Luxor. Deir el-Bahari, Abu-Simbel sau admirabilele realizări ale necropolei tebane sunt exemplele sale edificatoare. Aici se atinge o neîntrecută culme a artei arhitecturale egiptene, care se definește și prin gigantism, dacă luăm ca exemplu realizările colosale ale lui Ramses al II-lea.

Artă statuară, care a sintetizat diferitele școli ale Imperiului de Mijloc, îi adaugă elemente noi, cum sunt cele importate din Asia, caracterizate prin moliciune și suplețe, înlăturând rigiditatea severă. Artiștii depășesc reprezentarea naturalistă și se străduiesc să redea o anumită realitate interioară a subiectului, ceea ce constituie și explică farmecul și eleganța unor statui. Frumusețea înlocuiește Adevărul... Vigoarea și forța cedează locul farmecului și seducției plastice, în acest gen, una din capodoperele de la începutul Imperiului Nou este admirabila statuie a marelui Tutmosis al III-lea. mergând pe cele „nouă arcuri”.

Ar fi atâtea lucruri de spus despre arhitectură și sculptură încât am fi tentați să neglijăm celelalte arte. Și, cu toate acestea, am putea discuta la infinit despre bijuterii, mobilier funerar, diferite obiecte de uz casnic, bronzuri, ceramică. Și s-ar cuveni să acordăm un loc deosebit picturii, pentru care Imperiul Nou a fost epoca de aur, iar artiștii săi se numără printre cei mai de seamă, din toate timpurile.

DECADENTA EGIPTULUI

giptul va fi marcat, în această perioadă, de o stare endemică de frământări și de anarhie. Faraonii își împart țara pentru a domni, unul

la nord, celălalt la sud: dinastiile străine acaparează puterea (nu-bieni, libieni, perși) Iar Egiptul va încredința tot mai frecvent *apărarea* teritoriului său unor mercenari străini, îndeosebi greci.

Învins, din punct de vedere militar, Egiptul va fi copleșit și cucerit, treptat, de către asirieni și perși, greci și romani.

Ultimul mare faraon egiptean a fost Ramses al III-lea și cea din urmă vibrație a culturii egiptene **s-a** produs în epoca saită.

Agonia va fi lungă

Egiptul va muri curând, Egiptul regilor cei mari, Keops. Tutmosis al III-lea și Ramses al II-lea va dispărea și el. Oh! nu imediat! agonia va fi lungă. Această civilizație, mai mult decât bimilenară, se va stinge cu încetul, de-a lungul câtorva secole. Ea va avea convulsii, tresăltări, care înseamnă tot atâtea reînvieri ale trecutului său ilustru.

Un mileniu departe Egiptul Cleopatrei de cel al lui Ramses al II-lea. Istoria acestui mileniu nu prezintă un interes deosebit, deoarece egiptenii, foarte curând, nu vor mai fi stăpâni, nici pe destinul lor național, nici pe civilizația lor.

Scrierea devine tot mai sofisticată. Scribii inventează mereu noi hieroglife, interpretând manuscrisele vechi cu o exagerată meticulozitate a detaliilor, conferind culturii un caracter tot mai ermetic. Religia păstrează tradițiile, fără a le pătrunde prea bine înțelesul. Prin miturile lui Osiris. ea caută să descopere o religie a mântuirii pentru un popor care are nevoie de acest refugiu, în timp ce domină scepticismul și epicureismul, proprii perioadelor de decadentă. Egiptul monolit, făurit pentru a înfrunta secolele, nu **s-a** putut adapta noilor cerințe geopolitice. Pe când invaziile indo-europene zdruncină țările Mediteranei, ale Asiei Mici și ale Golfului Persic. Țara Nilului cu tradiții milenare, așezată la punctul de joncțiune dintre Asia, Africa și Mediterana, își arată neputința de a alege.

Ar fi trebuit să asistăm, scrie Jean Vercoutter. la o deplasare a centrului de gravitate politic al Egiptului consecutiv cu deplasarea civilizațiilor înspre Mediterana. Dar Egiptul se întinde prea mult în lungime pentru a putea deplasa, fără primejdie, centrul său administrativ. Pentru el, stabilirea capitalei în deltă echivalează, în mod aproape cert. cu stârnirea unei revolte a sudului. Toată geneza decadenței se găsește, fără îndoială, în această dilemă. Pentru a putea supraveghea lumea mediteraneană și a se apăra de ea, Egiptul are

nevoie de un centru situat în Egiptul de Jos, unde să dispună de toate efectivele militare. Dar, dacă centrul administrativ este situat prea la nord, Egiptul de Sus și Nubia devin, mai mult sau mai puțin, independente și atunci periclitează soliditatea regalității faraonice

Ramses al III-lea, ultimul mare faraon

Sethnakht este cel care reușește în cele din urmă să-l detroneze pe sirianul Iarsa, care preluase puterea. El fondează dinastia a XX-a și guvernează Egiptul, de la 1200 la 1198. Fiul lui, pe care-l asociase la tron, a fost cel din urmă faraon ilustru al istoriei egiptene. Domnia lui Ramses al III-lea (1198 – 1166) și-a dovedit eficiența, atât pe plan intern cât și pe plan extern, în testamentul lui el declară:

„Am îngăduit femeilor egiptene să umble cu fața descoperită oriunde doreau, deoarece, în drumurile lor nimeni, niciun străin, nu le pricinuisе vreo supărare. Sub domnia mea am dispus ca trupele mele să locuiască în casele lor proprii, iar mercenarii să fie adăpostiți în garnizoane... Am dat mijloace de trai întregii țări, străini, lucrători „cetățeni, bărbați și femei, l-am scăpat de necazuri, și le-am dat noi puteri de viață. Am eliberat pe cei asupriți de oamenii mai puternici decât ei; am garantat fiecăruia respectarea drepturilor de care se bucură în orașul său; am înzestrat cu cele trebuincioase provinciile sărăcite. M-am purtat cum se cuvine față de zei, precum și față de oameni, și nu mi-am însușit nimic din ce aparținea altora”.

Din nefericire, sfârșitul domniei lui Ramses al III-lea a fost umbrat de un complot, condus de soția cea dintâi, vizând să-l omoare, ca să-i ia locul unul dintre fiii săi. Dar meritul cel mai de seamă al lui Ramses al III-lea, care i-a adus faima, constă în izbânda bătăliilor purtate contra „Popoarelor mării”, care amenințau Egiptul încă din timpul domniei lui Seti I.

Prima dată, în anul 5 de domnie, faraonul a respins o coaliție a libienilor și a populațiilor pirate mediteraneene, care năvăliseră, pe uscat și pe mare. În vestul deltei, pe care îl ocupaseră. Faraonul, după cum se relatează, a ucis 12.000 dușmani și a luat un mare număr de prizonieri.

Peste șase ani, hoardele indo-europene ale Libiei, strânse sub conducerea unică a unui comandant. Kaper, au pornit la atac, pentru cucerirea Egiptului, amenințând orașul Memfis. Ramses al III-lea i-a învins, și de data aceasta, a ucis regele și a măcelărit aproape 2000 oameni, în timp ce restul armatei dușmane se împrăștia în dezordine.

Pe templul funerar al regelui, situat pe una din laturile curții de acces ale marelui templu al lui Amon, la Karnak, este gravat imnul triumfal al faraonului:

„Cei care mi-au încălcat granițele nu mai au grâne: inima și sufletul lor au murit pentru totdeauna. Cei mulți aflați pe mare au fost mistuiți de un foc pustiitor care **s**-a întins spre ei, în porturi. Pe coastă au fost încercuiți de un zid de fier. Au fost uciși, aruncați pe mal, iar din corăbiile lor răsturnate se scurgeau toate comorile lor.

Jefuitorii de morminte

Ramses al IV-lea a succedat tatălui său. urmat apoi de Ramses V, VI, VII, VIII, IX, X și XI. Egiptul se năruie, decadența este vădită: anarhia, autoritatea crescândă a preoților lui Amon. foametea, mizeria tot mai mare a poporului și, în cele din urmă. jefuirea mormintelor particulare și regale, semnalate în timpul domniilor lui Ramses X și Ramses XI.

Prezentăm mai jos o relatare a felului în care operau hoții:

„Am pătruns spărgând zidăria și mortarul mormântului și am descoperit regina, care odihnea acolo. Am deschis sicriul și am dat deoparte învelișurile sale. Apoi am găsit augusta mumie a regelui. Pe pieptul său erau numeroase amulete și podoabe de aur: capul îi era acoperit cu o mască din aur și mumia era toată acoperită cu aur. îmbrăcămințile, în interior și în exterior, erau lucrate cu aur și argint, încrustate cu pietre prețioase splendide. Am luat tot aurul pe care l-am găsit pe augusta mumie a regelui, precum și amuletele și podoabele care-i acopereau pieptul. Am luat și învelișurile în care odihnea. Am luat, de asemenea, tot ce avea regina asupra sa:

Poser. guvernator al Tebei, în anul 1115, a descoperit că mormintele regale fuseseră deschise cu forța. **S**-au instruit multe procese, din care este extras textul sus-menționat. Dar aceste fapte **s**-au înmulțit și necropola din Teba a devenit curând o mină de aur pentru jefuitori.

Autoritățile, fie complice, fie copleșite de complexitatea îndatoririlor, nu acționau în vreun fel. În mai puțin de 30 ani, toate mormintele sau aproape toate – au fost forțate și jefuite, bogățiile lor neprețuite reprezentând o pradă însemnată. Cucernicii preoți ai lui Amon se neliniștesc și hotărăsc atunci să ocrotească mumiile regale. Ei le transportă dintr-o ascunzătoare în alta. În cele din urmă, adunate cu grijă de marele preot al lui Amon, numit Pinedjem, ilustrele mumii își găsesc adăpost într-o ascunzătoare a templului de la Deir el-Bahari,

unde au fost descoperite de Gaston Maspero, în 1881.

Aceste splendide rămășițe, ale celor 18 regi, 2 prinți, 7 regine, 6 prințese și câțiva mari demnitari, odihnesc de atunci în muzeul din Cairo, unde atmosfera mai umedă decât în Egiptul de Sus riscă să le deterioreze. Egiptologii au lansat un strigăt de alarmă în această privință, în 1976.

Anarhie, dezbinare și ruină

Egiptul cel puternic nu mai există, istoria sa, pe care o pomenim de milenii, ar fi trebuit să se oprească aici, după ce poporul a profanat mormintele slăviților strămoși, atât este de dureroasă descrierea ultimelor zvâcniri ale unei civilizații care se numără printre cele mai mari.

Timp de patru secole, țara se va afla sub stăpânirea unor suverani slabi care nu vor stăvili anarhia. Incapabili să-și exercite autoritatea dincolo de Tebaida, ei vor lăsa Egiptul pradă lăcomiei unor imigranți străini: nubieni, greci, cananeeni, amoritani, fenicieni, evrei... care, prin prezența lor, vor contribui la șubrezirea Egiptului în fața pericolului reprezentat de nubieni, libieni și mai ales, asirieni.

După moartea lui Ramses XI, ultimul rege al celei de-a XX-a dinastii, urmașul lui la tron, Heritor, a fost unul dintre vizirii lui. El întemeiază dinastia a XXI-a (1085 – 950), care se remarcă prin lipsă de autoritate, slăbiciune, în 950, o familie de origine libiana ajunge la putere, fondând dinastia a XXII-a (950 – 730), la Heracleopolis. Heshonk I instaurează o dictatură militară, autoritatea sa, sprijinită de mercenarii libieni (*mașauaș*) fiind respectată în întreg Egiptul. El profită de moartea regelui Solomon pentru a cotropi și ocupa Palestina, de unde va aduce o pradă de război extrem de bogată, de care Egiptul va beneficia două secole.

Procesul de descompunere a țării continuă sub dinastia a XXII-a. Orașele scapă, unul câte unul, de sub tutela regală și trec sub conducerea înalților slujbași locali: comandanți militari sau mari preoți. Apar două dinastii rivale, fără a mai pune la socoteală dinastiile locale, care, în cele din urmă, fărâmițează Egiptul înainte de a fi parțial cucerit de către un suveran nubian. În adevăr, nubienii, care se desprinseseră, de câteva secole, de imperiul egiptean, întemeiaseră la Napata un regat independent, puternic influențat de cultura egipteană, fiind credincioși ai cultului lui Amon. În 751, Pianki a fost ales rege al acestui oraș, actualul Karina, așezat în centrul Sudanului, în aval de a

patra cataractă a Nilului. Pianki cucerește Egiptul în 730 și fondează dinastia a XXV-a (751 – 656).

Cucerirea asiriană

În anul 671, armatele asiriene ale regelui As-sarhaddon străbat Sinai și atacă Egiptul. Este un adevărat dezastru, în mai puțin de două săptămâni ele ajung la Memfis, asediază orașul și îl cuceresc curând. Armatele egiptene sunt înfrânte, una câte una. Guvernul asirian stăpânește delta, iar monarhii din sud îi plătesc tribut.

Taharqua, faraonul nubian, recucerește Memfis în 669. Nu este decât un răgaz, în 666, Asurbanipal, fiul lui Assarhaddon, trimite în Egipt forțe considerabile. Memfis și Teba sunt ocupate; apoi asirienii părăsesc Egiptul, lăsând, însă, câteva trupe de ocupație.

Tanutamon, succesorul lui Taharqua, restabilește **într-o** oarecare măsură, dreptul său de a-și exercita autoritatea asupra deltei: dar veleitățile sale de recucerire primesc o replică cumplită din partea asirienilor, în 664. Țara este distrusă. Teba, cel mai mare și mai frumos oraș al Egiptului, este năruită. Masacrele sunt îngrozitoare și secole de-a rândul rămân întipărite atât în mintea egiptenilor, cât și a altor popoare orientale. Biblia face o aluzie la acest episod în *Cartea lui Nahum* (III-8), când se referă la căderea orașului No-Amon (orașu/lui Amon, adică Teba):

„... No-Amon cea așezată pe malurile Nilului, înconjurată de apă, a cărei întăritură era marea și ziduri erau apele... Etiopia împreună cu Egiptul erau nesfârșita ei putere... Dar și ea a fost surghiunită și dusă în robie. Și tot așa pruncii ei au fost zdrobiți la răspântiile tuturor ulițelor; asupra celor de viță bună au aruncat sorți și toți frunțașii ei au fost ferecați în lanțuri”.

Dinastia nubiană nu se reface după această înfrângere, iar Tanutamon este constrâns să se înapoieze la Napata, unde succesorii săi vor menține, multe secole de-a rândul, un regat independent. Cu toată civilizația sa egipteană, care, de altfel, se va africaniza treptat, acest Sudan nubian a părăsit Egiptul definitiv.

Renașterea saită

Prinț al Saisului, oraș al deltei, Psammetic I (663 – 609) alungă asirienii din Egipt și întemeiază dinastia a XXVI-a (663 – 525).

Egiptul cunoaște atunci o epocă de reînnoire: civilizația sa va străluci pentru ultima oară pe pământ asiatic sau nubian... mic răgaz îngăduit înaintea căderii definitive.

Încercând să-și regăsească unitatea culturală: Egiptul se întoarce către trecutul său glorios, cei al monarhilor absoluți din Imperiul Vechi. Cultul divinităților asiatice, care se impusese treptat, este părăsit. Se revine la puritatea originară a teologiei egiptene. Sunt readuse la lumină și cinstite *Textele Piramidelor*, se copiază, cu fidelitate glacială, statuile ale căror trăsături erau deja rigide, din Imperiul Vechi; basoreliefurile caută să se inspire din cele care împodobesc anticele mas-taba.

Arta saită, ultima licărire a artei egiptene, nu va regăsi forța și vigoarea vremurilor străvechi. Arhaismul site nu este decât o renaștere artificială; geniul civilizației egiptene a apus definitiv, mistuindu-se în decadență.

Cele din urmă victorii

Cu ajutorul mercenarilor greci Psammetic I alungă asirienii din Egipt și îi urmărește până în Palestina. Domn al Egiptului de Jos, el are probleme serioase cu Egiptul de Sus și trebuie să se străduiască să micșoreze influența prințului din Teba și a preoților lui Amon.

După moartea lui Psammetic I, succesorul său, Nekao (609 – 594), intervine cu armatele sale în Palestina și în Siria, pe care le supune autorității sale. Succesorul său, Psammetic II (594 – 588), se întoarce spre sud, pentru a înlătura pericolul nubian, cotropind și supunând țara Kuș. Oștenii săi se înapoiază în Egipt încărcăți cu o pradă considerabilă.

Noul faraon, Apries (588 – 568), reia planul de cuceriri asiatice. El este înlăturat de la putere de unul dintre generalii săi, Amasis (568 – 526), care se urcă pe tron și trebuie să respingă atacurile regelui Babilonului. Nabucodonosor. Ultimul rege al dinastiei saite. Psammetic III (526 – 525) nu poate ține piept iureșului persan și, în 525, Cambize cucerește Egiptul, punând capăt ultimului freamăt de glorie egiptean.

Perșii în Egipt

Trădarea unui general grec folosit de Amasis îi înlesnește lui Cambize, în primăvara anului 525. calea pentru găsirea celui mai favorabil punct de atac contra Egiptului, înfrânți la Pelusa, egiptenii trebuie să se replieze la Memfis. Regele pune stăpânire pe oraș, iar Psammetic III se sinucide. Egiptul întreg este invadat, până la granițele cu Nubia; începe dinastia a XXVII-a, cuprinzând faraonii de obârșie persană: Cambize (525 – 522), care moare nebun, în Siria: Darius I (522 – 485), care reorganizează Egiptul după propriile sale legi

ancestrale și este învins de greci la Maraton; Xerxes (485 – 464) care trebuie să stăpânească o răscoală egipteană, ivită la sfârșitul domniei tatălui său: Artaxerxes I (464 – 424), care trebuie să trimită 300.000 oameni în Egipt pentru a pune capăt unei rebeliuni importante: în sfârșit Darius II (424 – 404), care pierde Egiptul.

În 404, după un lung război de neatârnamare, dus de Amyrtee (404 – 398), conducătorul partidului național, acesta devine rege și fondează dinastia a XXVIII-a a Egiptului.

Cele două dinastii următoare, chiar dacă domnesc asupra întregului Egipt, nu pot înlătura necazurile pe care le îndură un popor de atâtea secole: decadența civilizației, autoritatea marilor dregători locali, certurile dinastice neconținute, importanța crescândă a mercenarilor străini – mai ales greci. amenințarea prezentată de împărățiile asiatice.

Cinci regi aparțin dinastiei a XXIX-a (398 – 378): Neferites I, Mutis, Psammutis, Achoris și Neferites II; Dinastia a XXX-a, ultima (376 – 341), este reprezentată de trei regi: Nectanebo I, Teos și Nectanebo II.

Sfârșitul Egiptului

Nectanebo II are de înfruntat opoziția celor credincioși dinastiei a XXIX-a în Persia, Artaxerxes III (358 – 338) decide să recucerească Egiptul. El eșuează prima dată, în 351. Dar, în 343 – 342, iarna, el întrunește o armată formidabilă, de 300.000 oameni, sprijinită și de o flotă de 300 corăbii.

Atacat pe mare și pe uscat, Egiptul este repede învins. Nectanebo II se refugiază în Egiptul de Sus, care este cucerit definitiv de perși, în 341. Trei suverani perși vor stăpâni succesiv valea Nilului: Artaxerxes III. apoi Arsēs (338 – 335) și Darius III (335 – 330). În 332. Alexandru cel Mare, după ce l-a învins pe Darius III la Issos, „eliberează” țara. Apariția suveranului Macedoniei marchează sfârșitul istoriei Egiptului, începută cu 2700 ani în urmă, odată cu regele Menes.

Pe pământul egiptean subjugat nu mai răsună decât cântecele de dragoste, așa cum se compuneau, cu ușurință, pe timpul Imperiului Nou:

„Dulceață a dragostei. Mut-ir-dis. preoteasă a lui Hathor.

Dulceață a dragostei, spune regele N.

Dulceață a dragostei, spun bărbații.

Dulceață a dragostei, spun femeile.

Fiica regelui, dulceață a dragostei, este cea mai frumoasă dintre femei.

O tânără față fără seamăn

Părul ei este mai întunecat decât noaptea.

Decât strugurii, decât fructele smochinului.

Dinții ei sunt rânduiți mai ordonat decât grânele

Sânii ei sunt bine așezați pe piept”.

PARTEA A TREIA

RELIGIA EGIPTULUI

De-a lungul istoriei Egiptului, pe care am evocat-o, am văzut oameni – îndeosebi faraoni – acționând, intervenind în probleme de război sau de stat: am trăit neînțelegerile ivite din cauza succesiunii; și cu ajutorul multor texte, am început să pătrundem în mentalitatea egipteană, să-i descifrăm obiceiurile și modul de viață.

Chiar dacă am abordat destul de puțin problema religiei – în afara epocii amarnice – ne-am dat seama că zeii sunt totdeauna prezenți în Egipt și sunt deseori celebrați, invocați, aducându-li-se mulțumiri. Hatsepsut întreprinde o expediție în țara din Punct, pentru a se conforma unui oracol al lui Amon; Ramses 11, în toiul bătăliei de la Kadeș, îl imploră pe „părintele” său Amon să nu-l părăsească; dacă apar tulburări în cele Două Țări, și slujirea zeilor este neglijată, Egiptul trebuie să se aștepte la evenimente grave. Civilizația egipteană este o civilizație eminamente religioasă, în trei milenii, și chiar mai mult, ea a rămas riguros devotată credințelor sale și practicilor lor, în ciuda vicisitudinilor istorice. Egipteanul integra viața curentă în viața religioasă: zeii erau alături de el, de la naștere până la moarte și dincolo de moarte.

1

ZEII

nainte de a studia religia Egiptului, se cuvine să avertizăm cititorul. El va trebui să uite totul: să se uite pe sine, să uite de credința sa., de filosofia sa și de metodele sale de gândire. El pătrunde aici într-o lume complet străină de gândirea occidentală actuală, urmașă, în mare parte, a umanismului greco-latin și a religiei iudeo-creștine. În Egiptul faraonilor, cuvinte ca: Dumnezeu, Zei, preoți, temple, rugăciuni, sacrificii, ceremonii etc., nu au câtuși de puțin sensul pe care îl acordăm noi astăzi.

„Pentru a înțelege Egiptul antic, scrie Serge Sauneron în

lucrarea sa despre *Preoții Egiptului antic* (Le Seuil, 1957) trebuie să înlăturăm ideea de a regăsi în el atât cultura, cât și tendințele noastre: trebuie să acceptăm dezrădăcinarea, și să nu ne amăgim cu asemănări aparente... Egiptenii au trăit **într-o** lume complet străină de a noastră, uimitor de avansată prin anumite realizări tehnice: arhitectură, cioplitul pietrei, prelucrarea metalelor, opere de artă, concepție morală – dar și surprinzător de primitivă prin structurile esențiale ale vieții sale spirituale, prin inaptitudinea totală, refractară la gândirea abstractă, prin credința sa naivă în perfecțiunea unei lumi create pentru om și făurite pe măsura lui.

Mai întâi, o caracteristică importantă, religia Egiptului antic nu este o religie universală, o „Bună Vestirea oferind lumii întregi Mântuirea sau Adevărul. Este o religie strict națională, legată mai mult de pământul său decât de poporul său. Egiptul este centrul Pământului, reflectare a lumii cerești în lumea pământească. Egipteanul este, în consecință, singurul om demn de acest nume, singurul care „cunoaște zeii”.

În afară de aceasta, „ne este îngăduit să afirmăm, scrie profesorul Siegfried Morenz în eseu intitulat *Religia egipteană* (Payot, 1962), că egipteanul, prin firea sa, nu putea înțelege „lumea: în sensul de cosmos, adică de univers, conceput ca un domeniu ordonat, deoarece pentru el părțile ordonate ale universului (cerul și pământul) se circumscriu în puterile haosului (lumea inferioară și apa)”.

Un panteon fără număr

A întocmi lista zeilor egipteni înseamnă a întreprinde ceva nerealizabil: numărul lor e nesfârșit. Unii menționează mai multe sute, alții, două mii. Să ne gândim numai la faptul că **s-a** descoperit, gravată pe mormântul lui Tutmosis III, lista zeilor și a genilor, în număr de 540!

În afara zeului sau zeilor săi tutelari, fiecare oraș avea mai multe lăcașuri de rugăciune închinat altor zei. În plus, egiptenii, care divinizau orice manifestare a naturii, plăsmuiseră cu fantezia lor, *neterii*, zeii care ocroteau fiecare lucru și fiecare faptă.

În capitolul CXLI, din *Cartea morților*, se găsește o litanie care trebuie rostită în ziua a noua a sărbătorilor consacrate *Amenti*-ului („cerul strălucitor”), în această lungă rugăciune sunt invocați o mulțime de zei. Cităm două pasaje:

Zeii cei mari mai întâi:

„Către
Osiris. Prinț în *Amenți*
Ra – Harakhte. Nu. Maât. barca lui Ra;
Turn;
Marea Ierarhie a zeilor și Mica Ierarhie:
Shu. Tefnut. Keb. Nut. Isis. Neftis;
Templele cu /ca-uri multiple ale
Stăpânului Lumilor:
Către circuitele și revoluțiile cerești
Care păstrează Ordinea divină;
Către Augert care rămâne la locul lui firesc:
Către Egiptul de Nord și de Sud. care formează
Trupul strălucitor al zeilor”.

Într-un alt pasaj, recitatorul invocă mulțimea de zei care nu au
nume:

„Zeul Thot:
Zeii din sud. din nord. din est și din vest:
Zeii de pe povârnișul cerului:
Zeii ofrandelor funerare;
Zeii marelui sanctuar;
Zeii templului focului;
Zeii necropolelor;
Zeii celor două orizonturi.
Zeii câmpului.
Zeii plantelor și ai vegetației;
Zeii pâinii de grâu...”

Este totuși necesar să prezentăm câțiva zei ai Egiptului; mai
întâi vom analiza cele trei sisteme cosmogonice rivale din Heliopolis,
Hermopolis și Memfis, apoi vom cerceta sincretismul preoților lui
Amon, la Teba.

Sistemul cosmogonic la Heliopolis

Conform teologiei Imperiului Vechi – cea dintâi cunoscută,
elaborată la Heliopolis (*On*, în egipteană). Oraș al Soarelui – la origine
se află oceanul primordial (*Nun*), masă inertă din care a purces, prin
propria-i putere, Soarele (*Ra*).

Noțiunea de *Nun*, acceptată, după cât se pare. În întregul Egipt,
reprezintă un simbol: al vremurilor străvechi, când fluviul se întindea
larg în vale, și al anotimpului inundației, când Egiptul seamănă cu o

mare.

Remarcăm că acest Zeu-Ocean, Nun, nu este Creatorul; el nu este decât „leagănul în care se va manifesta prima forță dumnezeiască”, după cum spune Pierre Montet. Numai în acest sens Nun este numit „părinte al zeilor”; iar atunci el este îndreptățit să exclame: „Fiul meu Ra, zeu mai mare decât creatorul său și mai puternic decât cei care l-au creat”.

Dimineața, Ra se numește Kepri, Soarele care răsare, reprezentat de un scarabeu zburând pe cer, cu aripile întinse și cu discul solar (Aton) pe cap. Seara, el coboară la apus, preschimbat în moșneag; este Atunci, soarele care apune. Ra-Kepri-Atum – trei zei **într-unul** singur.

În piramida lui Pepi II **s-a** găsit un text referitor la nașterea lui Atunci:

„El care este născut în Nun pe vremea când nu erau nici Pământul nici Cerul, când cele două sprijine (este vorba de Shu și Tefnut) nu erau încă, atunci când cearta (este vorba de cearta dintre Horus și fratele lui, Seth) nu era încă, când Teamă nu era încă, el **s-a** arătat, datorită ochiului lui Horus. Acest rege Pepi este Unicul în această mare „înrupare”, zămislită odinioară la Heliopolis”.

Atunci, născut din oceanul original (Nun), va concepe acum prima pereche. Este creația prin procreare, așa cum o descriu *Textele Piramidelor*.

„Atunci care practica onania la Heliopolis și-a cuprins falusul cu mâna și a izvorât desfătarea. Astfel, a luat naștere prima pereche, frate și soră, Shu și Tefnut”.

Cuvântul *Shu*, în egipteană, era apropiat de cuvântul „expectorație”, iar cuvântul *Tefnut*, de cuvântul „scuipare”; alte texte susțin că Atunci i-a creat expectorând și scuipând.

Shu (aerul) și Tefnut (umezeala) se vor uni și vor da naștere zeului Geb (pământul) și zeiței Nut (cerul). Despărțirea cerului de pământ **s-a** săvârșit, după cum se povestește, în împrejurările următoare: Shu și-a despărțit cu violență copiii înlănțuiți. A pus piciorul pe Geb (pământul) și a **ținut-o** pe Nut (cerul) în mâinile sale înălțând-o deasupra capului. Astfel, am dobândit noi aerul, care desparte cerul de pământ. A doua pereche, Geb și Nut – după cum am văzut în legenda lui Osiris – au avut patru copii, formând a treia și a patra pereche: zeii Seth și Osiris și zeițele (surori și soții ale acestora),

Neftisși Isis.

Aceste patru perechi, împreună cu zeul Atunci-Ra, care reprezenta obârșia lor comună, alcătuiau Eneada sacră, grupul celor nouă zei primordiali, la Heliopolis.

Ra, zeul-Soare al orașului Heliopolis, rămâne ziua pe cer și coboară noaptea în lumea de apoi a *Duat*-ului. Traectoria sa este asemuită celei a unei bărci, pe Nilul ceresc. Iar Atunci, Zeul creator etern, declară:

„Pământul își va relua aspectul de ocean original, cu ape nesfârșite, așa cum era la început. Eu sunt ceea ce dăinuie...”

Sistemul cosmogonic la Hermopolis

Hermopolis, capitala celei de a XV-a nome a Egiptului de Sus, se numea, în egipteană, Khmunu (orașul celor „Opt:”). Teologii săi, împotriva **du**-se celor din Heliopolis, în Egiptul de Jos, au elaborat o doctrină diferită. Potrivit acestui sistem, Ra, Soarele, **s**-a născut din **tr**-un singur ou, care întrunea patru perechi divine: Nun și Nunet, reprezentând oceanul original. Huh și Hahuhet, reprezentând infinitatea spațiului, Kuk și Kauket, reprezentând tenebrele și, în fine, Amon și Amunet. reprezentând aerul. Acești opt zei și zeițe primordiale alcătuiau Ogdoada; ei aveau înfățișarea de broaște și de șerpi.

Creațiunea, pe care egiptenii și-o închipuiau sub forma unei coline apărând la suprafața apei, ar fi fost săvârșită la Hermopolis. Amon (aerul), după ce a planat liniștit, deasupra oceanului original neînsuflețit, a tulburat Nun-ul în adâncime, cu suflul său, în așa fel încât mîlul depus **s**-a contractat, formând uscatul, prima conturare a Egiptului, deci a pământului.

Această „colină înaltă” sau „insulă de foc” creată de Amon, a primit spre păstrare un ou adus de cei opt zei și zeițe, oul exprimând împreunarea lor, și din care a ieșit o găscă „gâgâind: „care și-a luat zborul, pentru a da naștere Soarelui. Aceasta este explicația denumirii acestor zei, considerați „tații și mamele care au creat lumina”. Egiptenii puteau găsi la Hermopolis relicvele acestui ou original.

Este interesantă alăturarea acestei viziuni cosmice, fără comentarii, de primele versete ale Bibliei, în care ni-l putem închipui pe Amon, zburând deasupra lui Nun, înaintea creației luminii solare-Ra.

„Întuneric era deasupra adâncului și Duhul lui Dumnezeu se

purta pe deasupra apelor/

Și a zis Dumnezeu: „Să fie lumină! Și a fost lumină”.

Zeul tutelar al orașului Hermopolis, creatorul celor opt zei care au zămislit oul, alcătuind împreună cu ei Eneada, era Thot, pe care grecii l-au asimilat cu Hermes (mesagerul zeilor), dând astfel orașului Kmunu numele de Hermopolis, orașul lui Hermes.

„Thot, cel îndoit de puternic, cel străvechi, stăpân al orașului Hermopolis cel mare. mare *neter* la Tentyris, zeu suprem creator al Binelui, inimă a lui Ra, limbă a lui Atunci, grumaz al zeului al cărui nume este tănuț (Amon), domnitor al timpului, rege al anilor, scrib al analelor Eneadei. Revelație a zeului luminii Ra, cel care există de la începuturi, Thot, cel care se bizuie pe adevăr. Ceea ce țâșnește din inima sa ia ființă îndată; ceea ce hotărăște dăinuie veșnic”.

Sistemul cosmogonic de la Memfis

Teologii din Memfis, care nu împărtășeau concepțiile vecinilor lor din Heliopolis, au formulat o doctrină originală pentru a-i atribui lui Ptah, zeul tutelar al orașului Memfis, întâietatea, pe care-o deținea, de mult, Atunci, în orașul rival.

Ptah este zeul creator prin excelență, în *Imnul lui Ptah*, de pe papyrusul aflat la Berlin, este înfățișat drept „Cel care a plăsmuit toți zeii, oamenii și animalele, care a creat toate țările și malurile Oceanului, în numele lui. de *făuritor al pământului*.”

Pentru preoțimea din Memfis, Ptah este cel care a zămislit oul din Hermopolis.; Ptah este cel care, asemenea lui Atunci, la Heliopolis, se plăsmuiește el însuși, din haosul originar (Nun).

„Ptah este cel denumit Strălucitul Nume. El însuși se procrează, spune Atunci. El. care a dat naștere celor nouă zei. El, care este unificatorul acestui pământ, căruia i se dă numele strălucit Tateten. El, care se află la sud de zidul său, Domn al veșniciei...”

Ptah, alături de alți opt zei originari, reprezentând ipostazele sale, formează Eneada (cei nouă zei) mem-fită, unde se află, în afara unui zeu-șarpe, al cărui nume rămâne necunoscut – Tateten (pământul care înfrânează „cele două energii”), ivindu-se la suprafața oceanului originar Nun și Nunet (împrumutat de la Hermopolis), Atunci (de la Heliopolis) fiind „lucrarea creatoare a lui Ptah”, Horus, „inteligența lui Rah: și Thot, (de la Hermopolis) care este „voința lui Ptah”.

Un text străvechi rezumă preceptele memfite despre creație prin cuvintele „exprimare a inimii”:

„El ia ființă ca inima, ca limba, ca unul din simbolurile lui Atunci...”

„Inima și limba se fac ascultate de toate membrele conform principiilor că inima sălășluiește în fiecare trup, iar limba există în gura tuturor neter-ilor. a tuturor oamenilor... a tuturor viețuitoarelor; astfel el gândește tot ceea ce dorește inima și poruncește tot ce dorește limba...”

„Cu toate acestea cei nouă zei sunt dinții și buzele în gura lui Ptah, care rostește numele tuturor lucrurilor...”

„Vederea ochilor, auzul urechilor, răsuflarea nasului, se transmit inimii. Datorită acestui fapt orice percepție se poate exprima, deoarece limba repetă ceea ce gândește inima. Astfel, **s**-au născut toți neter-ii și au fost desăvârșiți cei nouă zei. Fiecare cuvânt al zeului a izvorât din ceea ce gândise inima și poruncise limba sa”.

Ptah, a cărui soție este primejdioasa zeiță Sekhmet, leoaica purtând cununa discului solar, și al cărui fiu este zeul-lotus Nefertum. este proslăvit astfel în *Imnul adresat lui Ptah*:

„Slavă ție, puternic și străvechi, Tateten, părinte al zeilor, marele zeu dintâi, care ai plăsmuit oamenii și zeii, care ai pus în mișcare firea; cel dintâi după care a luat ființă totul, care ai făurit cerul prin ceea ce a creat inima ta, care l-ai înălțat ridicând-o pe Shu, care ai alcătuit uscatul prin ceea ce ai făcut tu însuși, l-ai înconjurat de Nun și de mare, tu care ai făcut lumea de dincolo și ai dăruit odihnă răposaiilor, care l-ai adus pe Ra în lumea de apoi ca să-i îmbărbăteze, ca Domn al veșniciei și stăpân al infinitului, stăpân al vieții care faci să respire gâtlejul, care dai nasului răsuflarea, care-i ții în viață pe toți prin hrana ța, căruia i se supun durata vieții, sau mai precis limita și cursul vieții, tu, din a cărui poruncă suntem în viață, cel care produci alimentele necesare sacrificiilor aduse tuturor zeilor sub înfățișarea ta de mare Nun (*aici este vorba despre Nit*), Domn al veșniciei în fața căruia se pleacă infinitul, suflu al vieții pentru oricare însoțitor al regelui în capitala sa. În numele „regelui celor Două Țări”.

Acest poem religios măreț, de o adâncă frumusețe și de o forță deosebită, ne face să ne gândim la textele Bibliei.

Sistemul sincretic de la Teba

La Teba, orașul care va deveni, sub Imperiul de Mijloc, capitala faraonilor, timp de mai multe secole, clerul său reprezenta cel mai puternic colegiu preoțesc din Egipt. Făcând o sinteză a celor trei

sisteme ale Imperiului Vechi (de la Heliopolis, Hermopolis și Memfis). Și a zeilor din alte orașe (Karnak, Luxor), preoții tebani i-au atribuit zeului lor, Amon. locul cel mai important din teologia lor, afirmând cu tărie:

Amon-Ra-Rah, trei **într-unul**".

Clerul teban închipuise un șarpe, numit Kematef (cel care și-a făcut veacul), ca pe o ipostază a lui Amon, care, pe patul de moarte, zămislise un alt șarpe, numit Irta (cel care a creat uscatul), altă ipostază a lui Amon, și care a creat Ogdoada, cei opt zei primordialii, de la Hermopolis. Amon reprezintă deopotrivă pe cei trei întrupați **într-unul** singur: Amon al Ogdoadei, Amon-Kematef (slăvit la Karnak) și Amon-Irta (slăvit la Luxor).

Preoțimeatebană mai credea că zeii din Ogdoada au părăsit Teba pentru a crea soarele la Hermopolis, iar apoi **s**-au reîntors ca să moară în apropiere de Medinet-Habu, în regiunea Tebei, unde, la fiecare decadă, Amon din Luxor venea să le prezinte ofrande funerare.

Amon, zeul unic, părinte al faraonului, a fost foarte curând identificat, atât cu Ra (Amon-Ra), zeul-solar al faraonilor din Imperiul Vechi, cât și cu Rah. considerat ca zeul creator străvechi (Amon-Ra-Ptah)

„Trei zei reprezintă toți zeii, Amon, Ra, Rah, care sunt neasemuiți: Cel a cărui fire este misterioasă este Amon; Ra este capul; Ptah este trupul. Orașele lor pe pământ, stabilite o dată pentru totdeauna, sunt Teba, Heliopolis, Memfis. Când este trimis vreun mesaj al cerului, el se face auzit la Heliopolis. El va fi repetat în fața lui Rah, la Memfis; se compune astfel o scrisoare, în scrierea lui Thot, destinată orașului lui Amon. Răspunsul și hotărârea se dau la Teba, ceea ce rezultă este adresa Eneadei divine (cei nouă zei), tot ce rostește gura sa, gura lui Amon. Zeii sunt orânduși pentru a-l sluji, după vrerea sa. Mesajul are scopul de a ucide sau de a hărăzi viață. De acest mesaj depinde viața și moartea tuturor ființelor, cu excepția lui Amon, a lui Ra și a lui Rah, unicitatea-treime.

Dar dacă Amon este unica divinitate supremă pentru preoții tebani, Nun Zeul-Ocean, din care **s**-a născut Amon, este identificat cu el. Cei care cred în Amon cinstesc atunci mai mult zeul creator al universului și acordă mai puțină importanță substanței creatoare, reprezentată de Nun, care, **într-o** oarecare măsură, este și ea absorbită de Amon-Ra, Soarele.

Unitatea lăuntrică a religiei egiptene

Noi am prevenit cititorul asupra dificultății de a aborda religia egipteană. Poate că el s-a simțit dezorientat, parcurgând paragrafele precedente. Dar, după ce a citit despre diferitele „sisteme”, cititorul nu trebuie să păstreze convingerea că religia egipteană este o suprapunere regională de credințe diferite. Dimpotrivă, ea are o unitate extremă, care, depășind diferitele culte, marchează sufletul vechiului egiptean. Același fel de a gândi, același fel de a percepe lumea reprezintă trăsătura comună tuturor acestor „sisteme”. Un paradox al religiei Egiptului constă în descentralizarea sa extraordinară în diferite credințe și în centralizarea sa extremă în acest cult.

Vom reveni asupra rolului faraonului, dar acum precizăm că regele (Horus, fiu al lui Ra sau al lui Amon) este Unicul mijlocitor între credincioși și zei. În toate templele Egiptului cultul este adus zeilor în numele faraonului, prin procură, căci faraonul este totodată om și zeu: om, prin natura sa, zeu, prin funcția sa. Această noțiune este constantă, cu strictețe, în întreaga istorie a Egiptului, de la originile sale preistorice până la imperiul roman, când împăratului Romei, care nu este egiptean, i se ofereau, din partea preoților, aceleași simboluri ale însușirilor, pe care le aveau vechii faraoni. Un exemplu al dualității regelui: mândrul Ramses al doilea – omul, slăvește pe Ramses al doilea – zeul.

Să încercăm să lămurim puțin această problemă știind dinainte că, în primul rând, noțiunea de ordine stabilită este perfect străină de mentalitatea egipteană antică și că, în al doilea rând, au fost interpretate diferit, după locurile respective și epocă, anumite aspecte ale divinității sau anumite modalități de acționare asupra universului real.

Gândirea egipteană concepe trei lumi: Cerul. Pământul și *Duatul* („cerul de jos”). „Ceea ce este în Cer. În Pământ și în *Duaf* spun neîncetat preoții.

Principiul divin absolut își are locul în Cer. El este Amon („cel nenăscut”), este Ra („universalul”) care-l conține pe Ațum, este Horus („inimă a lui Ra” și Cuvânt immanent) este, de asemenea, zeița Neith despre care se spune:

„Eu sunt ceea ce este, cea ce va fi. ceea ce a fost”.

Frază amintind cuvintele din Biblie: „Eu sunt cel ce sunt”.

Duatul este împărăția lui Osiris: dar și alți *neter* (zei) intervin în

acest „cer de jos”. Și, în primul rând, isis, Seth, Neftis și Horus, care, împreună cu Osiris, sunt cei „care nu se află nici în Cer, nici pe Pământ și pe care soarele nu-i luminează”; de asemenea, Anubis și Thot. zeul scribilor care este „solul lui Horus” (așa cum era Hermes „Vestitorul zeilor”) și „limba lui Rah”.

Cât despre *neter*-\\ care acționau în lumea pământească, numărul lor este nesfârșit.

Zeii reprezintă forțe eficiente

Fie că e vorba despre zei cosmologici sau „forțe” ale naturii, pentru egipteni totul putea fi divinizat, în principiu.

„Dar, după părerea lui Siegfried Morenz, simpla noțiune de putere, am putea spune, de asemenea, de eficacitate, este într-un totu adecvată funcției de numitor comun din lista enormă de divinități egiptene. Puterea se va manifesta foarte evident acolo unde este legată de obiecte sau de ființe inferioare și va fi foarte tăinuită, dimpotrivă, acolo unde, aflându-se într-o ființă omenească, devine o ființă divină, în urma unei transformări sau a unei purificări”.

Mai întâi să vedem care este înțelesul cuvântului *neter*, pe care-l traducem din egipteană prin „zeu”. Pentru preoții egipteni, *neter*-ii erau „forțe” spirituale reprezentând diferitele „calități” ale Forței divine, precum și „forțe cauzale” acționând în Univers, adică în cele trei lumi egiptene, Cerul, Pământul și Duaf-ul.

Hieroglifa folosită pentru cuvântul *neter* reprezintă un băț pe care este încolăcit un fragment de papirus, simbolizând teritoriul sfânt al primelor clanuri care aveau drept zeu tutelar un *neter* anumit. Acest termen poate fi asociat cuvântului „natron”. care se scrie în același fel, în egipteană, și care simbolizează ideea de puritate divină. Natronul (carbonat de sodiu natural) era efectiv folosit drept săpun în Egiptul antic.

Analizând cele trei litere (ntr), hieroglife ale cuvântului *neter*, observăm că „n” era înfățișat prin /vvX” A, suprafața încrețită a apei (ceea ce evocă apa originală, Nun), că „t” era desenat prin, /-\\, semn feminin al jumătății de lună sau al pâinii (care poate, deopotrivă, să-l evoce pe (a) Turn), iar „r” era reprezentat prin CZ> gura (Cuvântul creator, Ra).

Înfățișări ale zeilor

Acești *neter*, considerați abstracțiuni, poate, în concepția filosofică a înțeleptului sau a eruditului, cunoscător al înțelesului

hieroglifelor (**medu-neter** în egipteană), capătă și o înfățișare materială pentru locuitorii Egiptului.

Statuia sau stela unui zeu face parte integrantă din persoana acestuia, iar panteonul egiptean posedă din belșug astfel de înfățișări.

Înainte de a prezenta câteva exemple, vom cita aprecierea dată de Siegfried Morenz zeilor, oamenilor – animale, pe care panteonul grec, de pildă, nu i-a cunoscut:

„Oricine se află astăzi în fața unui asemenea zeu cu trup omenesc și cap de animal are nevoie de câtva timp până când să-și dea seama că i **S**-a înfățișat ceva care nu e în firea lucrurilor, atât de mare este strădania artistului, care pare că a făcut o restituire fidelă a unui model. Astfel, se înțelege de ce aceste personaje hibride nu apar din întâmplare la începutul istoriei egiptene, iar de acum încolo, asemenea marilor realizări ale acestei epoci primitive, uimitor de creatoare, ele vor domina; li se recunoaște, așadar, locul cuvenit, la începuturile gândirii mitice”.

Ptah este reprezentat ca un om strâns înfășurat în giulgiu; fiul lui Ra, Anubis, care veghează asupra cultului funerar, este înfățișat cu cap de câine; Osiris poartă coroana albă din Sud; Seth are înfățișarea unui om cu cap de animal, întrunind caracteristicile ogarului, ale antilopei-suliță și ale măgarului; Hapi, zeul Nilului, este imaginat ca o divinitate pântecoasă hermafrodită, purtând pe cap un smoc de papirus; Horus are cap de șoim (**bak**, în egipteană); Sebek, soțul lui Hathor, este un bărbat cu cap de crocodil; Shu (**aerul**) este reprezentat ca un bărbat stând în picioare, punând un picior pe pământ (**Geb**) și susținând cerul (**Nut**) cu brațele; Geb este adesea înfățișat cu un cap de gâscă (aceea din care a purces, după ce a ieșit din oul cosmic, soarele Ra); Nut, deseori identificată cu o zeiță vacă, apare ca o femeie aplecată asupra pământului, cu mâinile întinse către apus și picioarele către răsărit, totul pe un fundal de stele; Isis este uneori reprezentată cu un cap de vacă (cel dăruit de zei, după ce fiul ei îi retezase capul) sau cu un cap de vultur; Hathor poate fi o vacă sau o leoaică: Thot este deseori reprezentat ca un ibis, sau ca un om având capul unui ibis sau al unui babuin... **S**-ar mai putea înșira sute de exemple de zei oameni-animale.

Se cuvine să subliniem și aici, diferența foarte mare dintre felul nostru de percepție a divinității și cel al vechilor egipteni. Pentru aceștia, reprezentarea acestor zei oameni-animale însemna reflectarea

gândirii care acceptă pe deplin omul, fără a respinge animalul. Coexistența pluralității și a unității reprezintă o altă constantă a acestei concepții religioase originale. Egipteanul, în toate acțiunile sale săvârșite în numele credinței și al cultului, nu are de-a face decât cu *un singur zeu*, cu toate că există o mulțime în panteonul său, cu nenumăratele lor manifestări.

Diodor din Sicilia afirmă că acest „cult uimitor și de necrezut pe care-l au egiptenii față de animale creează mari dificultăți celor care doresc să-i afle motivele; preoții au o doctrină secretă cu privire la aceste rațiuni”. Juvenal, în *Satira* a XV-a, îi ridiculiza din plin:

„Cine nu a aflat, o, Volusius. căror monștri Egiptul le adresează un cult nesăbuit?

Unii adoră crocodilul.

Alții sunt cuprinși de spaimă în fața ibisului îmbuibat cu

Se vede strălucind statuia cinocefalului sacru”.

Vom mai da câteva exemple: taurul lui Apis, ibisul lui Thot, șoimul lui Horus, crocodilul și pisica.

Apis sau taurii din sarcofage

Animalul sacru egiptean cel mai cunoscut este, fără îndoială, Apis (Hep, în egipteană), taurul negru sfânt din Memfis, care avea pe frunte o pată albă de forma unui pătrat, imaginea unui vultur pe spate, un nod sub limbă în formă de scarabeu, perii din coadă fiind jumătate albi, jumătate negri, purtând o semilună albă pe partea dreaptă.

Se înțelege că toate aceste nu se găseau prea ușor, chiar în bogatul șeptel egiptean!

Totuși, îndată ce se afla că există un vițel corespunzător cerințelor fundamentale, prin preoții numiți în acest scop „toiege ale lui Apis”, animalul respectiv era dus la Memfis într-o barcă aurită, cu mult fast, după ce fusese hrănit timp de patruzeci de zile numai de către femei. Bogat împodobit, era venerat și i se atribuiău chiar sentințe cu caracter infailibil. Mama sa era soția sa legiuită dar avea și vaci concubine, alese cu deosebită grija.

Moartea sa însemna un doliu public și era înhumat cu mare fast. În necropola de la Sakkarah (Serapeum) s-au descoperit numeroase mumii ale taurilor sacri, într-o cameră mortuară săpată după un coridor care se afunda în stâncă cu 400 m. În nișe, se aflau taurii depuși în sarcofage minunate din granit de culoare închisă sau din cuarț galben și roșu. Nicio mumie nu rămăsese neatinsă: jefuitorii

trecuseră pe acolo, luând ca pradă bijuteriile care însoțeau animalul în Lumea de Apoi. Cu o excepție, totuși, descoperirea făcută de Mariette în 1851.

„Am fost profund impresionat, scrie el. când am pătruns în cavoul boului Apis, unde nu pășise vreun picior de om. milenii în șir... dar, ce întâmplare! după câteva zile, am descoperit o nișă zidită care scăpase ochiului iscoditor al jefuitorilor. Ramses al II-lea dăduse ordin să fie zidită, în 1270 î.Hr., după cum specifică o inscripție. Urmele lăsate de egipteanul care a așezat ultima piatră a peretelui sunt întipărite și se disting clar pe mortar, precum și urmele picioarelor sale. pe o dâră de nisip uitată de vreme acolo. Nimic nu lipsea acestui refugiu funebru, unde odihnea un taur îmbălsămat de acum patru mii șapte sute de ani”.

Apis, proslăvit la Memfis, beneficiind de zelul pățimaș al poporului, era o încarnare a zeului Ptah și efigiile sale purtau discul solar între coarne. Străveche divinitate agrară, el simboliza forța vitală a naturii și puterea sa generatoare. Nu era Rah cel care crease zeii și toate lucrurile? După moarte, taurul Apis era identificat cu Osiris (părul negru al animalului amintind de culoarea zeului) și era adorat sub numele de Serapis (Osiris-Apis). care era considerat un zeu important în epoca elenistică.

Patru milioane de ibiși mumificați

Ibisul (*hib*, în limba populară egipteană), pasăre cu ciocul lung încovoiat, cu lungi picioare fine era consacrată lui Toth, venerată la Hermopolis. Ibisul negru, pasăre migratoare mereu întâlnită în Egipt, avea faima de a ocroti valea Nilului de șerpii înaripați. Ibisul cu egretă avea pene de culoarea castaniu-aurie. În Egiptul zilelor noastre, ibisul nu mai există. El este reprezentat pe hieroglifa *gem*, care înseamnă „a străluci” sau „a găsi”. Ibisul alb sau ibisul sacru, încarnare a zeului Thot, avea pene negre pe cap. pe gât, pe vârful aripilor și pe partea posterioară, de unde cresc penele cozii, în ziua de azi nu se mai găsesc ibiși decât în Sudanul de Sus.

Ibișii, provenind din toată țara, erau mumificați după moarte. Arheologul Sami Gabra a descoperit necropola lor, adânc îngropată. O scară monumentală cu o sută douăzeci de trepte ducea la o cameră vastă, destinată îmbălsămării. De jur-împrejur, pe mai multe sute de metri, **într**-un labirint de coridoare, unde erau săpate nișe. se depuneau urnele conținând ibișii mumificați. **S**-au descoperit mai mult

de patru milioane de urne, fapt cu totul extraordinar.

Șoimul, singurul care putea privi drept spre soare

Șoimul (*bak*, în egipteană), a cărui acuitate vizuală este atât de mare încât el este singurul animal în stare să-și fixeze privirea asupra soarelui, este, prin excelență, animalul lui Horus. Dar zeii cei mai feluriți se încarnează în șoimi: Ra, Montu, Sokaris, Anti (cel cu gheare), Dum-anuy (cel cu ghearele întinse).

„Detaliile specifice ale reprezentării șoimului lui Horus, scrie Isha Schwaller din Lubicz în *Her-Bak disciple* (Flammarion. 1956) sunt următoarele: vârfurile întinse ale aripilor formează umeri puternici, tarsurile împodobite cu pene alcătuiesc un fel de pantaloni scurți din pene, de culoare deschisă, vărgați cu pete cafeniu-închis. Capul său este plat, ciocul, încovoiat. Ochii, mai ales, sunt deosebiți, prin desenul caracteristic care a transformat „ochiul lui Horus” în semn hieroglific: o pată neagră, verticală, coboară sub ochi, ca un țărș, destul de asemănător cu cel al semnului *qd*; această pată u se întinde în spate sub forma unei semiluni negre, deasupra căreia se află o semilună trandafirie, al cărui colț coboară, arcuindu-se, spre partea din față.

La șoimul lui Horus. ca și la celelalte animale mitologice se constată îmbinarea, în aceeași reprezentare, a caracteristicilor mai multor specii, pentru a exprima toate nuanțele funcțiilor pe care trebuie să le simbolizeze”.

Horapollon ne-a transmis – conform învățămintelor căpătate de la preoții egipteni – diferitele simboluri ale șoimului: zeu, pentru că e prolific, cu viață lungă și privire ascuțită; „înălțime” prin zborul lui, înălțându-se direct pe cer, îndreptându-se țintă spre soare: „sânge”, pentru că nu bea decât sânge; „victorie” asupra dușmanului pe care-l atacă zburând răsturnat sub el; „împerecherea” și „soarele” pentru că, după cât se spune, femela primește masculul de treizeci de ori pe zi.

Crocodilul îmblânzit

Aliat al temutului zeu Seth, zeul Sebek era venerat sub forma unui crocodil sacru care era ocrotit, hrănit și domesticit. Un om rănit sau ucis de un crocodil era considerat ca un privilegiat al sorții, Sebek era adorat într-o mulțime de temple din Egipt, în special la Ombos. dar și pe malurile lacului din Fayum și, bineînțeles, în orașul său, în apropiere de Crocodilopolis, unde preoții afectați cultului său cântau imnul acesta:

„Cinste ție, Sebek Crocodilopolitul, Ra, Horus, zeu atotputernic.

Cinste ție, Sebek, care te-ai ridicat din apele primordiale ale lui Nun, Horus căpetenie a Egiptului, taur între tauri, ființă bărbătească puternică, stăpân al insulelor plutitoare”.

La Ombos (Kom-Ombo) pe templul care-i este consacrat stă scris: „Ție. Sebek-Ra, care ai apărut din Nun-ul primordial cel dintâi dintre toți zeii”.

Călătorul grec Herodot a fost martor a grijii deosebite acordate animalului la practicarea cultului său:

„Crocodilul a fost dresat, este domesticit: se atârână de urechile acestor crocodili cercei din pietre artificiale sau din aur. iar labelor din față li se pun brățări; ca hrană li se dau alimente anume alese, sunt îngrijiți cât se poate de bine în timpul vieții; când mor sunt îngropați, îmbălsămați în sicrie sacre”.

La capătul celălalt al Egiptului, după cum constată Herodot „... locuitorii regiunii Elefantina socotesc crocodilii atât de puțin sacri încât îi și mănâncă”.

Țăranii se obișnuiseră să trăiască alături de acest monstru și se povestește că locuitorii din Denderah beneficiau de „imunitate” în fața „Asupritorului”. Un melodios cântec de dragoste face aluzie la acest fapt.

„Port în mine dragostea iubitei mele. care se află pe malul celălalt... dar un crocodil pândește pe bancul de nisip. Odată intrat în apă mă împotmolesc... și dau peste un crocodil, la care mă uit ca la un șoricel, căci dragostea ce i-o port dragei mele îmi dă putere: ea va fi pentru mine Descântecul vrăjit al Apelor.

700.000 de persoane care asistă la serbările organizate în cinstea zeiței-pisică

Bastet era o zeiță cu cap de pisică (*myeu*. În egipteană).

Se povestește că **într-o** bună zi zeița-leoaică Sekhmet, fiică a lui Ra și „ochi al Soarelui”, se supăraseră atât de tare încât fugise în Nubia. A fost împăcată cu greu și la înapoiere ea **s-a** schimbat în pisică liniștită. Sekhmet însetată de sânge a devenit Bastet băutoare de lapte. Atragem atenția că fonograma *bas* este un ulcior.

În templul de la Bubastis (*Per Bastm* egipteană, care înseamnă „casa lui Bastet”), zeița-pisică era adorată încă din timpul Imperiului Vechi, dar în clipa în care regii libieni din dinastia a XXII-a au făcut din Bubastis capitala lor, cultul ei a luat o amploare deosebită. Herodot povestește că în vremea aceea mai mult de 700.000 de persoane

veneau de pretutindeni ca să asiste la „serbările în cinstea lui Bastet” în templul ce-i era închinat efigiile zeiței erau foarte numeroase și există în prezent, în lumea întreagă, o mulțime de exemplare de acest fel. Asemenea altor animale sacre ale Egiptului, pisicile erau mumificate la Bubastis. Pisica, animal necunoscut la data aceea a fost introdusă în Europa prin intermediul Egiptului.

Egiptenii venerau și alte animale sacre, printre care: vulturul, leul, hipopotamul, șacalul, albină, șobolanul, chițcanul de pădure, broasca, scarabeul, șerpii, berbecul lui Amon. cinocefalul...

Morala egipteană: Adevărul-Justiția-Ordinea

Din învățămintele înțeleptului Ptah-hotep, vizirul lui Djedkare Iseși, penultimul rege al dinastiei a V-a:

„Mare este *Maat*, veșnică și puternică; ea dăinuie din vremurile străvechi ale lui Osiris. Este pedepsit cel ce se abate de la legile sale, dar „hrăpărețul” nu are habar. Când vine ceasul cel din urmă, *Maat* rămâne... Omul care ține la *Maat* supraviețuiește... „Hrăpărețul” nu are dreptul de a avea mormânt”.

Maat este conceptul central al moralei egiptene; ea nu reprezintă morala în sine, codificată și transmisă pentru a instrui, ea este chiar norma care o structurează; instituită de Dumnezeu și rânduită de Cuvântul său, ea este o lege generală, nu o lege explicită: *Maat* este încarnarea Dreptății, a Adevărului, a Ordinii universale; ea este conștiința cosmică, înțelepciunea esențială; se poate spune că *Maat* reprezintă cheia filosofiei teologice și mistice a Egiptului.

Noțiune abstractă, adresată celei mai nobile și mai profunde părți a sufletului omenesc, *Maat* este reprezentată ca o zeiță, fiică a lui Ra, a cărui „hrană” este, fiindu-i totodată „mijlocitoare, purtătoare a Cuvântului și esența însăși”.

Prima hieroglifă care o reprezintă 1 l’exprimă noțiunea de justete a soclului (colina originară) și a tronului (reprezentant al zeului pe pământ)

O altă hieroglifă desemnând mai târziu *Maat* reprezenta o femeie purtând pe cap o pană și care ținea în mâna stângă o cruce ansată¹. *Maat* simbolizează, de asemenea, într-un sens mai restrâns, dreapta măsură care va fi folosită la cântărirea „sufletului răposatului, în balanța judecării morților”. Capitolul CXXV din *Cartea morților* prevede „Cuvintele care trebuie rostite la intrarea în sanctuarul lui *Maat*¹.

O *Maat*! iată-mă acum în fața ta. Lasă-mă deci să privesc îndelung strălucitoarea ta frumusețe!

Privește! Brațele mele sunt ridicate pentru a slăvi Numele tău prea sfânt! O Adevăr-Dreptate. ascultă! Sosesc pe meleaguri unde nu cresc arbori. Unde pământul nu dă rod... Acum mă îndrept spre meleagurile Misterelor și vorbesc cu Seth. stăpânul acestora... Ghidul și Ocrotitorul meu se apropie de mine; Obrazul îi este acoperit de un văl gros... Plecându-se apoi cu venerație în fața meleagurilor Misterelor.

El pătrunde în sanctuarul lui Osiris și contemplă Misterele care i se înfățișează”.

Maat, ca principiu divin, este încredințată pe pământ (adică în Egipt) faraonului... „*Maat* a coborât pe pământ în vremurile străvechi, când erau primii zei, cu care *s-a* unit”, precizează o inscripție pe un templu din Teba.

Dar *Maat* este păstrată nu numai de rege, pentru întreaga societate, ci și de fiecare om din societate și pentru propriul lui bine. „Rostește *Maat*, aplică *Maat*, pentru că este mare, este puternică, este trainică”, este îndemnul din *Povestea țăranului*.

Pentru egiptean cunoașterea *Maat-e* este primordială, deoarece constituie criteriul existenței sale. Începând cu dinastia aV-a vizirul faraonului *s-a* numit „preot al lui *Maai*: în Imperiul Vechi judecătorii purtau la gât un colier de care atârna o statueta reprezentând *Maat*

Faraonul rege-zeu

...Întoarce fața ta către mine. tu Soare care răsări, care luminezi cele Două Țări cu frumusețea ta.

Tu Soare pentru oameni, care alungi bezna din Egipt.

Tu ai înfățișarea tatălui tău Ra. care se ridică pe cer:

Razele tale pătrund până la peșteri, și niciun loc nu este lipsit de frumusețea ta.

Ți se povestește ce se întâmplă în fiecare țară. căci tu ai milioane de urechi.

Ochiul tău este mai luminos decât stelele de pe cer.

Vederea ta este mai bună decât a soarelui.

Ce se rostește, de *s-ar* afla gura aceea chiar într-o peșteră, ajunge totuși la urechile tale. iar dacă se săvârșește ceva pe ascuns, ochiul tău îl va cuprinde cu toate acestea.

O Seti: tu stăpân al frumuseții, tu care ai creat suflarea”.

Acest poem a fost adresat regelui Seti II. în epoca ramesidă. de către un funcționar al vistieriei, și reprezintă proslăvirea regelui-zeu, părinte al țării întregi.

Am mai afirmat că faraonul este un zeu: și. ca atare... faptele sale dau viață”; el face înconjurul. Zidu-lui-alb: (nume dat orașului întărit Memfis) după cum soarele face înconjurul cerului; în public lumea se înclină până la pământ în fața lui; pământul pe care pășesc picioarele sale este „adulmecat”; de spaimă-închipuită sau adevărată – dar obligatorie – tremură tot trupul.

„Originea acestei concepții trebuie căutată, fără îndoială, scrie Serge Sauneron, în marea tăcere a preistoriei, pe vremea când șeful tribului, întrupând forța vitală a întregului clan, interpret al voinței zeului, îndeplinindu-i lucrarea, răspundea de viața materială a supușilor săi, atotputernic, stăpânind forțele naturii prin puterea sa magică infinită”.

Primii regi ai Imperiului Vechi sunt numiți Horus-Sekhem-Khet, Horus Neterikhet... și sunt identificați cu zeul cerului cu trup de șoim, cu Horus „zeul din depărtare”. Mai târziu, faraonul devine „cel care apare pe tronul lui Horus”; pe pământ el nu-l reprezintă pe Horus decât prin procură, începând cu dinastia a IV-a regele devine „fiul lui Ra”, asemenea lui Horus, de la care preia această însușire. Regele nu mai este un zeu de sine stătător, el nu mai este decât fiul unui părinte divin: când Amon va fi identificat cu Ra, faraonul va deveni „fiul lui Amon”, locuțiune deseori întâlnită în Imperiul cel Nou. Trecerea de la titlul regal „Horus: la cel de „fiu ai lui Ra” evocă, probabil, un conflict ivit între nordul și sudul imperiului egiptean.

Cele cinci nume date regelui erau următoarele: 1 – „Horus de aur”, 2. Fiu al lui Ra”, 3 – „Stăpân al celor Două Țări”, 4 – *Nesubit...* însemnând „cel ce aparține trestiei (simbol al Egiptului de Jos) și albinei” (simbol al Egiptului de Sus), 5 – „Născut din cele Două

Stăpâne” care sunt zeițele Uto (zeița-cobră din nord) și Nekhbet (zeița-vultur din sud).

Faraonul Ramses al III-lea, numit și *User-Maat-Ra-meri-Amon*, însemnând „Putere și Conștiință a lui Ra, cel ce-l iubește pe Amon: „este slăvit astfel:

„Fiul lui Amon-Ra, care domnește în inima sa, pe care-l iubește mai presus de orice și care se află alături de el. El reprezintă imaginea strălucitoare a Stăpânului universului și plăsmuirea neter-ilor din

Heliopolis...

Părintele său divin l-a creat pentru a-și spori măreția. El este *Oul* imaculat, sămânța scânteietoare, crescută de cele Două Zeițe cu mari puteri magice.

Amon însuși l-a încoronat și l-a urcat pe tronul său, la Heliopolis, în Egiptul de Sus.

El l-a ales ca păstor al Egiptului și ocrotitor al oamenilor.

El este acel Horus care-l apără pe tatăl său: fiul cel mare al zeului „Taur al mamei sale”;

Ra l-a zămislit, pentru a-și făuri o posteritate deosebită pe pământ, pentru mântuirea oamenilor și ca imagine întruchipată a sa”.

Conform concepției Imperiului Nou, faraonul, care este înzestrat cu două naturi, omenească și divină, trebuie să aștepte moartea pentru a deveni zeu și a fi primit, ca atare, de către ceilalți zei din *Duat* (... cerul de jos”):

„O Pepi. Trezește-te. Ridică-te. Sus. În picioare. Tu ești pur: Ka-ul tău (îngerul tău păzitor sau conștiința ta vie) este pur; sufletul tău este pur; forța ta este pură. Mama ta ți **s-a** alăturat. Nut ți **s-a** alăturat: marea Ocrotitoare ți **s-a** alăturat. Ea te purifică, o Pepi... „spun *Textele Piramideior* la paragraful 837, iar la paragraful 902:

„El face faima ta, Pepi. În fața celor două eneadе divine, ca și cei doi șerpi *urcuș* de pe fruntea ta. Ei te înalță, o Pepi. Ei te urmează pe lângă mama ta Nut, care te prinde de mână pentru ca să nu-ți lipsească nimic, ca să nu fii nici bolnav, nici abătut.

Horus te face spirit în fața Spiritelor și puternic în fața celor Vii. Cât este de frumos ce a dăruit Horus lui Pepi. acestui spirit, fiu al unui zeu, fiu a doi zei. O Pepi, tu ești suflet, asemenea Sufletelor de la Heliopolis. tu ești suflet asemenea Sufletelor de la Buto: tu ești suflet asemenea unei stele strălucitoare în fața fraților ei”.

Ca fiu al zeilor, primind în schimb de la ei toată puterea sa, regele Egiptului va îndeplini deci pe pământ un rol legislativ și judiciar. El va menține ordinea universală asigurând cultul divin și impunând oamenilor legile.

„De fapt, scrie Serge Sauneron, toate actele cerute de practicarea cultului sunt executate, teoretic, de către rege. Dacă vom privi cu atenție peretele unui templu, pe care sunt înfățișate secvențe lungi, prezentând în amănunțime aducerea ofrandelor și practicarea unor ritualuri, vom fi uimiți constatând absența *totală* a preoților: regele

este peste tot, cu coroana pe cap, și se subliniază, **într**-un cartuș dublu, el este cel care duce la îndeplinire actele de cult”.

În numele și în locul faraonului, fiu al zeilor, preoții egipteni erau cei care asigurau zilnic, în toate templele din Egipt, îndeplinirea cultului divin.

PIRAMIDELE

Iramidele au făcut să curgă multă cerneală. O bibliografie minimă ar cuprinde zeci de volume! Noi ne bizuim pe lucrările lui Jean-Philippe Lauer-membru al Institutului egiptean-și anume pe *Misterele Piramidelor* (Presses de la Câte.

1974), care datorită strădaniilor autorului se poate numi foarte bine „Piramidele fără mistere”.

Mormintele regilor

Timp de un mileniu, regii Imperiului Vechi, apoi cei din Imperiul de Mijloc, de la al II-a până la a XII-a dinastie, au dispus construirea Piramidelor ca morminte regale.

Aceste monumente cuprindeau o cameră mortuară unde era depus un sarcofag din piatră dură. Piramida apare pentru întâia oară la Sakkarah (Piramida în trepte) datorită talentului arhitectului regelui Zoser, renumitul și genialul Imhotep. Treptele reprezentau scara simbolică pe care urca sufletul regelui, înălțându-se către părintele său, Ra.

„Ei au adus o scară pentru Teti; ei au instalat o scară pentru Teti; ei ridică o scară pentru Teti; scara, iat-o; ea apare. Apare și numele tău pe care l-au rostit zeii” spun *Textele Piramidelor*, la paragraful 995.

Piramidele cu fețe triunghiulare datează din epoca regelui Snefru.

„Trecerea de la una la alta, scrie Jean-Philippe Lauer, s-a efectuat foarte simplu în momentul în care arhitectul a avut ideea de a materializa în piatră traiectoria triunghiulară în care se înscria profilul în trepte al monumentului, înălțarea sufletului regelui era înlesnită atât de pantele al căror vâri se ridica spre cer, cât și de treptele gigantice construite până atunci”.

Piramidele, morminte regale, nu reprezentau unicul monument – oricât de gigantice ar fi fost proporțiile sale – pe care faraonii îl construiau pentru slăvirea veșnică a numelui lor. Un întreg ansamblu de construcții era legat de Piramide: temple, capele, incinte...

Un cult al regelui mort

O piramidă ca, de exemplu, aceea a lui Snefru de la Dahşur era flancată, pe latura de sud, de o mică piramidă, iar pe latura de est, de templul de sus, destinat să primească ofrandele pentru cultul regelui-zeu. O incintă înconjura tot ansamblul și comunica, printr-un drum de legătură, uneori acoperit, cu un templu de acces, destinat, probabil, la început, operațiilor rituale de mumificare. Acest templu era situat la marginea văii Nilului, prinsă între terenurile cultivate și deșert...

La nordul și la sudul piramidei se găseau deseori canale mari, tăiate în roca platoului, care adăposteau „bărcile lui Ra; simboluri ale călătoriei faraonului către *Duat* „cerul de jos: „și ai dreptului pe care-l căpăta faraonul, devenit zeu, de a însoți zeul Ra în barca sa cerească, în călătoria pe care-o făcea zilnic. Recent au fost descoperite trei canale de acest fel, aproape de Piramida lui Keops și cinci canale în apropiere de Piramida lui Kefren.

Aproape de drumul care duce la Piramida lui Kefren străjuiește Marele Sfinx, cioplit dintr-o stâncă. Leu cu cap de om, paznic al apusului unde se odihnește Ra, Sfinxul măsoară treizeci și nouă de metri în lungime și șaptesprezece metri în înălțime.

După moartea regelui, cultul său funerar era oficiat în aceste temple: un coridor lung, transversal, pe axa nord-sud despărțea templele în două părți distincte. Partea publică a templului primea cortegiile și întâmpina credincioșii veniți din țara întreagă pentru a cinsti suveranul răposat, prezentându-i ofrandele lor.

„Partea aceasta era alcătuită din templul de jos sau templul de primire, drumul de legătură în pantă, apoi, în templul de sus, ea cuprindea marele vestibul de acces și curtea mare interioară cu coloane sau cu pilaștri, unde trebuia să se efectueze prezentarea solemnă a ofrandelor, scrie Jean-Philippe Lauer.

Clerul inițiat și membrii familiei regale erau singurii care aveau acces la a doua parte a templului.

„Ea cuprindea, scrie mai departe Lauer, patru încăperi principale: mai întâi, după ce se urcau câteva trepte se ajungea la o cameră cu cinci nișe pentru statui, în fața cărora se desfășurau anumite ceremonii rituale, precum «deschiderea gurii»; urma o încăpere lunguiață ducând la o anticameră pătrată având o coloană centrală, care se deschidea spre sanctuarul propriu-zis. vasta încăpere, boltită,

măsurând în general aproximativ cincisprezece metri lungime pe cinci lăţime: la capătul dinspre apus al acestei camere se înălţa stela regelui, rezemată de piramida sa. La piciorul stelei se afla masa pe care se slujea închinarea ofrandelor”.

Cultul faraonilor răposati dăinuia foarte multă vreme şi nu sfârşea decât prin ivirea unei profunde schimbări politice sau sociale; atunci mormintele şi templele reveneau la tăcerea pietrei; iar adâncul cavourilor nu mai era tulburat decât de trecerea unor jefuitori lacomi. Dar Piramidele, dominând întinderea nesfârşită a deşertului înconjurător continuă, în veci. să slăvească măreţia acestor regi trecuţi în nefiinţă.

Marea Piramidă

Marea Piramidă de la Gizeh, măsurată în coţi regali egipteni (0,524 m), prezintă o bază de 440 coţi: circa 230, 5 m, şi o înălţime teoretică de 280 coţi, circa 146, 7 m. Panta sa exactă este de $51^{\circ} 50' 35''$.

Intrarea la mormântul regal se efectuează printr-o galerie îngustă care se deschide la nivelul celei de-a 15-a asize (rând de zidărie) şi coboară uniform pe mai mult de 28 m până la începutul coridorului care conduce la cavoul regal. Dar coridorul descendent se prelungeşte, dincolo de această intersectare, păstrând aceeaşi înclinare, de 77 m, până ajunge sub nivelul primei asize a Piramidei. Acolo, săpat în rocă, un mic coridor orizontal duce la o cameră subterană goală, cu un tavan plan şi lustruit şi o pardoseală cu multe neregularităţi.

Revenim la punctul de intersectare a coridoarelor şi o luăm pe un coridor ascendent de vreo patruzeci de metri care conduce la galeria cea mare (47 m lungime şi 8, 50 m înălţime); aceasta este construită din calcar fin de Mokattam, atât de perfect tăiat şi lustruit, încât scriitorul arab Abd-al-Latif relata că între pietre nu se poate introduce niciun ac şi nici chiar un fir de păr.

În secţiune, galeria cea mare are o formă curioasă. În partea inferioară, prin mijloc este un pasaj de 1, 04 m lăţime care are, pe ambele părţi, două banchete de câte 0,50 m lăţime şi 0.60 m înălţime, în aşa fel încât lăţimea totală a galeriei este de 2, 04 m; la o înălţime de aproximativ 2, 50 m deasupra banchetelor, secţiunea galeriei începe să se micşoreze, prin şapte retrageri succesive.

Se ajunge la celebra cameră a regelui: cinci spaţii libere se află

deasupra camerei regelui, numite camere constructive; acestea au pereții alcătuiți din blocuri de granit și au o înălțime foarte mică: un om nu poate înainta în ele decât mergând în genunchi. Ultima dintre camere este acoperită cu dale așezate oblic, fapt care a întărit presupunerea că ele au rolul de a prelua greutatea enormă a masei de piatră de deasupra, permițând astfel construirea unui tavan plat în camera regelui, întreaga cameră și anticameră-inclusiv pardoseala- erau îmbrăcate în granit negru, în camera regelui, construită din mari blocuri de granit perfect așezate și lustruite, a fost depus, când s-a construit Piramida, un foarte frumos sarcofag din granit roșu, fără capac (nu a fost descoperit încă), situat pe axa nord-sud.

O altă cameră, la capătul coridorului orizontal, în punctul în care galeria cea mare continuă coridorul ascendent, este impropriu numită „Camera reginei: 1>.

În camerele regelui și reginei sunt plasate câte două canale de ventilație. Aceste canale pornesc de la aproximativ 0,90 m înălțime de la podea și au o secțiune de 0,20 x 0,15 m, lărgindu-se ușor spre exterior. Canalul care pleacă din camera regelui spre latura de nord (a piramidei) are 71 m lungime, iar cel dinspre latura de sud are 53, 20 m. Datorită acestor canale, care fac în permanență legătura cu exteriorul, chiar dacă intrarea denumirea de „camera reginei”, ca și aceea de „camera regelui” au fost date de arabi, după forma plafonului, în mormintele arabe, camera unde era înmormântat un bărbat are tavanul plan, în timp ce camera unde este înmormântată o femeie are tavanul înălțat în partea centrală. În piramidă este închisă, orice activitate omenească în interior și în special în cele două camere poate continua: cele două canale care aerisesc fiecare cameră, ieșind în exterior – unul spre sud, altul spre nord – fețele piramidei fiind încălzite de soare în mod diferit., permit o ventilație suficientă.

Pătrunderea în camera unde se afla sarcofagul regal inițial de neconceput, a fost forțată de lăcomia jefuitorilor, care au descoperit mijloacele de a pune stăpânire pe bogățiile mormântului regal.

De la Keops nu ne-a rămas decât amintirea unui mare rege, zeu pe pământ, care a dorit să lase generațiilor viitoare un monument demn de numele său și de al părintelui său, Ra.

Mort, faraonul a întâlnit semenii lui, zeii. După cum spun *Textele Piramidelor*, el „s-a spălat împreună cu Ra în lacul plin de trestii; Horus

i-a frecat trupul; Thot, i-a masat picioarele; Shu I-a purtat, iar Nut I-a luat de braț:. „Ești spălat de Isis – se spune în paragraful 1781 – Neftis te curăță; cele două surori ale tale frământă trupul tău, reînsuflețesc membrele tale, ele fac să apară cei doi ochi ai tăi pe fața ta”.

O sumedenie de elucubrații

Morminte ale regilor răposati, nimic altceva, aceasta era și este semnificația Piramidelor, incluzând-o, bineînțeles, și pe cea a lui Keops.

Această afirmație, foarte simplă, nu a fost pe placul unui public însetat de mister, gata să se încreadă în cuvintele primului șarlatan care-i va expune teoriile sale extravagante. Noi am văzut că istoria și religia Egiptului antic conțin atâtea frumuseți adevărate încât ele răspund din plin dorinței de a medita asupra măreției acestui popor dispărut.

Unul dintre acești negustori de mistere, meșter în prezentarea poveștilor de adormit copii, uneori seducătoare, dar foarte departe de realitățile istorice și științifice, se numește Georges Barbarin. În prefața cărții sale intitulată *Secretul Marii Piramide* (Adyar. 1936) el afirmă, adresându-se, desigur, doar cititorilor „eliberați de postulate arbitrare”:

„S-a crezut la început că Marea Piramidă nu adăpostea decât o cameră funerară.

Apoi s-a descoperit că ea prezenta, sub forma unor măsurători precise, rezolvarea unor probleme de astronomie, de geometrie și de geodezie dintre cele mai importante.

S-a descoperit o legătură strânsă între măsurile interioare și cele exterioare ale edificiului, iar sistemul de coridoare însemna redarea cronologiei geometrice a datelor celor mai importante din istoria omenirii.

Vom vedea, în această carte, că Marea Piramidă reprezintă nu numai știința unei mari civilizații prebiblice. dispărute de demult, ci și că închide în ea dovada unei științe supraomenești/1

Din păcate, începând cu secolul al XVIII-lea, numeroase alte texte, de același gen, au fost scrise compromițând egiptologia, prin speculații confuze. Marele Mariette scria deja în secolul XIX:

„S-a vorbit foarte mult despre destinația Piramidelor și, fără să se știe de ce, Piramida lui Keops a fost mereu considerată ca punct de referință, fundament și început al presupunerilor. Vom atrage atenția a

priori asupra faptului că nu există niciun motiv care să justifice atribuirea altei destinații Piramidei lui Keops, în raport cu cele peste șaiszeci de piramide ale Egiptului: toate Piramidele sunt situate în necropole și **s**-au găsit sarcofage în toate cele care au fost deschise...”

Nenumărați savanți și egiptologi au combătut ideile fanteziste ale visătorilor. Cităm: Capart, care își bătea joc de „misticii înfocați” care au inventat „religia Piramidei”; Adolph Erman, care afirmă: „Se găsesc întotdeauna oameni cărora le place să jongleze cu cifrele”; preotul Drioton, care spunea: „Nu rămâne altceva de făcut decât a nu ține seamă, câtuși de puțin, de elucubrațiile emise recent”; Jequier pomenește de o „argumentare vădit tendențioasă1 ...

Așa-zisul „deget piramidal”.

Teoriile așa-zis biblice vor să explice Piramida lui Keops prin intermediul Bibliei, recurgând la multe referiri și intervenții divine. Mormântul lui Keops ar fi fost construit, așadar, de către regele-preot Melchisedec.

Apare acum o unitate de măsură deosebită, „degetul piramidal”; a 25-a parte din „cotul sacru” (0.635660 **m** aproximativ, deoarece „autorii” nu au căzut de acord). Acest cot inventat nu a existat vreodată decât în mintea

Preot stropind grânele încolțite din imaginea lui Osiris

Fațada templului din Edfu tulburată a inventatorilor lui: în schimb, cotul regal egiptean (0,5235 **m** până la 0,5240 **m**. conform epocilor) a fost singurul folosit în istoria Egiptului, de-a lungul a trei milenii.

S-a susținut cu tărie că diametrul terestru este egal cu 500 de milioane de „degete piramidale” fiind descoperit de înțelepții unor vremuri străvechi.

Cu „degetul piramidal” și cu puțină imaginație se poate realiza ceva grandios, ca, de exemplu, descoperirea, în geometria interioară a Marii Piramide (încăperi, coridoare...), a datelor importante din istoria omenirii (cu /și o mare) Autorii respectivi nu se mulțumesc numai cu indicarea datei Exodului din Israel, ci specifică, cu o uimitoare precizie, datele nașterii lui Cristos: sâmbătă, 4 octombrie, anul IV înaintea erei noastre (mai lipsește ora!) și ale morții sale: vineri, 7 aprilie, anul 30 (cel care este în măsură să contrazică aceste date să le arunce prima piatră).

În schimb, afurisita aceasta de piramidă egipteană este

incapabilă să indice cea mai neînsemnată dată din istoria Egiptului, ca, de exemplu, cea a revoluției amarnicne sau a bătăliei de la Kadeș...

Astfel de exemple ajung pentru a demonstra lipsa de temei (sau prostia) de care dau dovadă acești **pseudo**savanți. Dar nu rezistăm tentației de a ne aventura, alături de ei. În era modernă pentru a arăta cum se ajunge, jonglând cu cifrele, la descoperirea datei de început a războiului din 1914 (e drept, dată esențială pentru constructorii marii Piramide care au „uitat: să înscrie anul distrugerii orașului Teba). Iată ce ne relatează proza matematică care ne este oferită:

Am spus că lungimea mării galerii pe tavan este de 153 picioare, adică 1836 degete.

Lungimea sa pe sol este de 157 picioare, adică 1884 degete $1/3$.

Or, dacă numărului de 1884 degete $1/3$ (în proporție de un deget pe an) i se adună 7 aprilie al anului 30, data morții lui Cristos și adevăratul început al erei creștine, rezultă 4 – 5 august 1914.

În aceeași ordine de idei, aflăm o dată a cărei importanță istorică nu poate scăpa nimănui, cea din 15 – 16 septembrie 1936, care marchează „sfârșitul epocii de haos” (sic) și ne conduce la „începutul erei teocratice” (sic, din nou)”. Câțiva ani mai târziu, al doilea război mondial zdruncină întreaga planetă. Mai întrebați-i atunci pe cei de la Hiroșima, de la Katyn, de la Dresda sau de la Auschwitz dacă aceasta înseamnă „epoca teocratică” și, mai mult încă, „sfârșitul haosului”.

Un așa-zis observator astronomic

Trecem repede peste interpretările teozofice care prezintă Marea Piramidă ca pe o exprimare simbolică și numerică (iar!) a *Cărții Morților*, un loc de inițiere unde se celebrau misterele, un izvor de înțelepciune și de adevăruri adânc îngropate.

Persoane ca Moret, Marsham Adams, J. Ralston Skinner, Édouard Schuré, H.P. Plavatsky, André **Pochan**, R.A. și Isha Schwaller din Lubicz și mulți alții **s**-au remarcat în acest gen de speculații riscante.

Faptul că egiptenii aveau o învățătură secretă, comunicată numai inițiaților, este cert; că aveau loc ritualuri de inițiere și de celebrare a misterelor (îndeosebi în Imperiul Vechi), este probabil; dar, o repetăm, Marea Piramidă, asemenea tuturor celorlalte, reprezintă un mormânt; singurul ei scop mistic este supraviețuirea sufletului regelui și cultul adus divinității sale. ca fiu al lui Ra.

Revenim la „cotul piramidal” pentru a cita păreri cu privire la

date astronomice.

Un monument atât de frumos și de grandios, cum este Marea Piramidă, nu putea constitui, pentru isteții noștri cu vederi **pseudo**științifice, decât o „carte din piatră” închizând în ea toate *tainele*, chiar cele care au așteptat secolul XX pentru a fi născocite și descoperite.

Îl scutim pe cititor de măsurile (greșite) ale Marii Piramide, de calculele extravagante efectuate de **pseudo**savanții noștri. Vom semna doar câteva *rezultate* pe care ei le-ar fi *aflat*:

1 – cunoașterea formei rotunde a Terrei și determinarea valorii meridianului pământesc;

2 – orientarea la nord aproape perfectă și amplasamentul geografic excepțional al Piramidei;

3 – lungimea diametrului polar al Terrei (500 milioane de „degete piramidale”);

4 – distanța de la Pământ la Soare și lungimea parcursă de Pământ pe orbita sa;

5 – durata exactă a anului terestru și numărul de ani ai ciclului de precesie a echinocțiilor...

Răspundem succint acestui cumul de cunoștințe: 1 – Forma rotundă a Terrei nu a fost cunoscută în Egipt decât cu câteva secole înaintea erei noastre. Vechii egipteni își închipuiau Pământul ca un disc înconjurat de munți și de oceane, având deasupra cerul și în partea cea mai de jos. *Duatul*. Grecul Eratostene, chemat de Rolemeu III în Egipt, a fost cel care a determinat, pentru prima oară, cu trei secole înainte de Cristos. circumferința Terrei. cercetând arcul de meridian care duce de la Syene la Alexandria

2 – Orientarea nord-sud a Marii Piramide este într-adevăr exactă, cu o aproximație de 3 6: fapt remarcabil, indicând cunoștințe deosebite privind cercetarea bolții cerești și a stelelor.

Dar după cum subliniază Jean-Philippe Lauer, „nu rezultă nicidecum că edificiul a fost destinat unor cercetări astronomice”.

În ceea ce privește amplasamentul ei. acesta, desigur, se datorează întâmplării și atunci, implicit, toate construcțiile situate pe platoul de la Gizeh îi sunt vecine. La fel. meridianul, 31° 9: față de Greenwich, împarte delta în două și. mare minune! desparte uscatul globului pământesc în două părți egale. Este foarte adevărat: dar meridianul oricărui edificiu, situat în această regiune și în vecinătatea

Nilului, corespunde acestor două constatări.

Atragem atenția asupra împărțirii sexagesimale. aceea a gradelor de longitudine, datorate sumerienilor și îmbunătățite de caldeeni. care nu au fost utilizate practic în Egipt decât în Epoca Târzie.

3. Degetul piramidal” fiind inventat după cum am văzut, ca a cinci suta milionime parte a diametrului polar al pământului, acesta măsoară, în consecință. 500 milioane „degete piramidale”: quod erat demonstrandum.

4 – Aserțiunile bazate pe calcule fanteziste (și altele, pe care nu le-am menționat) nu au. evident, nicio valoare, iar egiptenii le ignorau cu desăvârșire. Să ne gândim numai că au fost necesare tehnici moderne, ca radarul, pentru cunoașterea exactă a distanței (variabile) de la pământ la Soare.

Specificăm, de asemenea, că egiptenii nu cunoșteau numărul π ; ei foloseau fracțiuni ca $22/7$ sau $(4/3)$ 4, valori apropiate de π care le ajungeau pentru calcularea suprafeței și a perimetrului. Frațiunea $22/7$ se regăsește efectiv în Marea Piramidă ca și măsurătorile calculate în coți egipteni:

$$= 22/7 = 3,1428... * 13,1416... = \pi$$
$$2 \times 280$$

5 – Am vorbit deja despre calendarul egiptean.

Adevăratele cunoștințe ale egiptenilor

Recomandăm cititorului, care încă nu a fost convins, lectura atentă a capitolelor consacrate acestui subiect, din cartea deja citată a lui Jean-Philippe Lauer, *Misterul Piramidelor*. Capitolele sunt urmate de o prezentare destul de completă a adevăratelor cunoștințe pe care le aveau constructorii Piramidelor, atât din punctul de vedere al utilajului (lame de silex, tocile din cuarțit, pentru tăiatul și șlefuitul blocurilor de piatră, care atingeau și 20 t, tesle și foarfeci din aramă. Ierna funii: cărămizi nearse). cât și al metodelor tehnice de construcție a acestor impresionante monumente, care au fost ridicate mult mai repede și mai ușor, la urma urmei: decât ne relatează tradiția, și care nu au necesitat mijloace supraomenești sau aportul unei științe misterioase și dispărute.

Jean-Philippe Lauer adaugă, cu privire la nenumărații truditori care au ridicat Piramidele:

„După părerea noastră, singurii factori care i-au ajutat să îndure muncile grele la care erau supuși, în arșița neîndurătoare a deșertului,

au fost sentimentul de a lucra pentru slăvirea regelui lor, încarnare a puterii divine pe pământ, și, poate, datorită acestui fapt, nădejdea lăuntrică de a fi astfel conduși după moarte, urmându-l pe rege, spre împărăția cerului1.

Cât despre geometria egipteană, care va fi elaborată de-a lungul unor secole, ea era încă extrem de primitivă, pe timpul când se construiau Piramidele. Arhitecții au recurs la soluții practice. **S**-au găsit, intuitiv, metode empirice pentru calcule și traiectorii. Mai târziu în Imperiul cel Nou, preoții-geometri care au studiat aceste monumente minunate au descoperit, poate, în geometria lor, proprietăți și rapoarte ca **n** și o pe care constructorii lor nu le introduseseră decât implicit.

„În trei milenii de istorie străveche, Egiptul a pregătit calea pentru descoperirile savanților greci, constituind, treptat, un tezaur de cunoștințe, din care ei **s**-au înfruptat din plin. În schimb, nu se poate tăgădui faptul că datorită spiritului filosofic al acestora geometria a atins nivelul unei adevărate științe”.

Adevăratele credințe ale constructorilor

Preocupările reale, mistice și religioase, ale regilor pentru care au fost construite Piramidele, mari sau mici. ne sunt înfățișate în *Textele Piramidelor*, dintre care unele au fost descoperite de curând. Aceste texte, care nu **s**-au găsit în Marile Piramide, au fost descoperite în edificii de proporții mai modeste, cum sunt Piramidele regilor Unas, Teti. Pepi I, Menera, Pepi II (Nefer Kara) ...

Cităm:

Câteva formule de ofrande:

„Ofrandă regală Ka-ului lui Unas. Osiris Unas! Păstrează pentru tine ochiul lui Horus; tu mănânci prăjitura ta: prăjitura de ofrandă” (paragraful 35).

Formule magice necesare răposatului care pătrunde în lumea de dincolo, având scopul de a alunga influențele nefaste:

„Cel care umblă cu cuțitele stăpânilor îi doboară pentru Unas și le smulge măruntaiele pentru el. Este solul trimis de Unas pentru a pedepsi” (paragraful 402).

Invocații legate de legenda lui Osiris și de ciclul solar:

„Unas este Osiris. asemenea vârtejului de praf. Groaza lui este pământul: el nu a intrat în Geb (pământ) pentru a fi distrus; el nu doarme în palatul său de pe pământ unde oasele sale **s**-ar sfărâma.

Suferința sa este îndepărtată. Unas a fost purificat de ochiul lui Horus: suferința sa este alungată de cele două bocitoare ale lui Osiris. Unas a încredințat umorile sale lui Kus. iar sora ei. stăpâna din Buto, este cea care l-a plâns. Unas se înalță la cer: se înalță la cer odată cu cuvântul” (paragraful 308 și 309).

După îndeplinirea tuturor ritualurilor, regele: Ho-rus, fiu al lui Ra. reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ, care a devenit zeu la rândul său, își ia zborul pentru a se uni cu Soarele într-un singur tot, pe vecie:

„El nu va mai dormi în mormântul său; oasele sale nu se vor mai preface în praf! Este vindecat de toate bolile sale; regele Unas se îndreaptă către cer. Bâtlan, el s-a ridicat în văzduh ca un nor. Șoim, el a îmbrățișat cerul. El a acoperit cerul ca un nor de lăcuste, întunecând soarele. Pasăre, el zboară și se prăvălește pe un loc gol de pe corabia cea mare a zeului-Soare. În cer el vâslește pe corabia ta, el conduce corabia ta, o zeu-Soare! Când te vei ivi la orizont el va fi aceia care, cu bastonul său de comandă, va fi cârmaciul corăbiei tale, o zeu-Soare! O zeu atotputernic, regele Unas vine la tine – spirit nepieritor! Fiul tău vine la tine ca să străbateți împreună drumul ceresc, uniți în întuneric, și să vă iviți la orizont unde veți dori. O zeu-Soare! O zeu atotputernic, regele Unas vine la tine. Fiul tău vine la tine, ia-l asupra ta, cuprinde-l cu brațele tale, căci este fiul tău, întruchipat, în vecii vecilor!...

TEMPLE ȘI PREOȚI

et neter, „casa lui Dumnezeu” este termenul obișnuit pentru a desemna templul, fie că este un mic sanctuar sau un ansamblu complex de monumente, consacrat unui zeu sau mai multora unde un /, colegiu de preoți oficiază zilnic slujba de cinstire a statuii. Templele sunt, de asemenea, lăcașuri destinate cunoașterii și învățământului. Cei care le frecventează, preoți sau laici, alcătuiesc comunitatea cea mai cultă a Egiptului. Datorită templului, scribii, sculptorii, pictorii și meșterii de toate felurile care îl construiesc sau îl înfrumusețează, găsesc de lucru. Slujba oficiată fie pentru slăvirea faraonului, fie pentru cinstirea morților, fie pentru preamărirea zeilor, se află la baza oricărei manifestări a artei egiptene.

Preoții

Itu neter; părinți divini” sau *hemu neter*... slujitori ai Domnului”, acestea sunt denumirile date preoților din Egipt, delegați ai faraonului pentru exercitarea cultului divin; ei nu sunt câtuși de puțin depozitarii

unui adevăr revelat, cum sunt episcopii catolici, de exemplu.

Scriitorul grec Porfir schițează portretul preoților egipteni în termeni foarte elogioși:

„Prin contemplare ei dobândesc venerația, liniștea sufletească și evlavia; prin cugetare, știința; prin acestea două ei ajung la exercitarea unor practici esoterice demne de vremurile străvechi. A fi mereu în contact cu știința și inspirația date de zei exclude zgârcenia, înfrânează patimile și stimulează vitalitatea inteligenței. Ei se poartă cu simplitate, în traiul și în veșmintele lor. și dau dovadă de cumpătate, austeritate, justețe și detașare de orice interes personal...”

Portret cât se poate de idilic! Din păcate, deseori se întâmpla ca acest portret să nu corespundă preoților. Numeroase texte relatează fapte care nu fac cinste clasei sacerdotale: preoți însetați de putere politică, uneltind comploturi, participând la asasinate, deseori corupți, ducând o viață depravată.

Dovada acestei lipse de măsură este gravată pe templul din Edfu, ridicat în Epoca târzie:

„Nu susțineți minciuna împotriva adevărului, în numele Domnului! Voi, care sunteți oameni de vază, nu lăsați să treacă mult timp fără să-l invocați atunci când nu mai aveți obligația de a-i prezenta ofrandele și de a-l slăvi în templul său... Nu vă duceți la femei, nu faceți ceea ce nu se cade să faceți; nu vă atingeți de ulciorul cu vin în interiorul templului: acolo, numai Domnul își astâmpără setea. Nu oficiati sfânta slujbă după cheful vostru! La ce bun mai cercetați atunci scrierile vechi; ritualul templului se află în mâinile voastre, este învățătura copiilor voștri...”

Exigențele sacerdotale

Adăugăm listei de interdicții pe care am menționat-o un anumit număr de obligații pe care preoții trebuiau să le respecte. Dintre ele una era curățenia:

„Ziua, ei să spală cu apă rece de două ori. și noaptea de două ori”, scrie Herodot.

Autorul grec citează și alte obligații, ca de exemplu, spălatul gurii cu puțin natron dizolvat în apă înainte de a pătrunde în templu. El mai afirmă că:

„Ei se rad pe tot trupul, la două zile, ca să nu fie pângăriți de păduchi sau de vermină (insecte parazite) în timpul ofierii cultului...”

Ei practică circumcizia din dorința de a fi curați, prețuind mai

mult curățenia decât estetica...”

Interdicția de a se împreună cu femei în lăcașurile sfinte sau de a intra acolo ieșind din brațele unei femei fără a se fi spălat pentru purificare – provine tot din Egipt.

„Aproape toți bărbații, cu excepția egiptenilor și a grecilor, fac dragoste în locuri sfinte și trec fără grijă din brațele unei femei **într-un** sanctuar, fără a se fi spălat; or ei gândesc că oamenii intră tot în rândul animalelor și constată că acestea, fie că sunt specii care umblă pe pământ, fie zburătoare, fac dragoste în temple și în lăcașuri consacrate zeilor; dacă aceasta ar supăra zeii. nici animalele nu arface-o, spun ei în concluzie...”

Față de ceilalți egipteni care umblau cu picioarele goale, preoții erau privilegiați, ei purtau sandale de palmier. Lâna sau veșmintele provenind de la ființele vii le erau interzise; de aceea veșmintele lor preoțești erau țesute din în de calitate superioară. „Măinile lor. scrie Porfir, sunt totdeauna ascunse sub veșmânt”.

A deveni preot

Egipteanul ajungea la rangul de preot pe diferite căi. Cea mai simplă era preluarea funcției tatălui; „Când moare un preot, scrie Herodot, fiul lui îi ia locul”.

Pierre Montet în *Viața cotidiană în Egipt pe timpul lui Ramses* ne oferă câteva exemple:

Astfel, Bakenkhonsu, fiu al celui de-al doilea profet al lui Amon, a fost trimis la școală la vârsta de cinci ani, cu scopul de a intra mai târziu în tagma preoțească. Fiii și nepoții marelui preot Rome-Roy făceau parte din cler. Fiul său cel mare sta alături de el, în calitate de al doilea mare preot. Fiul său cel mic oficia **într-un** templu la vest de Teba. Nepotul său era deja în rândul preoților”.

Titlul de preot se mai putea obține prin cooptare sau cumpărare a funcției. Situația unor preoți care se aflau în fruntea unor temple bogate și prospere era într-adevăr foarte de invidiat. Un preot din Memfis, numit Pșerenptah, a dorit să se înscrie, pe stela funerară a uneia dintre soțiile sale. un text din care rezultă cât de bine se putea trăi din astfel de funcții:

„O frate și soț, preot al lui Ptah, continuă să bei și să mănânci, să te îmbeți, să faci dragoste, să petreci, să urmezi îndemnul inimii tale ziua și noaptea: nu așeza supărarea în sufletul tău: ce înseamnă anii – oricât ar fi de numeroși – pe care-i petrecem pe pământ?”

Dar faraonul este cel care, în cele din urmă, dispune de acordarea rangului de preot, fiindcă el este, și numai el, marele preot general al Egiptului. De fapt, faraonii, în majoritate, au întâmpinat mari greutăți când s-au opus privilegiilor clerului.

Cu toate acestea, în mod simbolic, faraonul este cel care numește preoții: „Zeii mi-au pregătit calea; regele este cel care mă trimite să contemp lu Zeul” se spune într-un capitol consacrat ritualului.

Ramses al II-lea, pentru a slăbi influența clerului lui Amon, a numit în fruntea sa un demnitar aparținând altui cler:

„Nebusenef a fost chemat în fața Majestății Sale. El era atunci primul profet al lui Hathor, stăpână peste Denderah, și șeful profețiilor tuturor zeilor de pe cuprinsul unui teritoriu anumit. Atunci Majestatea Sa a spus: „Iată de acum încolo ești preotul lui Amon: bogățiile sale și grânarele sale sunt în paza ta. Tu ești căpetenia templului său, toți slujitorii săi îți datorează supunere”.

Funcțiile sacerdotale

Preot nu devenea oricine dintr-odată. Pentru ocuparea unor posturi importante, îndeosebi, se cerea o pregătire anumită, bazată pe un quantum de cunoștințe, și mai trebuiau îndeplinite și anumite criterii, în afara cunoașterii obligatorii a gramaticii și a scrierii hieroglifice, era necesară cunoașterea teologiei și a ofierii cultului, identificarea diferiților zei, cunoașterea reprezentărilor, titlurilor și înșușirilor lor, precum și a tuturor legendelor lor.

Preoții nu aveau un rang egal, exista o ierarhie eclesiastică: se distingeau preoții din eparhii-episcopate – clerul superior – de preoții din parohii – clerul mărunț, inferior. Orice templu important dispunea de un personal administrativ, format în special din scribi. Templul lui Amon din Teba, cel mai important templu din Imperiul Nou, întreținea o armată de funcționari, care se distingeau total de cei însărcinați cu celebrarea cultului.

Preoțimea din anumite temple era condusă de adevărați pontifi. La Heliopolis, în templul lui Ra era „Marele vizionar” (*Ur m-au*): la Memfis. În templul lui Rah, era „Marele maestru al arte, (*Ur kherp*): la Teba, în templul lui Amon, era „Primul profet al lui Amon” sau „Marele preot al lui Amon: care avea drept adjunct pe cel de „Al doilea profet al lui Amon:

„Marele preot, scrie Serge Sauneron, după ce fusese numit de

rege – și în special atunci când fusese ales din afara clerului pe care urma să-l păstorească, trebuia să fie confirmat printr-un oracol al zeului; înscăunat din punct de vedere politic și divin, noul pontif primea atunci două inele de aur și un toiag simbolic, în timp ce regele pronunța fraza tradițională: „Iată ești mare preot al zeului...; bogățiile sale și grânarele sale sunt în paza ta, și tu ești căpetenia templului său:

Alți preoți aveau funcții foarte precise. „Stoliștir se ocupau de spălarea, îmbrăcarea și împodobirea statuii zeului. „Preoții-cititor, scribi ai cărții sfinte, erau întrucâtva medici și vrăjitori. „Horologii erau astronomi afectați calendarului; „horoscopir după cum o indică numele lor, se ocupau de astrologie...

Femeile participau și ele la cult: fie în calitate de cântărețe, folosite pentru ceremonii, fie alcătuind *khen-eritul*, ca slujitoare a cultului zeului: ele locuiau în templu și se supuneau, ierarhic, conducătoarei lor, „Soția divină a zeului”. Viața lor trebuia să se desfășoare conform unor reguli foarte severe, în afara unor cântărețe ale lui Amon. care, uneori, făceau deliciile unui anumit număr de locuri destinate plăcerilor.

Templele

Egiptul antic ne-a lăsat vestigiile sutelor de temple, mai mult sau mai puțin importante. Din păcate, majoritatea celor datând din Imperiul Vechi și din Imperiul de Mijloc nu ne-au parvenit, fie din cauza distrugerii lor, fie din cauza reconstruirii lor în Imperiul cel Nou.

Construcția acestor temple dispărute, după cât se pare, nu era de un tip deosebit. Fiecărei divinități i se ridica un templu potrivit caracterului său propriu.

Vom lua drept exemple templele construite sub Imperiul Nou, aparținând unui tip de construcție care, în linii mari, s-a menținut până la sfârșitul civilizației egiptene.

Templul era compus din patru părți, deseori completate de o alee străjuită de sfincși, care ducea la edificiul în fața căruia se ridicau obeliscuri.

Prima parte era *pilonul*, poartă monumentală încadrată de două turnuri trapezoidale, în interiorul cărora suia o scară care da pe o terasă.

Urma *curtea*, înconjurată de porticuri cu coloane, loc deschis tuturor credincioșilor, unde se desfășurau serbările și se găseau inscripții și basoreliefuri evocând scene divine sau scene războinice.

Uneori, ca, de exemplu, în curtea cea mare a templului din Luxor, statuile erau așezate între coloane.

Din curte se ajungea, urcând câteva trepte, **într-un** vestibul sau *cameră hipostilă* (adică plafonul ei este susținut de coloane) care cuprindea un naos central și două naosuri laterale mai joase, dar mai întinse.

Accesul la acest vestibul era rezervat celor „puri” (*uebu*). De acolo, o nouă scară ducea la *sanctuar sau „Sfânta sfintelor”*, apartamentul zeului, partea secretă și ferită a templului, unde nu pătrundeau decât regele și preoții de rang înalt.

Acest *kem sekhem* („loc care nu trebuie cunoscut”) adăpostea naosul „casa cea mare: (*perur*) a zeului. Naosul era reprezentat de o raclă în care se afla statuia zeului sau simbolul neterului. Acest naos era construit din lemn, pe timpul Imperiului Vechi, și din piatră, pe timpul Imperiului celui Nou.

Camera în care era închis naosul era flancată, de fiecare parte, de o cameră, una fiind hărăzită apusului astrului solar (**Occident**) iar cealaltă, răsăritului (**Orient**).

Martori ai unei fervori care dăinuie de secole în ziua de azi. zeii Egiptului au părăsit templele lor, trecând în întunecimile Dtvaf-ului. Cristos, apoi Mahomet le-au răpit pământul Egiptului; preoții și credincioșii au găsit alt limbaj, alți termeni pentru celebrarea divinității; deteriorările aduse de scurgerea timpului au provocat prăbușirea templelor, contopind pilaștrii cu statuile.

Forța și majestatea templelor rămase în picioare dăinuie încă. Ruinele lor reprezintă mărturia zelului înflăcărat al constructorilor lor. Pietrele acestea care zac pe pământ, coloanele acestea trunchiate, sanctuarele tainice aflate acum sub cerul liber, aceste statui mutilate sau exilate în muzee, toate acestea uimesc încă și fac să răsune, în prezent ca și în trecut, un gigantic imn de piatră în cinstea zeilor Egiptului, care continuă să primească, datorită nenumăratelor formule de preamărire înscrise pe zidurile acoperite cu hieroglife, tributul cultului ce li se cuvine.

Artă a colosalului și a puterii, fală a arhitecturii egiptene, templele din Imperiul cel Nou ne vorbesc despre un popor care trăia veșnicia și știa să o exprime prin piatra coloanelor și a capitелurilor sale, prin pilonii săi și obeliscurile sale. monoliți ridicați spre cer. ace de piatră înălțate pentru a asculta glasul zeilor, așezate și astăzi în

numeroase orașe ale Europei și ale Americii. mărturii neclintite dar grăitoare ale unui cult milenar.

Cultul în religia egipteană cultul reprezintă mai ales oficierea zilnică, în fața statuii din templu, oficiere săvârșită fără public, în această privință, ne putem face o idee foarte precisă datorită inscripțiilor gravate în sanctuarele templelor, și datorită ritualurilor descoperite pe papirusurile Imperiului celui Nou, ilustrate cu desene ale templelor (au fost publicate în *Ritual al cultului divin cotidian în Egipt* de A. Monet, în 1902).

Imnul de dimineată începea cu cuvintele:

„Trezește-te, o mare zeu, în pace! Trezește-te, acum tu ești împăcat!” Cuvinte pe care preoții le reluau înainte de a continua: „Tu ești treaz, tu ești împăcat, trezește-te încetișor, în pace, trezește-te zeu al acestui oraș, în viață! Zeii îți preamăresc sufletul dis-de-dimineată. O sfânt disc înaripat care răsare, ivindu-se din mama sa Nut! Tu ești cel care sfărâmi temnița ta de argilă și răspândești pe pământ pulberea ta de aur. tu care te naști la răsărit, apoi te afunzi la apus și dormi în fiecare zi în templul tău...

În clipa în care apărea soarele, preotul deschidea racla statuii destinate cultului, se pleca adânc în fața ei repetând de patru ori. În cele patru colțuri ale zării, formula aceasta:

„O slăvesc pe Măria Ta, cu formule alese, cu rugăciuni menite să-ți sporească prestigiul, prin numele tale strălucite, prin sfintele manifestări prin care te-ai arătat din prima zi a facerii lumii.

Astfel începea un ritual precis, bazat pe spălarea statuii și apoi a înveșmântării ei. Preotul admis la această slujbă sfântă scotea veșmintele pe care le purtase zeul în ajun. spăla statuia cu multă grijă, o tămâia, o ungea cu uleiuri aromate, o împodobeă cu odăjdii bogate, îi punea pe cap o coroană, apoi se retrăgea, ștergând urma lăsată de proprii pași. Fiecare gest era însoțit de cuvintele rostite de preot și care înfățișau sensul mistic al ritualului.

Slujba de dimineată era urmată de cea de la amiază, consacrată în special zeilor anecși și statuilor regilor divinizați. La slujba de seară, preoții nu pătrundeau în sanctuar; slujba consta în aducerea ofrandelor, în sfințiri, în libațiuni și răspândirea fumului de tămâie.

Sărbătoarea în Egipt se țineau multe sărbători. Fiecare oraș, fiecare templu le avea pe ale sale. Unele erau în legătură cu anotimpurile sau cu fazele Lunii, altele erau în raport cu evenimentele

care marcaseră domnia faraonului (încoronări, jubilee): dar cea mai mare parte a sărbătorilor egiptene aveau un caracter strict religios. Ele constau în prezentarea sau în „scoaterea” statuii zeului, plimbându-l în cadrul unor mari procesiuni. Alte sărbători se refereau la povestea mitică a vreunui zeu și se concretizau prin celebrarea „misterelor cum sunt cele ale *Patimii lui Osiris* analoge „patimilor” care se jucau în piața din fața catedralelor, în evul mediu.

Cele mai mari sărbători erau cele în care zeul mergea în întâmpinarea poporului, înțeleptul Ani spune: „Cântarea, salutul și răspândirea fumului de tămâie sunt hrana sa, a primi prosternarea este dreptul său”.

La sărbătoarea dată în cinstea lui Bastet, la Bubastis, se bea mai mult vin timp de opt zile decât într-un an întreg, în tot Egiptul, relatează Herodot. „Ieșirea” sau procesiunea lui Min. *netera* Coptos-ului și al deșertului, zeu al fertilității, însemna sărbătoarea recoltelor. „Mă închin ție, Min, cel care a dat rodnicie mamei sale! Cât este de tainic ce s-a săvârșit în întuneric” recitau ei. Acest zeu străvechi se înfățișa și ca Amon-generatorul. zeu al Karnak-ului, sub numele de *Kematef*, care înseamnă „taur al mamei sale”.

„Sărbătoarea Văii” la Teba dura zece zile și era considerată una dintre cele mai importante. Atunci se scotea barca sacră a lui Amon, care străbătea Nilul, poposea la diferite edificii de pe malul stâng, unde primea zeii ocrotitori ai morților.

Sărbătoarea lui „Opet”.

Pe vremea Imperiului celui Nou, cea mai frumoasă sărbătoare era fără îndoială aceea a lui Amon, la Teba, sau sărbătoarea lui *Opet*. Ea avea loc în cursul celei de-a doua și de a treia luni de inundație (*akhit*), când țăranii erau obligați să lase pământurile lor sub ape un anumit timp; atunci treceau de la un ostrov la altul, cu barca, sau mergeau pe digurile care rămăseseră la suprafața apei.

Opereset („haremul Sudului”) acesta era numele egiptean al Luxor-ului. Sărbătoarea lui Amon însemna, pentru statuile zeului și ale familiei sale, plecarea din templul lor din Karnak pentru a ajunge la cel din Luxor, unde zeul petrecea 27 zile vizitându-și haremul. El era instalat atunci în sanctuarul templului unde barca zeului era așezată pe un soclu supraînălțat, între patru coloane.

Ceremonia începea prin scoaterea din templu a bărcii lui Amon, cu capete de berbec, cea a soției sale Mut, simbolizată prin femei cu

aripi de vultur, și cea a fiului său Khonsu, cu cap de șoim. Preoții purtau navele zeilor până la Nil, unde aștepta o flotilă numeroasă. Bărcile lui Amon, Mut și Khonsu, adevărate temple plutitoare bogat împodobite, trebuiau să străbată Nilul.

În mijlocul unei mulțimi pline de veselie, bărcile erau remorcate spre celălalt mal al fluviului în creștere. Un mare număr de ambarcațiuni le urmau, însoțite de cântece și strigăte de bucurie. Era sărbătoare. Procesiunea care însoțea bărcile purtând zeii până la templul din Luxor trecea printr-un campament, cu corturi și barăci, unde hrana era adusă din belșug. Se tăiau animale în grabă: boi, viței, gazele, mufloni, păsări, antilope-suliță... Vase speciale pentru ars mirodennii erau rânduite printre coșurile cu fructe.

Timp de o lună, poporul rostea numele lui Amon. bând, mâncând, dansând. Abuzul de băutură, gălăgia și neaierările nu lipseau desigur de la astfel de manifestări ale evlaviei populare. Dar fiecare egiptean considera că era de datoria lui să intoneze cântece și să rostească rugăciuni pentru slăvirea faraonului și a părintelui său, Amon-Ra. stăpân al tronului celor două Țări. marele zeu, întâiul la Karnak”.

MONUMENTE FUNERARE. MUMII

„Să se deschidă Porțile cerului în fața mea! Porțile Pământului umer să fie desferecate în fața mea!”

Cartea Morților ici un popor nu a fost atât de preocupat de moarte ca vechii egipteni, începând cu preistoria și sfârșind cu Epoca târzie, mormintele și monumentele funerare au jalonat istoria și pământul Egiptului. Atât pe mormintele simple din epoca predinastică cât și pe monumentele funerare splendide din Valea Regilor cu impresionantele Mari Piramide, sunt săpate date importante care ne dezvăluie aspecte din civilizația egipteană antică: din arta și credințele sale.

Egipteanul considera viața ca un moment trecător pe pământ, o etapă premergătoare adevăratei vieți. Tot ritualul funerar – mumificare, monumente funerare și texte – nu avea decât un țel: deschiderea porților împărăției morților, prin pregătirea trupului și a sufletului pentru cea din urmă întâlnire.

Monumentele funerare

Viața fiind numai o trecere, se punea problema Vieții de dincolo. De aceea, egipteanul nu-și găsea liniștea până când nu își construia un

monument funerar demn de concepția pe care o avea despre viața de după moarte. Pentru regi era una dintre îndatoririle primordiale de îndeplinit, chiar de la începutul domniei lor.

Monumentele funerare erau formate din două părți distincte: pe de o parte, locuința răposatului, reprezentată de un cavou săpat în formă de puț, bine zăvorât; pe de altă parte, deasupra cavoului, o capelă înconjurată de stele comemorative. Un bazin și câțiva pomi dădeau o notă de veselie, atenuând severitatea stelelor comemorative.

De obicei capela cuprindea două încăperi. Prima, bogat decorată, adăpostea picturi splendide, evocând episoadele cele mai însemnate din viața răposatului. Astfel de scene prezintă pentru noi o deosebită valoare, pentru că ele ne îngăduie, în ziua de azi, să reconstituim viața cotidiană din Egiptul antic, precum și faptele și izbânzile militarilor sau ale înalților slujbași.

Această încăpere ducea printr-un coridor larg la altă cameră, dedicată smereniei răposatului. Pe pereți el era înfățișat venerându-i pe zei, prezentând ofrande și consumând alimentele aduse de rudele prevenitoare. Noi am văzut, cu mormântul lui Tutankhamon, la ce bogăție de mobilier putea ajunge mormântul unui rege, dar persoanele particulare se preocupau, în egală măsură, de bogățiile care trebuiau să le însoțească în locașul lor definitiv.

Pierre Montet, studiind mormântul lui Psusenes, a întocmit lista cu cele necesare mumiei unui înalt dregător:

„O mască din carton și din gips, un guler alcătuit din două plăci rigide din aur cloazonat, unu sau mai multe coliere, unu sau mai multe pectorale¹ cu lanțul lor. brățări pentru brațe, coapse și glezne, învelitoare pentru degetele de la mâini și de la picioare, inele pe fiecare deget, sandale, amulete și statuete ale zeilor.

Mumia îmbălsămarea era o operație foarte complexă, dar necesară pentru conservarea trupului, fără de care nu se putea îndeplini, în Lumea de dincolo, unirea forțelor vitale cu substanța fizică.

Mai întâi se scoteau creierul și toate organele interne, în afara inimii. Toate aceste organe după ce erau tratate erau păstrate separat în patru vase funerare

1) ornament constând dintr-o bucată de stofă împodobită cu pietre scumpe, pe care îl purtau pe piept faraonii

(*canope*) având forma unui ulcior astupat cu o piatră plată sau

cu un dop purtând efigia răposatului. Herodot ne-a relatat diferitele faze ale îmbălsămării:

Mai întâi, cu un cârlig din fier, ei extrag creierul prin nări; dar ei nu pot scoate astfel decât o parte; ei dizolvă ceea ce rămâne cu ajutorul unor anumite substanțe. Apoi, cu tășul unei pietre de Etiopia, ei fac o incizie de-a lungul unei părți laterale a peretelui abdominal și golesc trupul de toate viscerele sale; toată cavitatea curățată astfel este ștearsă cu vin de palmier și se pulverizează substanțe aromatice; apoi ei. umplu pântecul cu smirnă pură sfărâmată, cu cassia și alte arome cunoscute, cu excepția tămâiei; apoi îl cos la loc”.

După efectuarea acestor operații, corpul, din care nu au rămas decât pielea, cartilagiile și oasele, va fi supus unui alt șir de operații:

„Ei impregnează cadavrul cu sare, cufundându-l în natron (sec) timp de șaptezeci de zile. După trecerea celor șaptezeci de zile ei îl spală, apoi îl înfășoară în întregime cu benzi dintr-o țesătură foarte fină, pe care s-a aplicat guma folosită în general de egipteni în locul cleiului”.

În timpul tuturor acestor operații, efectuate de preoți desemnați anume pentru acest scop, numiți preoți *ut*. un ofician recita pasajele din ritual corespunzând diferitelor faze ale îmbălsămării; de exemplu acesta, referitor la ingredientele folosite:

„Ele pătrund în substanțele tale; ele sunt pentru tine dovada că vei pași pe pământ de argint, pe pământ de aur... Tu ești pasărea fenix, formă a soarelui, pentru a-ți vedea numele pomenit pe pământ, sufletul, la cer.

Horus și Seth leagă simbolul unității Egiptului Statuie din imperiul de mijloc (muzeul din Cairo)

Scrib șezând timperiul Vechi – 2400 î.Hr.; calcar pictat, muzeul Luvru)

Iar trupul tău, în lumea de dincolo. Vino în temple; tu ești viu a doua oară, pe veci; tu ești tânăr a doua oară, pentru totdeauna”.

Funeraliile în timp ce în casa mortului domnea întristarea cea mai adâncă, iar rudele și bocitoarele își exteriorizau durerea zgomotos, cu strigăte ascutite, se forma un cortegiu pentru a lua tot materialul necesar instalării răposatului în „casa lui de veșnicie”. Totul, incluzând sarcofagul, era transportat până la Nil, pentru a fi apoi depus într-o barcă încadrată de statuile lui Isis și Neftis.

Întregul cortegiu trecea Nilul, iar în barca sa, văduva care

Însoțea răposatul se vaită cu glas tare:

„O fratele meu, o soțul meu, o prietenul meu, rămâi, stai la casa ta. nu te depărta de locul unde stai. Vai! tu te duci, ca să treci dincolo de Nil. O vâslași nu vă grăbiți, lăsați-l! Voi reveniți la casele voastre, dar el se duce în țara veșniciei”.

O dată ajuns pe celălalt mal, sicriul era tras de un atelaj la care erau înhămate două vaci, până la poalele muntelui unde se înălța mormântul pe care răposatul hotărâse să-l înalțe și să-l înfrumusețeze încă din timpul vieții, în fața mormântului urma să se desfășoare scena despărțirii definitive de mumie și ultimele ritualuri funerare, cum era cel care consta în deschiderea gurii, ritualul menit să reînsuflețească energia vitală a celui mort. Sarcofagul era coborât atunci în cavou, iar văduva adresa soțului dispărut un ultim rămas bun:

„Sunt soția ta, o mărite, nu mă părăsi! Aceasta este dorința ta, ca eu să mă depărtez de tine? Dacă eu plec, tu vei fi singur. Oare va fi cineva alături de tine, care să te urmeze? Ție îți plăcea să glumești cu mine iar acum tu taci, tu nu vorbești!”

Funeraliile se încheiau printr-un ospăț de doliu, care se desfășura în comuniune cu răposatul, în timpul căruia un harpist putea să acompanieze, cu muzică și cântări, masa oferită rudelor și prietenilor, slăvind memoria celui dispărut:

„Toate membrele tale sunt în perfectă stare. Tu ești îndreptățit să stai pe lângă Ra. Tu ești permanent pe lângă Osiris. Tu primești ofrande în bune condiții. Tu te hrănești ca și pe pământ. Inima ta se simte bine în necropolă. Tu ajungi în tihnă la locaș. Zeii Dualului îți spun: „vino la Ka-ul tău, cu toată liniștea”. Toți oamenii care se află în lumea de dincolo sunt la dispoziția ta”.

Evident, numai oamenii înstăriți puteau să-și permită luxul de a construi, din timpul vieții, monumente funerare splendide, și de a lăsa moștenitorilor lor banii necesari pentru îmbălsămare și cheltuielile de înmormântare. Cei săraci se mulțumeau cu o îmbălsămare sumară, după care mumia, înfășurată într-o pânză grosolană, era depusă într-o groapă acoperită cu nisip, tot la poalele muntelui.

Mumificat, îngropat dincolo de vale, trupul egipteanului nu risca să fie acoperit de creșterea apelor și să polueze astfel apele Nilului. Practicarea mumificării a continuat foarte multă vreme în Egipt: primii călugări ai creștinismului recurgeau la ea fără reticențe până în secolul IV al erei noastre când sfântul Anton (mort în 356) și pustnicii au

interzis cu strășnicie creștinilor să fie îmbălsămați.

543 este data primei ciume bubonice pe care Egiptul a transmis-o lumii. Ea a făcut ravagii în Europa timp de cincizeci de ani. Douăsprezece secole de-a rândul ciuma și epidemiile mari care au pustiit Orientul și Occidentul au provenit din Egipt. Aceasta nu este o întâmplare.

CARTEA MORȚILOR

Texte/e piramidelor, Textele sarcofagelor... Literatura egipteană abundă în texte referitoare la moarte și la viața de apoi. Concepția egiptenilor este redată de unul dintre cele mai complete texte, edificatoare în această privință: *Cartea morților*, care înmănușează un anumit număr de manuscrise.

Cartea morților se bazează pe texte anterioare Imperiului de mijloc și primei perioade intermediare, cum sunt Textele sarcofagelor sau Cartea celor două căi. urmând tradiția și ritualul *Textelor Piramidelor*.

În Imperiul cel Nou, *Cartea morților* consta de fapt. dintr-un șir de texte răzlețe care, ulterior, în epoca saită începând cu dinastia a XXVI-a, aveau să fie grupate în *Cartea ieșirii la lumină*.

„Această «ieșire la lumină», scrie Paul Barget, este echivalentă, pentru decedat, cu o renaștere, și aceasta este zilnică, după chipul și asemănarea soarelui; formulele speciale, incantațiile introduse în număr mic prin această expresie, manifestă dorința de a ajunge la zeul Ra și de a se contopi cu el”.

Sufletul sau cele trei suflete

Pentru egiptean, personalitatea omenească era alcătuită din trupul vizibil și din elementele invizibile.

Omul are mai întâi un nume personal, reprezentând mai mult decât un semn de identificare, și constituie o dimensiune esențială a individului, un lucru viu. În privința numelui, egiptenii aveau o noțiune magică: nume-cuvânt pronunțat sau nume-scriere cu hieroglife. A cunoaște numele cuiva însemna a avea putere asupra lui; în *Cartea morților* era deosebit de semnificativă dorința de a afla numele demonilor și al forțelor întâlnite în *Duat*, pentru a fi ferit de ele.

Vorbind despre trup, egipteanul folosea cuvântul *khet* dar această noțiune reprezenta îndeosebi omul mumificat, „cadavrul viu: „țepăn și nemișcat în sarcofagul său. În afara numelui și a trupului, ființa umană avea o umbră sau un „dublu” (*șut*).

Sufletul era reprezentat de trei noțiuni: *akh*, *baș* \ *ka*.

Akh este un spirit, o forță spirituală și supranaturală care, opusă trupului, nu aparține decât cerului. Hieroglifa sa este ibisul cu egretă care mai înseamnă și „a străluci”. A-și întâlni *akh*-ul însemna „a muri”.

Ba constituie concepția cea mai adecvată pentru a reda noțiunea noastră actuală despre suflet. Hieroglifa străveche reprezintă o barză neagră, iar începând cu dinastia a XVIII-a, era o pasăre cu cap de om. *Ba* este spiritul universal care însuflețește trupul și a cărui dispariție provoacă moartea. *Ba* se poate plimba în voie după moartea persoanei respective, ca o ființă independentă, și poate reveni pe locurile îndrăgite de răposat sau își poate potoli setea în micul bazin în care zeița sicomorului toarnă apă, cu ibricul său.

În *Cartea suflului vieții* se spune despre mort: Tu vezi cu ochii tăi, auzi cu urechile tale. vorbești cu gura ta; mergi pe picioarele tale, ba-u l tău este divin în *Duaf*.

Ka-ul reprezintă, împreună cu *Maat* una din noțiunile cele mai abstracte pe care ni le-a transmis gândirea egipteană și, datorită acestui fapt, dintre cele mai dificile de exprimat și de perceput de spiritele noastre moderne. „*Ka*-ul, scrie Serge Sauneron, este, de fapt, o manifestare a energiilor vitale, atât în funcția sa creatoare, cât și în funcția sa conservatoare”.

După părerea lui Maspero. /fa-u l era „o proiectare vie și colorată a figurii omenești, un dublu care reprezintă, până în cele mai mici amănunte, imaginea completă a obiectului sau a persoanei căreia îi aparținea”.

La nașterea omului, „Olarul divin”, însuși Khnum, a modelat /fa-u l pe roata lui de olar.

Hieroglifa sa reprezintă două brațe opuse și îndoite, cu mâinile întinse către cer, în semn de adorare.

Un fel de înger păzitor

Ka-ul era individualizarea conștiinței în stările mai mult sau mai puțin subtile ale ființei; era forța de însuflețire a lui *Maat*. „*Ka*-ul meu este bun, cu ce m-am făcut vinovat?” putea spune un acuzat; „minciuna, este fapta interzisă de *ka*: „spunea moralistul.

Expresia „a trece la /ca-ul său” însemna „a muri”. *Ka*-ul ocrotea pe cei vii (în felul îngerului păzitor, la creștini), dar îi ocrotea și după moarte, rămânând în preajma lor. *Hewet ka* („palatul /fa-ului”) desemna monumentul funerar unde *ka* primea ofrandele adresate

răposatului.

„Ka-ul, scrie Pierre Montet, nu se poate lipsi într-adevăr de mâncare și de băutură. Un vânător, care pune în cușcă păsările pe care le-a prins, declară: „Aceste lucruri sunt pentru /ca-ul lui Îi”. Pe stelele datând din Imperiul de Mijloc și din Imperiul Nou figurează inscripții în care sunt gravate promisiuni de a oferi mii de pâini, ulcioare cu bere. boi și păsări, uneori frânghii și stofe, unsori și parfumuri, specificând, totodată că toate aceste lucruri bune și curate, create de Dumnezeu, aduse de Nil și produse de pământ sunt destinate /fa-ului celui răposat”.

Pe spatele scarabeului înaripat, cu Isis și Neftis la dreapta și la stânga lui, purtat de mumie ca pectoral legat de un lanț, se găsește invocația următoare:

„O inimă a mea, inimă a mamei mele, mimă a diferitelor mele vârste, nu te ridica împotriva mea ca martor, nu mi te opune la judecată, nu face să se aplece balanța în dauna mea, în fața paznicului balanței, căci tu ești *ka* din trupul meu, zeul Khnum care-mi păstrează membrele intacte. Nu lăsa ca numele meu să răspândească un miros urât... Nu spune minciuni, împotriva mea, în fața zeului.

Omul în fața morții

Dumnezeu a creat oamenii, Dumnezeu este domn al morții.

După cum relatează mitul egiptean, oamenii *s*-au născut din lacrimile lui Ra, iar Khnum le-a modelat /ca-ul. În *Imnul adresat lui Aton*, regele-poet afirmă cu privire la zeul lui:

„Cel care a dăruit femeii gemenele. Cel care a dăruit bărbatului sămânța. Dând viață fiului în trupul mamei sale”.

Zeul este domn al morții; de aceea se spune:

Amon prelungește durata vieții și o scurtează: el hărăzește zile mai multe sortii celui ce l-a îndrăgit”.

Moartea, ca și viața, este un element al ordinii lumești; ea este inevitabilă.

„Moartea sosește, răpește copilul de pe genunchii mamei sale, asemenea omului care este acum moș-neag: spune *înțelepciunea lui Ani*.

„Moartea, numele ei este „vino... ea cheamă pe oricine. Toți se prezintă de îndată în fața ei, deși inimile lor se cutremură de spaimă”, afirmă Taimhotep.

Atunci omul care se teme de moarte, care o consideră ca pe o

renunțare la bunurile de care se bucura, dorește să o exorcizeze. Moartea fiind prezentă în mintea celui viu, ea influența mai mult sau mai puțin îndeplinirea îndatoririlor față de viața pământească, după cum amintește o altă maximă culeasă din *înțelepciunea scribului Ani*: „Tu nu trebuie să părăsești casa ta (să mori) dacă nu cunoști locul unde trebuie să odihnească trupul tău neînsuflețit. Printre îndatoririle tale, păstrează-o pe aceasta permanent în mintea ta... asemenea ilustrațiilor strămoși care și-au aflat odihna, îngropați în mormintele lor.

Astfel se explică necesitatea de a construi un monument funerar din timpul vieții, fie că era vorba de un faraon sau de un muritor de rând, și de a concentra acolo toate bunurile sale, toată puterea sa, tot geniul său, întreaga sa artă, năzuind să realizeze imposibilul, ținând timpul în frâu, și să-și satisfacă – dincolo de resemnare – setea de nemurire, despre care vorbesc și în ziua de azi Piramidele, templele și mormintele, ca martori nepieritori. Un autor a putut afirma că aceasta era „tentativa cea mai grandioasă de a învinge moartea 1.

A înfrânge moartea

Dacă egipteanul transforma trupul său în mumie, aceasta se datora faptului că era conștient de necesitatea ocrotirii acestui „cadavru viu”, pentru a-și păstra integritatea. Nu știe nimic, „doarme când soarele se află la Răsărit” și îi este „sete având berea alături”, se spunea despre acest „cadavru viu”1.

Dacă egipteanul înălța un monument funerar era cu scopul de a instala acolo mumia sa, iar dacă în jurul ei era aranjat un mobilier funerar era pentru bunăstarea sa în Lumea de dincolo. Dacă primea ofrande, acestea erau pentru hrana Ka-ului său.

Dacă egipteanul rânduia alături de trupul său texte ritualice era pentru a-i îngădui să înfrunte riscurile trecerii în *Duat*, pentru a cunoaște formulele magice, care îi vor da posibilitatea să sfideze demonii, precum și invocațiile necesare în momentul înfățișării sale la tribunalul morților.

Siegfried Morenz a prezentat o sinteză a acestor atitudini diferite în fața morții, remarcând două evoluții paralele; una istorică, mergând de la credința în „cadavrul viu” până la unirea cu Osiris, cealaltă, socială, care rezerva inițial această viață în lumea de dincolo doar regelui, înainte de a o extinde asupra întregului popor.

Aceste aprecieri sumare cu privire la atitudinea vechilor egipteni în fața morții ar fi incomplete dacă nu am cita un papirus,

datând din Imperiul Nou, pe care era înscris un cânt sceptic, aflat în casa regelui Antef (dinastia a XI-a). Tăcerii nesfârșite a morții îi răspundeau, în cântul acesta, formule epicuriene, preluate ulterior de numeroși scriitori, formule prea puțin mistice:

„Zei care au trăit odinioară și care odihnesc în Piramidele lor, nobilii și preafericiții sunt și ei îngropați în mormintele lor.

Ei și-au clădit case al cărui loc nu mai există.

Ce s-a întâmplat cu ei?

Am auzit cuvintele lui Imhotep și Djedefhor, care sunt citate ca proverbe și supraviețuiesc oricărui lucru.

Ce s-a întâmplat cu locurile pe care le stăpâneau? Zidurile s-au prăbușit, locurile nu mai sunt, ca și când nu ar fi existat vreodată.

Nimeni nu s-a întors de acolo să ne spună care îi este soarta, să ne povestească nevoile lor... Fă-ți mereu o sărbătoare din fiecare clipă și nu te plictisi de ea. Iată, nimeni nu-și ia bunurile cu el. Iată, nimeni nu se întoarce dintre cei plecați”.

Cartea morților

Cartea morților nu este o povestire coerentă (noțiune străină, de altfel, religiei egiptene) a întâmplărilor răposatului în Lumea de dincolo. Este o carte de rugăciuni, o carte cu multiple invocații magice. care oferea răposatului posibilitatea de a se orienta în *Duat*, evitând piedicile care îl pândeau. Capitolele sale trebuiau recitate la funeralii sau cu ocazia îndeplinirii unor ritualuri, în capela mortuară, în afara acestor ocazii, puteau fi recitate de oricine, cu scopul de a pregăti trecerea în *Duat*. Anumite capitole, copiate pe papirus, erau depuse chiar înăuntrul sarcofagului mumiei.

Diferitele capitole din *Cartea morților* arată, într-o dezordine vădită, diferitele etape și întâmplări ale răposatului în împărăția morților, cum sunt „Judecarea” răposatului și. Justificarea” sa; călătoriile sale atât pe pământ cât și în cer sau în *Duat*, lupta sa cu demonii „dușmani ai zeilor”, noua sa naștere, metamorfozările sale în animale și în obiecte, identificarea sa cu: Ra, Osiris, Horus, „ochiul lui Horus”, „oul cosmic”... timpul petrecut în Barca cerească, primirea sa de către zeii care-l consideră de acum încolo unul de-ai lor, sosirea sa în cerul slăvit (*Amentf*), unde există o mulțime de suflete-lumină. El devine, în sfârșit, Osiris și, ca atare, fiind Osiris, contribuie la ritmurile universale.

Aceste povestiri sunt întretăiate, cu totul arbitrar, se pare, de

incantații magice, de imnuri de preamărire a lui Ra, Osiris și alți zei, de slăvire a noii puteri a defunctului și a caracterului său divin:

„Într-adevăr, eu sunt Osiris, sosesc aici pentru a contempla zeii, cei mari, și pentru a dobândi viața veșnică fiind în comunicare cu ei prin pâinea cerească”.

Câteva evenimente importante marchează trecerea răposatului în Lumea de apoi: *Ieșirea la Lumină, Răsăritul Noului Soare. Noua Naștere și Judecata.*

Ieșirea la lumina (zilei)

„Eu sunt ziua de Azi

Eu sunt ziua de Ieri

Eu sunt ziua de Măine.

Cu ajutorul numeroaselor mele Nașteri

Eu rămân Tânăr și Vânjos

Eu sunt Sufletul divin și misterios

Care. odinioară, a creat zeii

Și a cărui esență tăinuită hrănește

Divinitățile din *Duat. Amentis\ Cer*”.

Călătoria omului după moarte începe cu această desprindere a sufletului, care se îndreaptă spre lumina zilei. Primele capitole din *Cartea morților* (capitolele I-XVI) se referă la acest drum către necropolă, la această pătrundere a „mumiilor cu sufletul luminat” în lumea cealaltă.

Textele erau recitate de preoți cu ocazia funeraliilor, de-a lungul drumului, de la Nil la mormânt.

„Ascultați cu atenție cuvintele magice Scandate de cei care însoțesc sicriul meu Pe drumul către locuința lui tainică”.

Sufletul mortului se îndreaptă spre Soare, devine însuși Soarele și declară cu trufie:

„Voi toți. ascultați, spre știință!

În adevăr eu sunt cel ce este Ra!

Ra. În schimb, mă reprezintă pe mine!”

Defunctul își dă seama foarte curând că pe împărăția morții sunt răspândite multe piedici și are nevoie de tot sprijinul lui Ra pentru a le învinge:

...O Ra! Fă ca aceste drumuri străbătute de razele tale să-mi fie odihnitoare și plăcute!”

Cu ajutorul lui Ra, defunctul va reuși să-și învingă dușmanii,

forțele tenebrelor care aveau misiunea de a opri soarele să răsară și împotriva cărora Ra trebuia să lupte în fiecare dimineață pentru a se ivi și a lumina pământul:

„O Prinț al zeilor Ețișef.

Auzi cum urlă demonii chelboși în clipa în care brațul (lui Osiris) este neclintit?

Vei spune: „Vino! freci peste Genune!

Privește! în fața ta. neputincios, este

Răpus. Dușmanul tău! Coapsele-i sunt prinse de gât:

Spatele îi este legat fedeleș odată cu capul său...”

După izbândă, răposatului îi este îngăduit să forțeze „Porțile Lumii de dincolo” și să sosească acolo ca un învingător:

„Te salut, o împărăție a Tăcerii. Și Misterele pe care le cuprinzi! 6 tu. care ai creat formele vieții Asemenea zeului Kepra însuși. Lasă-mă să contemlu Discul lui Ra!”

Învingându-și ultimii dușmani, răposatul va putea, în Lumea de dincolo, să contemple în pace „rămășițele sale neînsuflețite” de pe pământ. Acum. În plină lumină a zilei, el exclamă: „În prezența lui Osiris, devin stăpânul vieții!”, înainte de a intona un imn, spre fala sa:

...Îl contemlu pe Ra la apusul lui:

Când se ivește în zori.

Mă contopesc cu Sufletul său dătător de viață...

Curate sunt mâinile mele când îl slăvesc.

Dacă ar putea

Păstra toate părțile Ființei mele întreaga lor coeziune!

De nu ar fi împrăștiate!

Iată că eu zbor asemenea unei păsări

Și cobor pe Pământ...

Pe măsură ce înaintez, trebuie să urmez

Linia faptelor mele anterioare

Căci eu sunt un vlăstar al Zilei de Ieri”.

O Nouă Naștere

Apărând în lumina strălucitoare a lui Ra, identificat cu zeul, învingător al dușmanilor săi, răposatul primește o nouă naștere și el strigă de trei ori: „M-am născut acum”. El este Ra și trupul său este trupul celorlalți zei.

În capitolul XLII din *Cartea morților* răposatul înșiră, într-o lungă litanie, noile sale însușiri:

„Părul meu este Nun:
Fața mea este Ra;
Ochii mei sunt Hathor:
Buzele mele sunt Anubis;
Molarii mei sunt Isis;
Gâtul meu este Neith;
Spatele meu este Seth;
Falusul meu este Osiris;
Șira spinării și pântecul meu sunt Sekhmet:
Fesele mele sunt ochiul lui Horus:
Coapsele mele și pulpele mele sunt Nut;
Picioarele mele sunt Ptah”.

Urechile sale, nasul său, dinții săi. brațele sale, carnea sa, pieptul său, degetele sale de la picioare sunt cele ale altor zei; atunci când răposatul afirmă: „Părul meu este Nun” el vrea să spună că de acum înainte el stăpânește părul lui Nun, cu toate însușirile lui magice.

Înzestrat cu un nou trup, cuprins de zei, răposatul poate exclamă: „Nimeni nu poate să-mi oprească brațul, nici să pună stăpânire pe mâinile mele!” El este proclamat „zeu al Devenirii”; noua sa locuință este „ochiul divin al lui Horus” și „oul cosmic”; O „strălucire a luminii” emană din întreaga sa ființă.

Judecata

Răposatul va afla acum Judecata pe care o face *Maat*

„O *Maat*! iată-mă ajuns în fața ta.

Lasă-mă să contemplan strălucitoarea ta frumusețe!”

Înainte de a pătrunde în sanctuarul lui *Maat* și de a intra în dubla încăpere de Adevăr-Dreptate în care se va săvârși cântărirea sufletului, defunctul povestește zeilor lungile sale călătorii:

„Am ajuns până la limita extremă a Cerului:

(...) Am adus ofrande de tămâie:

(...) Am sosit la Elefantina:

(...) Am răsturnat Barca încărcată cu dușmanii mei:

(...) Am atins templul lui Anubis:

(...) Am pătruns în templul lui Osiris:

(...) Am fost ascuns și îngropat:

(...) Am străbătut ținuturi sterpe unde nu crește nimic:

(...) Am învățat cuvintele dătătoare de puteri ale Inițiaților”.

Răposatul stă acum în picioare, aproape de balanță; el privește

de o parte inima sa, **într-un** taler, și de alta, *Maat*, sau pana, simbolul său. Horus și Osiris sunt de față; Anubis este însărcinat cu cântărirea, Thot este grefierul.

Defunctul proclamă nevinovăția sa. În fața lui Osiris și a tuturor zeilor, **într-o** spovedanie negativă rezumată în termenii următori:

„Nu am provocat oamenilor vreo suferință

Nu am folosit violența împotriva familiei mele.

Nu am înlocuit dreptatea cu Nedreptate.

Nu m-am împrietenit cu cei răi.

Nu am făcut crime.

Nu am pus oameni să muncească per. tru mine istovinciu-se

Nu am uneltit mânat de ambiție.

Nu mi-am chinuit servitorii.

Nu am hulit zeii.

Nu l-am lipsit pe cel sărman de cele trebuincioase.

Nu am săvârșit fapte de care zeii au oroare...”

Acum, înainte de a străbate încăperea, răposatul trebuie să răspundă întrebărilor referitoare la elementele de arhitectură ale acestei încăperi. Astfel, „Paznicul Canaturilor Ușii” îl întreabă:

— Nu te voi lăsa să intri în încăpere în afara cazului în care îmi vei spune Numele meu ascuns – iar defunctul răspunde:

...– «Cot-al-zeului-Shu-protector al lui Osiris» este Numele tău”.
acesta

Trebuie să mai răspundă și întrebărilor portarului apoi întrebării pe care i-o adresează Thot înainte de a fi „prezentat divinității”:

— Care este numele divinității.

Apărate de un Cer de foc.

Înconjurat de un Zid de zeițe-șerpi.

Care se odihnește la suprafața Apelor curgătoare?

Cine este?

— Este Osiris!

— Treci Pragul!”

De acum înainte defunctul este întrupat în Osiris, în vecii vecilor.

CONCLUZIE

Eu creez ziua de mâine

Suntem la capătul drumului nostru pe pământul faraonilor. Am descoperit o lume aparte, am aflat câte ceva despre obiceiurile, limba, istoria, religia Egiptului antic, fascinante, tainice și uluitoare.

În Egipt, oază întinsă pe mai multe mii de kilometri, a înflorit, timp de trei milenii, o civilizație neasemuită, apărând direct din neolitic, sfârșindu-se în antichitatea clasică. Ea a receptat noile influențe, care i-au adus pierzania, dar și nemurirea. O civilizație nubiană: puternic marcată de cea egipteană, i-a supraviețuit câteva secole; limba coptă, derivată din limba hieroglifelor, a fost vorbită pe țărmurile Nilului până în secolul XVIII. Evreii și grecii au beneficiat de cultura egipteană, preluând și dezvoltând multe date științifice și filosofice.

Egiptenii nu au lăsat numai amprenta unei influențe multiple, ei ne-au transmis măreția unei desăvârșiri: Piramidele, templele, mormintele, în cursul mileniilor II și III î.Hr. civilizația egipteană a fost, fără îndoială, neîntrecută, prin perfecțiunea ei. Câteva picturi și statui fac parte din categoria celor mai frumoase opere de artă ale omenirii, din toate timpurile.

Să nu părăsim Egiptul faraonilor înainte de a ne aminti permanenta preocupare pentru asigurarea veșniciei, setea de nemurire, voința de a învinge timpul și moartea. Să spunem și noi, împreună cu preotul-recitator al *Cărții Morților*, așa cum făceau egiptenii acum trei mii de ani:

„Ziua de ieri m-a zămislit.

Iată-l pe Astăzi

Eu creez Ziua de mâine”.

Zeitele protectoare ale Egiptului de Sus și de Jos